

POTĘGA WOJENNA ROSYI

W ŚWIETLE

NAJNOWSZYCH DANYCH URZĘDOWYCH.

(Z mapą dyslokacyjną pogranicza zachodniego).

LWÓW

NAKŁADEM TOWARZYSTWA WYDAWNICZEGO

WARSZAWA

POZNAŃ

KSIĘGARNIA S. SADOWSKIEGO KSIĘGARNIA A. CYBULSKIEGO

1900

POTĘGA WOJENNA ROSYI

W ŚWIETLE

NAJNOWSZYCH DANYCH URZĘDOWYCH.

(Z mapą dyslokacyjną pogranicza zachodniego).

LWÓW

NAKŁADEM TOWARZYSTWA WYDAWNICZEGO

WARSZAWA

POZNAŃ

KSIĘGARNIA S. SADOWSKIEGO KSIĘGARNIA A. CYBULSKIEGO

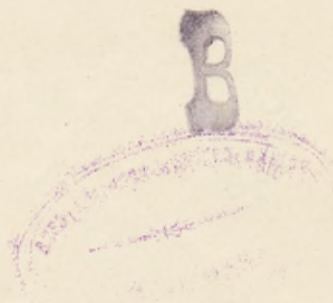
1900

133/III

86748

K 9470

Oficerom-Polakom

pulków galicyjskich

poświęca

Autor.

PRZEDMOWA.

Dzielko niniejsze ma na celu wszechstronne i wyczerpujące zbadanie organizacyi i liczebności wojska rosyjskiego na stopie wojny.

Organizacya i liczebność wojska na stopie pokoju jest niewątpliwie najważniejszym czynnikiem potęgi wojennej każdego państwa na lądzie, nie jest wszakże jedynym czynnikiem, i dlatego słusznie spotkać nas może zarzut, że tytuł dziełka jest w stosunku do jego treści za obszerny. Na swoje usprawiedliwienie powiedzieć możemy tylko, że nie chcąc pisać obszernego dzieła, woleliśmy zbadać wyczerpująco jeden tylko, ale najważniejszy czynnik potęgi wojennej Rosyi, aniżeli omówić pobieżnie — wszystkie.

W pracy naszej powołujemy się na źródła, na których się opieramy, i przytaczamy szczegółowe etaty wojenne. Są to źródła urzędowe. Cecha powyższa odróżnia zasadniczo pracę naszą od innych w tym rodzaju i sprawia, że tylko nasze dane i obliczenia mogą być najbliższe prawdy. Czytelnik nie potrzebuje wierzyć nam na słowo, gdyż zapewniamy mu możliwość sprawdzenia każdej podanej przez nas liczby. Wystarczy porównać obliczenia Drygalskiego w rocznikach Loebell'a (*von Loebell's Jahresberichte über die Veränderungen und Fortschritte im Militärwesen, XXV Jahrgang*) z naszymi, ażeby przekonać się, co warte są obli-

czenia inną drogą otrzymane nawet w tak poważnem dziele, jak wzmiankowane roczniki.

Naszkiecowany przez nas przypuszczalny *ordre de bataille* wojska rosyjskiego na wypadek wojny z Niemcami, Austro-Węgrami i Rumunią, nie jest niedyskrecją: najprzód, nie mamy przyjemności znać osobiście ani jednego oficera lub urzędnika wojskowego cesarsko-rosyjskiego; powtóre, w szkicu tym popełniliśmy zapewne błędy, które lepiej poinformowani lub bardziej uzdolnieni mogą wykryć na dowód prawdziwości naszego zapewnienia. Szkic ten podaliśmy *exempli gratia*; właściwie, chcieliśmy tylko dostarczyć czytelnikowi materiału do przypuszczeń w tym kierunku i dlatego głównie uzupełniliśmy studjum nasze dyslokacją wojska rosyjskiego podczas pokoju. Ta ostatnia jest ułożona według obmyślanego przez nas szematu (mieliśmy na uwadze głównie znane wydawnictwo *Seidl's kleines Armeeschema*), nie zaś według szematu urzędowego rosyjskiego.

Ażeby praca niniejsza mogła jak najdłużej zachować swą wartość, postanowiliśmy wydawać w miarę potrzeby, conajmniej raz na rok, uzupełnienia, uwzględniające zaszłe zmiany.

Lwów, 4 stycznia 1900 r.

TREŚĆ.

Rozdział I. Podział i dyslokacya wojska rosyjskiego podczas pokoju	1
Rozdział II. Organizacya wojska rosyjskiego na stopie wojny	67
Rozdział III. Etaty wojenne wojska rosyjskiego	110
Rozdział IV. Liczebność wojska rosyjskiego na stopie wojny i przypuszczalny jego <i>ordre de bataille</i>	192
Uzupełnienie 1-sze	246

ROZDZIAŁ I.

Podział i dyslokacja wojska rosyjskiego podczas pokoju.

I. Uwaga wstępna.

Cały obszar państwa, z wyjątkiem obwodu wojska Dońskiego, jest podzielony na 12 okręgów wojskowych w sposób niżej wskazany, terytoryum zaś każdego okręgu wojskowego, z wyjątkiem Amurskiego, stanowi w całości lub części jeden lub więcej *okręgów brygad miejscowych*, których jest ogółem 24 i które noszą nazwy według swych zarządów¹⁾. Dowódcom brygad miejscowych podlegają: bataliony taboru, piechota zapasowa²⁾ i miejscowa³⁾, straż wię-

¹⁾ Siedliskiem zarządu brygady Finlandzkiej jest Helsingfors, Zakaspijskiej — Aschabad.

²⁾ Podczas pokoju rozumieć przez nią należy drobne oddziałki, odkomenderowane od pułków celem strzeżenia składów ubiornych batalionów zapasowych. Składy takie mieszczą się zwykle przy pułkach i tylko składy kilkudziesięciu pułków, bliżej granicy rozlokowanych, mieszczą się przy niektórych zarządach naczelników wojskowych powiatowych w głębi państwa.

³⁾ Piechota miejscowa, podzielona na komendy, stoi na straży porządku publicznego w tych miejscowościach oddalonych Rosji europejskiej i azjatyckiej, gdzie niema wojska czynnego lub rezerwowego. Liczy około 16.000 ludzi. Jest rekrutowana na modłę w

zienna¹⁾, bataliony i kompanie karne²⁾ i wyjątkowo piechota rezerwowa (polowa i forteczna)³⁾.

Naczelnikom okręgów wojskowych podlegają bezpośrednio dowódcy korpusów, dywizyi samoistnych, brygad strzelców, brygad inżynieryi, brygad piechoty rezerwowej i brygad miejscowych, tudzież komendanci twierdz. Artylerya, wchodząca w skład korpusów, podlega dowódcy artyleryi korpusu, wszelka zaś inna — naczelnikowi zarządu okręgowego artyleryi⁴⁾, a za jego pośrednictwem — naczelnikowi okręgu. Wojsko fińskie podlega naczelnikowi okręgu Finlandzkiego za pośrednictwem swego dowódcy.

Wskazana niżej dyslokacya wojska rosyjskiego jest wzięta z miesięcznika urzędowego «Mały rozkład wojska» (*Kratkoje rospisanje suchoputnych wojsk*) z 1/13 stycznia 1900 r. Źródło to nie obejmuje wojska fortecznego i wskazuje tylko siedliska sztabów.

II. Podział terytoryjalno-wojskowy Rosyi⁵⁾.

Okręgi wojskowe: Brygady miejscowe:

Gubernie i obwody:

¹⁾ Finlandzki	Finlandzka	W. ks. Finlandzkie (ośm gub.)
²⁾ Petersburski	Archangielska	g. Archangielska i Oloniecka.

¹⁾ Tak zwana »konwojnaja straża«. Jest uorganizowana wojskowo, lecz podlega ministrowi spraw wewnętrznych. Liczy około 12.000 ludzi. Jest również rekrutowana na modłę wojska.

²⁾ Bataliony: Chersoński z etatem na 1.200 penitentów, Woroneski 750, Bobrujski na 600 i Ekaterinogradzki na 400; kompanie: Omska z etatem na 300 i Irkucka na 150 penitentów, wreszcie komenda Orenburska na 30 penitentów. (R. W. 21/00).

³⁾ Samoistne bataliony piechoty rezerwowej polowej i niektóre piechoty fortecznej (bataliony Kronsztadzkie i Sewastopolski).

⁴⁾ Zarząd okręgu wojskowego składa się: z okręgowej rady wojskowej, ze sztabu okręgowego, z zarządów okręgowych: intendentury, artyleryi, inżynieryi i służby zdrowia i z okręgowego sądu wojskowego (patrz Rozdział II).

⁵⁾ Patrz »Zbiór etatów wojskowych« (*Swod sztabow wojenno-*

Okręgi wojskowe: Brygady miejscowe:

Gubernie i obwody:

	Petersburski	Petersburska	g. Petersburska, Nowgorodzka, Pskowska, Estlandzka i Liflandzka bez powiatu Ryskiego.
3)	Wileński	Wileńska	powiat Ryski g. Liflandzkiej, g. Kurlandzka, Kowieńska, Suwalska, Wileńska i powiat Grodzieński g. Grodzieńskiej.
		Mińska	powiat Slonimski g. Grodzieńskiej, g. Witebska, Mohilewska i Mińska.
4)	Warszawski	Warszawska	Królestwo Polskie bez g. Suwalskiej (dziewięć gubernii), g. Grodzieńska bez dwu wymienionych wyżej powiatów i dwa powiaty g. Wołyńskiej: Włodzimierski i Kowelski.
5)	Kijowski	Kijowska	g. Wołyńska bez dwu wymienionych wyżej powiatów, Kijowska, Podolska i powiat Chocimski g. Bessarabskiej.
		Połtawska	g. Połtawska i Czernihowska.
		Charkowska	g. Charkowska i Kurska.
6)	Odeski	Odeska	g. Bessarabska bez wymienionego wyżej powiatu, Chersońska, Ekaterinosławska i Taurydzka.

suchoputnawo wiadomstwa) wydanie z 1893 r. i Rozporządzenia Wojskowe (*Priказы po wojennomu wiadomstwu*), które zmieniły częściowo wskazany w nim podział, mianowicie: R. W. 210/94 (o powiększeniu okręgu warszawskiego) i 66/98 (o nowym podziale Syberyi i Azyi środkowej). Granice okręgów brygad miejscowych wskazane są w Zbiorze Etatów, w Zbiorze Praw i Rozporządzeń Rządowych z 1896, pozycya 1195 i w R. W. 161/99.

Okregi wojskowe: Brygady miejscowe:

Gubernie i obwody:

7	Moskiewski	Moskiewska	g. Moskiewska, Włodzimierska, Niżegorodzka i Twerska.
		Tambowska	g. Woroneska, Tambowska, Orłowska i Riazańska.
		Smoleńska Jarosławska	g. Smoleńska, Tulska i Kaluska. g. Jarosławska, Kostromska i Wologodzka.
8	Kazański	Kazańska	g. Kazańska, Symbirska i Penzeńska.
		Saratowska	g. Samarska, Saratowska i Astrachańska.
		Permska Orenburska	g. Permska i Wiacka. g. Orenburska i Ufimska.
		—	obwody: Uralski i Turgajski.
9	Kaukaski	Władykaukaska	g. Stawropolska i obwody: Kubański, Terecki i Dagiestański.
		Tyfliska	g. Tyfliska, Kutaiska, Erywańska, Elizawetpolska, Bakińska i obwód Karski.
10	Turkiestański	Zakaspijska	obwody: Zakaspijski i Amudaryjski.
		Taszkienska	obwody: Syr-Daryjski, Samarkandzki i Fergański.
		—	obwód Siemirieczeński.
11	Syberyjski	Omska	obwód Akmoliński i gubernie Tomska i Tobolska.
		Irkucka	g. Irkucka i Jenisejska i obwód Jakucki.
		—	obwód Semipalatyński.
12	Amurski	—	obwody: Zabajkalski, Amurski, Południowo-Ussuryjski i Nadmorski i wyspa Sachalin.

Siedlisko zarządu okręgu Finlandzkiego znajduje się w Helsingforsie, Kaukaskiego w Tyflisie, Turkiestańskiego w Taszkencie, Syberyjskiego w Omsku, Amurskiego we Władywostoku, każdego z pozostałych — w mieście, od którego nazwę bierze.

III. Podział wojska polowego pomiędzy okręgi.

Okrąg Finlandzki.

Fińskie bataliony strzelców.

Fiński pułk dragonów.

Finlandzka brygada strzelców.

Finlandzki pułk artylerji.

Finlandzki strzelecki lotny park artylerji.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artylerji bez wojska fortecznego: 17 batalionów, 6 szwadronów i 4 baterye piesze.

Okrąg Petersburski.

Korpusy: Gwardyi¹⁾, I i XVIII.

Konwój Jego C. M.

4-ty pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

1-sza brygada saperów.

50-ta brygada piechoty rezerwowej.

Batalion Archangielogrodzki piechoty rezerwowej.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artylerji bez wojska fortecznego: 108 batalionów, 53 szwadrony i setnie, 42 baterye piesze, 6 konnych i 4 moździerzowe.

¹⁾ Bez 3-ej dywizyi piechoty gwardyi, 3-ej brygady artylerji gwardyi, 3-ej baterji konnej gwardyi i bez 3 parku lotnego artylerji gwardyi, które to części korpusu gwardyi konsystują w okręgu Warszawskim.

Okrąg Wileński.

Korpusy: II, III, IV, XVI i XX.

5-ta brygada strzelców.

1-sza samoistna brygada kawaleryi.

1-szy pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

2-ga brygada saperów.

Brygada kolejowa.

1-szy szwadron żandarmeryi polowej.

1-sza brygada artyleryi rezerwowej.

1-szy park artyleryi rezerwowej.

1-szy batalion kadrowy taboru.

1 i 3-cia baterya zapasowa.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 168 batalionów, 60 szwadronów i setni, 81 baterya pieszych, 4 konne i 4 moździerzowe.

Okrąg Warszawski.

Korpusy piechoty: V, VI, XIV, XV i XIX, tudzież I i II kawaleryi.

3-cia dywizya piechoty gwardyi.

3-cia brygada artyleryi gwardyi.

1-sza i 2-ga brygada strzelców.

Dywizyon kozaków kubańskich.

3-ci pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

4-ta brygada saperów.

4-ty batalion kolejowy.

2-gi szwadron żandarmeryi polowej.

46, 47 i 48-ma brygada piechoty rezerwowej.

Baterya kadrowa 48 brygady artyleryi rezerwowej.

1 i 3 batalion kadrowy taboru.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 220 batalionów, 218 szwadronów i setni, 86 bateryi pieszych, 15 konnych i 4 moździerzowe.

Okrąg Kijowski.

Korpusy: IX, X, XI, XII i XXI.

3-cia brygada strzelców.

2-ga skombinowana dywizya kozaków.

1-szy Orenburski dywizyon artyleryi konnej.

Dywizyon artyleryi górskiej konnej.

2-gi pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

4-ta brygada saperów.

3-ci szwadron żandarmeryi polowej.

51-sza brygada piechoty rezerwowej.

4-ta brygada artyleryi rezerwowej.

4-ty i 5-ty park artyleryi rezerwowej.

4-ty i 5-ty batalion kadrowy taboru.

5-ta brygada kawaleryi zapasowej.

2-ga bateria zapasowa.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 172 bataliony, 120 szwadronów i setni, 80 bateryi pieszych, 12 konnych i 4 moździerzowe.

Okrąg Odeski.

Korpus VII i VIII.

4-ta brygada strzelców.

3-cia samoistna setnia dońska.

6-ty pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

5-ta brygada saperów.

4-ty szwadron żandarmeryi polowej.

52-ga i 53-cia brygada piechoty rezerwowej.

5-ta brygada artyleryi rezerwowej.

8-ma brygada kawaleryi zapasowej.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 80 batalionów, 33 szwadrony i setnie, 36 bateryi pieszych, 2 konne i 2 moździerzowe.

Okrąg Moskiewski.

Korpusy: Grenadyerów, XIII i XVII.

2-ga samoistna brygada kawaleryi.

6-ta samoistna setnia dońska.

5-ty pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

6-ta brygada saperów.

55, 56, 60 i 62 brygada piechoty rezerwowej.

2 i 3 brygada artyleryi rezerwowej.

2 i 3 park artyleryi rezerwowej.

Brygady: gwardyjska, 2, 3, 4, 6 i 7 kawaleryi zapasowej.

1-sza brygada artyleryi zapasowej.

Konna bateria zapasowa.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi: 128 batalionów, 37 szwadronów i setni, 63 baterye piesze, 3 konne i 4 moździerzowe.

Okrąg Kazański.

1-szy pułk kozaków astrachańskich (dwie setnie).

1 i 2 setnia kozaków orenburskich.

54, 57, 58, 59 i 61 brygada piechoty rezerwowej.

Batalion Carewski piechoty rezerwowej.

6-ta brygada artyleryi rezerwowej.

6-ty rezerwowy park artyleryi.

1-sza brygada kawaleryi zapasowej.

3-cia brygada artyleryi zapasowej.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi: 21 batalionów 4 setnie i 8 bateryi pieszych.

Obwód wojska Dońskiego.

1, 2, 4 i 5 setnia samoistna kozaków dońskich.

2-ga brygada artyleryi zapasowej.

Ogółem kawaleryi i artyleryi: 4 setnie i 3 baterye piesze.

Okrąg Kaukaski.

Korpusy: I i II kaukaski.

Kubańska kozacka brygada strzelców (cztery bataliony).

1-szy Ekaterinodarski pułk kozaków kubańskich.

1-szy Kizlaro-Grebeński pułk kozaków tereckich.

Kubańska brygada artyleryi konnej (dwie baterye).

2-ga terecka bateria konna.

7-my pułk moździerzowy z parkiem lotnym.

Kaukaska brygada saperów.

5-ty szwadron żandarmeryi polowej.

63, 64, 65 i 66 brygada piechoty rezerwowej.

Aslanduski i Baszkadyklarski batalion piechoty rezerwowej.

Kaukaska brygada artyleryi rezerwowej.

Kaukaski park rezerwowi artyleryi.

Kaukaski batalion taboru.

Kadr kaukaski kawaleryi zapasowej.

Kaukaska bateria zapasowa.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 100 batalionów, 92 szwadrony i setnie, 39 bateryi pieszych, 6 konnych i 2 moździerzowe.

Okrąg Turkiestański.

Korpusy: I i II Turkiestański.

1-sza kaukaska brygada strzelców ¹⁾.

Zachodnio-syberyjska brygada liniowa.

Zachodnio-syberyjska brygada kozaków ²⁾.

Zachodnio-syberyjski dywizyon artylerii.

Zachodnio-syberyjska kompania saperów.

1 i 2 zakaspijski batalion kolejowy.

1, 10, 11, 16 i 20 bataliony Turkiestańskie liniowo-kadrowe.

Geok-Tepiński i Kuszkiński batalion piechoty rezerwowej.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artylerii bez wojska fortecznego: 42 bataliony, 48 setni, 12 baterii pieszych, 3 konne i 1 moździerzowa.

Okrąg Syberyjski.

1-szy batalion liniowy zachodnio-syberyjski.

3-ci pułk kozaków Syberyjskich.

Setnie kozackie: Irkucka i Krasnojarska.

Syberyjski dywizyon artylerii rezerwowej ³⁾.

Bataliony piechoty rezerwowej: Irkucki, Krasnojarski, Omski, Semipalatyński, Tobolski, Tomski i Barnaulski.

Ogółem piechoty i kawaleryi: 8 batalionów i 8 setni i 2 baterie piesze.

---

¹⁾ Z dniem 1/13 stycznia 1900 rozkwaterowana w obwodzie Zakaspijskim (p. Mały rozkład wojska), wejdzie zapewne w skład II korpusu Turkiestańskiego.

²⁾ Bez 3-go pułku kozaków syberyjskich.

³⁾ Ma być utworzony z d. 1/14 maja 1900 (R. W. 249/99).

Okrąg Amurski.

1 i 2 wschodnio-syberyjska brygada strzelców.

1 i 2 wschodnio-syberyjska brygada liniowa.

2 i 4 batalion liniowy wschodnio-syberyjski.

Ussuryjska brygada kawaleryi.

1-szy Nerczyński i 1-szy Arguński pułk kozaków Zabajkalskich.

Pułk kozaków Amurskich.

1 i 2 wschodnio-syberyjska brygada artyleryi.

Zabajkalski dywizyon artyleryi.

1 i 2 zabajkalska bateria konna.

1 i 2 wschodnio-syberyjski park artyleryi.

Wschodnio-syberyjski batalion saperów.

1-szy Ussuryjski batalion kolejowy.

Bataliony piechoty rezerwowej: Strietieński i Czytyński.

Kompania kadrowa Południowo-Ussuryjska taboru.

Ogółem piechoty, kawaleryi i artyleryi bez wojska fortecznego: 34 bataliony, 28 szwadronów i setni, 12 bateryi pieszych, 2 konne i 2 moździerzowe.

Obwód Kwantuński ¹⁾.

3-cia wschodnio-syberyjska brygada strzelców.

1-szy Werchnieudiński pułk kozaków Zabajkalskich.

Wschodnio-syberyjski strzelecki dywizyon artyleryi.

Kwantuńska kompania saperów.

Ogółem: 8 batalionów, 6 setni i 3 baterie piesze.

---

¹⁾ Okólnik Sztabu głównego N 2/1900 obwieścił, że wskutek przybycia wice-admirała Aleksiejewa, naczelnika wojska i władz cywilnych w Obwodzie Kwantuńskim, do Portu Artura obwód ten i rozlokowane w nim oddziały wojska przestały należeć do składu okręgu Amurskiego.

Zestawienie.

O k r ą g	Batalionów piechoty	Szwadronów i setni kawaleryi	B a t e r y i		
			pieszych	konnych	moździerzowych
Finlandzki	17	6	4	—	—
Petersburski	108	53	42	5	4
Wileński	168	60	81	4	4
Warszawski	220	218	86	15	4
Kijowski	172	120	80	12	4
Odeski	80	33	36	2	2
Moskiewski	128	37	63	3	4
Kazański	21	4	8	—	—
Obwód W. Dońskiego	—	4	3	—	—
Ogółem w Europie	914	535	403	41	22
Kaukaski	100	92	39	6	2
Turkiestański	42	48	12	3	1
Syberyjski	8	8	2	—	—
Amurski	34	28	12	2	2
Kwantuński	8	6	3	—	—
Ogół. na Kaukazie i w Azji	192	182	68	11	5
Suma ogólna	1106	717	471	52	27

IV. Korpusy.

Korpus gwardyi (Petersburg).

1, 2 i 3 dywizya piechoty gwardyi, brygada strzelców gwardyi, pułk piechoty rezerwowej gwardyi, 1 i 2 dywizya kawaleryi gwardyi, 1, 2 i 3 brygada artyleryi gwardyi, brygada artyleryi konnej gwardyi, bateria zapasowa piesza gwardyi, 1, 2 i 3 park lotny artyleryi gwardyi i szwadron żandarmeryi polowej gwardyi.

Korpus grenadyerów (Moskwa).

1, 2 i 3 dywizya grenadyerów, 1-sza dywizya kawaleryi, 1, 2 i 3 brygada artyleryi grenadyerów, 1-szy dywizyon artyleryi konnej, 1, 2 i 3 park lotny artyleryi grenadyerów.

Petersbur. okr.
Korpus I (Petersburg).

22 i 37 dywizya piechoty, 22 i 37 brygada artyleryi, 22 i 37 park lotny artyleryi. *32 b. 2 hr.*

Korpus II (Grodno).

26 i 43 dywizya piechoty, 2 dywizya kawaleryi, 26 i 43 brygada artyleryi, 2 dywizyon artyleryi konnej, 26 i 43 park lotny artyleryi, 5 strzelecki park lotny artyleryi.

Korpus III (Wilno).

27 i 28 dywizya piechoty, 3 dywizya kawaleryi, 27 i 28 brygada artyleryi, 3 dywizyon artyleryi konnej, 27 i 28 park lotny artyleryi.

Wilniński okr.
Korpus IV (Mińsk).

30 i 40 dywizya piechoty, 30 i 40 brygada artyleryi, 30 i 40 park lotny artyleryi. *32 b. 2 hr.*

Korpus V (Warszawa).

7 i 10 dywizya piechoty, 5 dywizya kawaleryi, 7 i 10 brygada artyleryi, 5 dywizyon artyleryi konnej, 7 i 10 park lotny artyleryi, 1 i 2 strzelecki lotny park artyleryi.

Korpus VI (Warszawa).

4 i 16 dywizya piechoty, 4 dywizya kawaleryi, 4 i 16 brygada artyleryi, 4 dywizyon artyleryi konnej, 4 i 16 park lotny artyleryi.

Korpus VII (Symferopol).

13 i 34 dywizya piechoty, 7 pułk kozaków dońskich¹⁾, dywizyon krymski, 13 i 34 brygada artyleryi, 13 i 34 park lotny artyleryi.

¹⁾ Podlega naczelnikowi sztabu korpusu VII.

Korpus VIII (Odesa). *Odesk*

26. 8dk. 14 i 15 dywizya piechoty, 8 dywizya kawaleryi, 14 i 15 brygada artyleryi, 8 dywizyon artyleryi konnej, 14 i 15 park lotny artyleryi, 4 strzelecki lotny park artyleryi.

Korpus IX (Kijów).

5 i 44 dywizya piechoty, 9 dywizya kawaleryi, 5 i 44 brygada artyleryi, 9 dywizyon artyleryi konnej, 5 i 44 park lotny artyleryi.

Korpus X (Charków). *Kijowskie*

2 9 i 31 dywizya piechoty, 10 dywizya kawaleryi, 9 i 31 brygada artyleryi, 10 dywizyon artyleryi konnej, 9 i 31 park lotny artyleryi.

Korpus XI (Równe).

11 i 32 dywizya piechoty, 11 dywizya kawaleryi, 11 i 32 brygada artyleryi, 11 dywizyon artyleryi konnej, 11 i 32 park lotny artyleryi.

Korpus XII (Winnica).

12 i 19 dywizya piechoty, 12 dywizya kawaleryi, 12 i 19 brygada artyleryi, 12 dywizyon artyleryi konnej, 12 i 19 park lotny artyleryi, 3 strzelecki park lotny artyleryi.

Korpus XIII (Smoleńsk).

1 i 36 dywizya piechoty, 1 i 36 brygada artyleryi, 1 i 36 park lotny artyleryi.

Korpus XIV (Lublin).

17 i 18 dywizya piechoty, 1 dywizya kozaków Dońskich ¹⁾, 17 i 18 brygada artyleryi, 1 doński dywizyon artyleryi konnej, 17 i 18 park lotny artyleryi.

¹⁾ Dywizję tę włączyło w skład korpusu XIV R. W. 167/96.

128

Korpus XV (Warszawa).

6 i 8 dywizya piechoty, 6 dywizya kawaleryi, 6 i 8 brygada artyleryi, 6 dywizyon artyleryi konnej, 6 i 8 park lotny artyleryi.

Korpus XVI (Witebsk).

Wileński uwr.

25 i 41 dywizya piechoty, 25 i 41 brygada artyleryi, 25 i 41 park lotny artyleryi.

39

Korpus XVII (Tuła).

Murawski uwr.

3 i 35 dywizya piechoty, 3 i 35 brygada artyleryi, 3 i 35 park lotny artyleryi.

32

Korpus XVIII (Dorpat).

23 i 24 dywizya piechoty, 23 i 24 brygada artyleryi, 23 i 24 park lotny artyleryi.

Korpus XIX (Brześć Litewski).

2 i 38 dywizya piechoty, 7-ma dywizya kawaleryi, 2 i 38 brygada artyleryi, 7 dywizyon artyleryi konnej, 2 i 38 park lotny artyleryi.

Korpus XX (Ryga).

29 i 45 dywizya piechoty, 29 i 45 brygada artyleryi, 29 i 45 park lotny artyleryi.

Korpus XXI (Kijów).

33 i 42 dywizya piechoty, 33 i 42 brygada artyleryi, 33 i 42 park lotny artyleryi.

I korpus kaukaski (Aleksandropol).

20 i 39 dywizya piechoty, 1 i 2 batalion kubański kozacki, 1 i 2 dywizya kaukaska kozaków, 20 i 39 brygada artyleryi, 2 i 5 kubańska baterya konna, 20 i 39 park lotny artyleryi.

1926

II korpus kaukaski (Tyflis).

Kaukaska dywizya grenadyerów, 21 dywizya piechoty, 2-ga kaukaska krajowa brygada strzelców, kaukaska dywizya kawaleryi, kaukaska brygada artyleryi grenadyerów, 21 brygada artyleryi, 1 terecka bateria konna, kaukaski lotny park artyleryi grenadyerów, 21 park lotny artyleryi, kaukaski strzelecki lotny park artyleryi.

I korpus Turkiestański (Taszkient) ¹⁾.

Turkiestańska brygada strzelców, 2 i 3 turkiestańska brygada liniowa, turkiestańska brygada kozaków, 1-sza turkiestańska brygada artyleryi, 2-ga orenburska bateria konna, turkiestańska bateria góraska konna i turkiestański batalion saperów.

II korpus Turkiestański (Aschabad) ¹⁾.

1 i 2 zakaspijska brygada strzelców, 1 turkiestańska brygada liniowa, zakaspijska brygada kozaków, 2-ga turkiestańska brygada artyleryi, 4 kubańska bateria konna i zakaspijski batalion saperów ²⁾.

I korpus kawaleryi (Warszawa) ³⁾.

13 i 14 dywizya kawaleryi, 14 dywizyon artyleryi konnej, 20 bateria konna.

II korpus kawaleryi (Warszawa) ⁴⁾.

15 i skombinowana dywizya kawaleryi, 3-cia bateria konna gwardyi, 22-ga bateria konna.

¹⁾ Utworzone zostały przez Roz. Woj. 161/99.

²⁾ Nadto Kuzkińska kompania artyleryi fortecznej i prawdopodobnie 1-sza kaukaska brygada strzelców.

³⁾ Utworzony na mocy R. W. 167/96.

⁴⁾ R. W. 294/97.

V. Dywizye piechoty.

1-sza piechoty gwardyi (Petersburg).

1 brygada (p. Preobrażeński i Semenowski) — Petersburg.

2 brygada (p. Izmailowski i Jegerski) — Petersburg.

2-ga piechoty gwardyi (Petersburg).

1 brygada (p. Moskiewski i Grenadyerski) — Petersburg.

2 « (p. Pawłowski i Finlandzki) — Petersburg.

3-cia piechoty gwardyi (Warszawa).

1 brygada (p. Litewski i Keksholmski) — Warszawa.

2 » (p. Petersburski i Wołyński) — Warszawa.

1-sza grenadyerów (Moskwa).

1 brygada (p. 1-szy i 2-gi) — Moskwa.

2 « (p. 3 i 4) — Moskwa.

2-ga grenadyerów (Moskwa).

1 brygada (p. 5 i 6) — Moskwa.

2 « (p. 7 i 8) — Moskwa.

3-cia grenadyerów (Moskwa).

1 brygada (p. 9 i 10) — Włodzimierz.

2 « (p. 11 i 12) — Moskwa.

Kaukaska grenadyerów (Tyflis). (II korpus kauk.).

1 brygada (p. 13 i 14) — Tyflis.

2 « (p. 15 i 16) — Tyflis.

1-sza — Smoleńsk (Korp. XIII).

1 brygada (p. 1 i 2) — Smoleńsk.

2 « (p. 3 i 4) — Smoleńsk.

2-ga — Brześć Litewski (Korp. XIX).

1 brygada (p. 5 i 6) — Międzyrzec g. Siedl.

2 « (p. 7 i 8) — Brześć Litewski.

3-cia — Kaługa (Korp. XVII).

- 1 brygada (p. 9 i 10) — Kaługa.
- 2 « (p. 11 i 12) — Tula.

4-ta — Łomża (Korp. VI).

- 1 brygada (p. 13 i 14) — Łomża.
- 2 « (p. 15 i 16) — Łomża.

5-ta — Żytomierz (Korp. IX).

- 1 brygada (p. 17 i 18) — Żytomierz.
- 2 « (p. 19 i 20) — Żytomierz.

6-ta — Ostrołęka (Korp. XV).

- 1 brygada (p. 21 i 22) — Sztab Niżegorodzki pod Ostrołęką.
- 2 brygada (p. 23 i 24) — Ostrów g. Łomż.

7-ma — Radom (Korp. V).

- 1 brygada (p. 25 i 26) — Radom.
- 2 « (p. 27 i 28) — Piotrków.

8-ma — Pultusk (Korp. XV).

- 1 brygada (p. 29 i 30) — Przasnysz.
- 2 « (p. 31 i 32) — Pultusk.

9-ta — Połtawa (Korp. X).

- 1 brygada (p. 33 i 34) — Połtawa.
- 2 « (p. 35 i 36) — Kremieńczug. Polt.

10-ta — Warszawa (Korp. V).

- 1 brygada (p. 37 i 38) — Łódź g. Piotrk.
- 2 « (p. 39 i 40) — Warszawa.

11-ta — Łuck (Korp. XI).

- 1 brygada (p. 41 i 42) — Dubno g. Woł.
- 2 « (p. 43 i 44) — Łuck g. Woł.

12-ta — Płoskirów (Korp. XII).

- 1 brygada (p. 45 i 46) — Płoskirów.
- 2 « (p. 47 i 48) — Winnica.

13-ta — Sewastopol (Korp. VII).

- 1 brygada (p. 49 i 50) — Sewastopol.
- 2 « (p. 51 i 52) — Teodozja.

14-ta — Kiszyniów (Korp. VIII).

- 1 brygada (p. 53 i 54) — Kiszyniów.
- 2 « (p. 55 i 56) — Bendery

15-ta — Odesa (Korp. VIII).

- 1 brygada (p. 57 i 58) — Odesa.
- 2 « (p. 59 i 60) — Odesa.

16-ta — Białystok (Korp. VI).

- 1 brygada (p. 61 i 62) — Białystok.
- 2 « (p. 63 i 64) — Białystok.

17-ta — Chełm (korp. XIV).

- 1 brygada (p. 65 i 66) — Chełm.
- 2 « (p. 67 i 68) — Zamość.

18-ta — Lublin (Korp. XIV).

- 1 brygada (p. 69 i 70) — Lublin.
- 2 « (p. 71 i 72) — Lublin.

19-ta — Mohylów g. Podol. (Korp. XII).

- 1 brygada (p. 73 i 74) — Mohylów.
- 2 « (p. 75 i 76) — Tulczyn pow. Braclawski,
g. Pod.

20-ta — Kutais (I korp. kauk.).

- 1 brygada (p. 77 i 78) — Achalcych.
- 2 « (p. 79 i 80) — Kutais.

21-sza — Władykaukaz (II korp. kauk.).

- 1 brygada (p. 81 i 82) — Władykaukaz.
- 2 « (p. 83 i 84) — Deszłagar obw. Dagiest.

22-ga — Nowgorod (Korp. I).

- 1 brygada (p. 85 i 86) — Nowgorod.
- 2 « (p. 87 i 88) — Nowgorod.

23-cia — Rewel (Korp. XVIII).

- 1 brygada (p. 89 i 90) — Rewel.
- 2 « (p. 91 i 92) — Rewel.

24-ta — Psków (Korp. XVIII).

- 1 brygada (p. 93 i 94) — Psków.
- 2 « (p. 95 i 96) — Psków.

25-ta — Dynaburg (Korp. XVI).

- 1 brygada (p. 97 i 98) — Dynaburg (Dźwińsk).
- 2 « (p. 99 i 100) — Dynaburg.

26-ta — Grodno (Korp. II).

- 1 brygada (p. 101 i 102) — Grodno.
- 2 « (p. 103 i 104) — Grodno.

27-ma — Wilno (Korp. III).

- 1 brygada (p. 105 i 106) — Wilno.
- 2 « (p. 107 i 108) — Wilno.

28-ma — Kowno (Korp. III).

- 1 brygada (p. 109 i 110) — Kowno.
- 2 « (p. 111 i 112) — Kowno.

29-ta — Ryga (Korp. XX).

- 1 brygada (p. 113 i 114) — Mitawa.
- 2 « (p. 115 i 116) — Ryga.

30-ta — Mińsk (Korp. IV).

- 1 brygada (p. 117 i 118) — Słonim g. Grodz.
- 2 « (p. 119 i 120) — Mińsk.

31-sza — Charków (Korp. X).

1 brygada (p. 121 i 122) — Charków.

2 « (p. 123 i 124) — Kursk.

32-ga — Równe (Korp. XI).

1 brygada (p. 125 i 126) — Ostrog g. Wol.

2 « (p. 127 i 128) — Równe g. Wol.

33-cia — Kijów (Korp. XXI).

1 brygada (p. 129 i 130) — Kijów.

2 « (p. 131 i 132) — Kijów.

34-ta — Ekaterinosław (Korp. VII).

1 brygada (p. 133 i 134) — Ekaterinosław.

2 « (p. 135 i 136) — Elizabetgrad.

35-ta — Riazań (Korp. XVII).

1 brygada (p. 137 i 138) — Riazań.

2 « (p. 139 i 140) — Jegoriewsk g. Riaz.

36-ta — Orzel (Korp. XIII).

1 brygada (p. 141 i 142) — Orzel.

2 « (p. 143 i 144) — Briańsk.

37-ma — Petersburg (Korp. I).

1 brygada (p. 145 i 146) — Petersburg.

2 « (p. 147 i 148) — Petersburg.

38-ma — Kobryń (Korp. XIX).

1 brygada (p. 149 i 150) — Kobryń g. Grodz.

2 « (p. 151, 152 i Kowelski) — Siedlce.

39-ta — Aleksandropol (I Korp. kauk.).

1 brygada (p. 153 i 154) — Aleksandropol.

2 « (p. 155 i 156) — Kars.

40-ta — Bobrujsk (Korp. IV).

1 brygada (p. 157 i 158) — Bobrujsk.

2 « (p. 159 i 160) — Homel g. Mińsk.

41-sza — Witebsk (Korp. XVI).

1 brygada (p. 161 i 162) — Mohilów.

2 « (p. 163 i 164) — Witebsk.

42-ga — Kijów (Korp. XXI).

1 brygada (p. 165 i 166) — Kijów.

2 « (p. 167 i 168) — Kijów.

43-cia — Wilno (Korp. II).

1 brygada (p. 169 i 170) — Wilno.

2 « (p. 171 i 172) — Grodno.

44-ta — Humań (Korp. IX).

1 brygada (p. 173 i 174) — Czerkasy g. Kijow.

2 « (p. 175 i 176) — Humań.

45-ta — Ryga (Korp. XX).

1 brygada (p. 177 i 178) — Libawa.

2 « (p. 179 i 180) — Mitawa.

VI. Brygady strzelców.

Brygada gwardyi (bat. 1, 2, 3 i 4) — Petersburg.

1-sza (pulki 1, 2, 3 i 4) — Płock.

2-ga (p. 5, 6, 7 i 8) — Częstochowa.

3-cia (p. 9, 10, 11 i 12) — Winnica.

4-ta (p. 13, 14, 15 i 16) — Odesa.

5-ta (p. 17, 18, 19 i 20) — Suwalki.

Finlandzka (p. finl. 1, 2, 3 i 4) — Helsingfors.

1-sza Kaukaska (bat. 1, 2, 3 i 4) — Ak-Tepe, obwód Zakaspijski.

2-ga Kaukaska krajowa (bat. 5, 6, 7 i 8) — Tyflis.

Kaukaska kubańska (bat. 1, 2, 3, 4, 5 i 6) — Temir-Chan-Szura.

1-sza Zakaspijska (bat. zak. 1, 2, 3 i 4) — Aschabad.

2-ga Zakaspijska (bat. zak. 5, 6, 7 i 8) — Merw.

Turkiestańska (bat. turk. 1, 2, 3 i 4) — Taszkient.

1-sza Wschodnio-Syberyjska (pułki wsch.-syb. 1, 2, 3 i 4) — Nikolsk-Ussuryjski.

2-ga Wschodnio-Syberyjska (p. wsch.-syb. 5, 6, 7 i 8) — Nowokijewskoje obw. Nadmorski.

3-cia Wschodnio-Syberyjska (p. wsch.-syb. 9, 10, 11 i 12) — Talienwan na półwyspie Kwantuńskim.

VII. Brygady liniowe.

1-sza Turkiestańska (bat. Turk. 3, 5, 9 i 14) — Kerki w Bucharze.

2-ga Turkiestańska (bat. Turk. 6, 8, 12, 13, 17 i 19) — Samarkanda.

3-cia Turkiestańska (bat. Turk. 2, 4, 7, 15 i 18) — Margelan, obw. Ferg.

Zachodnio-Syberyjska (bat. zach.-syb. 2, 3, 4 i 5) — Wiernyj.

1-sza wschodnio-syberyjska (bat. wsch.-syb. 3, 6, 8 i 10) — Chabarowsk.

2-ga wschodnio-syberyjska (pułki wsch.-syb. 1, 5, 7, 9 i 11) — Nowgorodsk, obw. Nadm.

VIII. Brygady piechoty rezerwowej.

46-ta (pułki 181, 182, 183, 184) — Warszawa.

47-ma (p. 185, 186, 187, 188) — Warszawa.

48-ma (p. 189, 190, 191, 192) — Warszawa. — *4 dywizyj*

49-ta (p. 193, 194, 195, 196) — Petersburg. —

51-sza (bat. 201, 202, 203, 204) — Charków. —

52-ga (bat. 205, 206, 207, 208) — Odesa. —

53-cia (bat. 209, 210, 211, 212) — Ekaterinosław. —

54-ta (bat. 213, 214, 215, 216) — Penza. X

55-ta (bat. 217, 218, 219, 220) — Tambow. X

- 56-ta (bat. 221, 222, 223, 224) — Woroneż. —
57-ma (bat. 225, 226, 227, 228) — Saratow.
58-ma (bat. 229, 230, 231, 232) — Kazań.
59-ta (bat. 233, 234, 235, 236) — Kazań.
60-ta (bat. 237, 238, 239, 240) — Niżni-Nowgorod. —
61-sza (bat. 241, 242, 243, 244) — Samara. ✕
62-ga (bat. 245, 246, 247, 248) — Jarosław. —
63-cia (bat. 249, 250, 251, 252) — Stawropol.
64-ta (bat. 253, 254, 255, 256) — Temir-Chan-Szura.
65-ta (pulki 257, 258, 259, 260) — Kutais.
66-ta (pulki 261, 262, 263, 264) — Tyflis.

IX. Dywizye kawaleryi.

1 kawaleryi gwardyi (Petersburg).

- 1 brygada (p. Kawalergardów i Gwardyi konnej) — Petersburg.
2 « (oba kirasyerskie) — Petersburg.
3 « (oba kozackie i setnia Uralska) — Petersburg.

2 kawaleryi gwardyi (Petersburg).

- 1 brygada (p. Grenadyerów konnych i Ułanów Jej C. M.) — Petersburg.
2 « (p. Dragonów i Huzarów Jego C. M.) — Petersburg.

Skombinowana kawaleryi (Warszawa). (II korp. kaw.).

Brygada gwardyi (p. Ułanów Jego C. M. i Huzarów Grodzieńskich) — Warszawa.

3-cia samoistna (53 i 54 p. drag.) — Włocławek.

1-sza — Moskwa (korp. Gren.).

- 1 brygada (p. 1 i 2 drag.) — Twer.
2 « (p. 3 drag. i 1-szy koz. dońskich) — Moskwa.

2-ga — Suwałki (korp. II).

- 1 brygada (p. 4 i 5 drag.) — Suwałki.
2 « (p. 6 drag. i 2-gi koz. dońskich) — Suwałki.

3-cia — Kowno (korp. III).

- 1 brygada (p. 7 i 8 drag.) — Kowno.
2 « (p. 9 drag. i 3-ci koz. dońskich) — Kowno.

4-ta — Białystok (korp. VI).

- 1 brygada (p. 10 i 11 drag.) — Białystok.
2 « (p. 12 drag. i 4-ty koz. dońskich) — Białystok.

5-ta — Włocławek (korp. V).

- 1 brygada (p. 13 i 14 drag.) — Włocławek.
2 « (p. 15 drag. i 5-ty koz. dońskich) — Kalisz.

6-ta — Warszawa (korp. XV).

- 1 brygada (p. 16 i 17 drag.) — Łomża.
2 « (p. 18 drag. i 6-ty koz. dońskich) — Mława.

7-ma — Kowel (korp. XIX).

- 1 brygada (p. 19 i 20 drag.) — Kowel g. Woł.
2 « (p. 21 drag. i 11-ty koz. dońskich) — Włodzimierz Wołyński.

8-ma — Kiszyniów (korp. VIII).

- 1 brygada (p. 22 i 23 drag.) — Tyraspol g. Besarab.
2 « (p. 24 drag. i 8-my koz. dońskich) — Odesa.

9-ta — Kijów (korp. IX).

- 1 brygada (p. 25 i 26 drag.) — Taraszcza g. Kij.
2 « (p. 27 drag. i 1-szy koz. uralskich) — Kijów.

10-ta — Charków (korp. X).

- 1 brygada (p. 28 i 29 drag.) — Sumy g. Chark.
2 « (p. 30 drag. i 1-szy koz. orenburskich) — Czugujew. g. Chark.

11-ta — Dubno (korp. XI).

- 1 brygada (p. 31 i 32 drag.) — Dubno g. Wol.
- 2 « (p. 33 drag. i 12-ty koz. doń.) — Łuck g. Wol.

12-ta — Płoskirów (korp. XII).

- 1 brygada (p. 34 i 35 drag.) — Płoskirów g. Pod.
- 2 « (p. 36 drag. i 3-ci koz. orenbur.) — Płoskirów.

13-ta — Warszawa (I korp. kaw.).

- 1 brygada (p. 37 i 38 drag.) — Warszawa.
- 2 « (p. 39 drag. i 2-gi koz. orenb.) — Warszawa.

14-ta — Kielce (I korp. kaw.).

- 1 brygada (p. 40 i 41 drag.) — Kielce.
- 2 « (p. 42 drag. i 14-ty koz. dońsk.) — Częstochowa.

15-ta — Plock (II korp. kaw.).

- 1 brygada (p. 46 i 47 drag.) — Plock.
- 2 « (p. 48 drag. i 3-ci koz. uralских) — Plock.

Kaukaska — Tyflis (II korp. kauk.).

- 1 brygada (p. 43 i 44 drag.) — Tyflis.
- 2 « (p. 45 drag. i 1-szy p. czarnomorski koz. kub.) — Tyflis.

Pulk Dagiestański i dywizyon osetyński.

1-sza koz. dońskich — Zamość (korp. XIV).

- 1 brygada (p. 9 i 10 koz. dońskich) — Janów g. Lub.
- 2 « (p. 13 i 15 koz. dońskich) — Tomaszów g. Lub.

2-ga skombinowana kozacka (samoistna) — Kamieniec Podolski.

- 1 brygada (p. 16 i 17 koz. dońskich) — Kamieniec Podol.
- 2 « (p. 1-szy Urupski koz. kub. i 1-szy Wolżański koz. tereckich) — Kamieniec Podolski.

1-sza kaukaska kozacka — Kars (I korp. kauk.).

- 1 brygada (p. 1-szy kubański i p. 1-szy Humański koz. kub.) — Kars.

2 brygada (p. 1-szy Choperski koz. kub. i p. 1-szy Horsko-Mozdocki koz. ter.) — Kutais.

2-ga kaukaska kozaeka — Erywań (I korp. kauk.).

1 brygada (p. 1-szy Jejski i 1-szy Poltawski koz. kub.) — Erywań.

2 « (p. 1-szy Łabiński koz. kub. i 1-szy Sunżeńsko-Władykaukaski koz. tereckich) — Elizawetpol.

X. Brygady kawaleryi.

1-sza samoistna (49 i 50 p. drag.) — Borysów g. Mińsk.

2-ga samoistna (p. 51 i 55 drag.) — Orzel.

Zakaspijska kozaków (1-szy Tamański i 1-szy kaukaski koz. kub., 1 i 3 setnia 1-go pulku koz. astrachańskich i dywizyon Turkomański) — Aschabad.

Turkiestańska (p. 2-gi koz. uralskich i p. 4, 5 i 6 koz. orenburskich) — Samarkanda.

Zachodnio-syberyjska (p. 1, 2 i 3 koz. syberyjskich i 1-szy kozaków siemirieceńskich) — Dżarkent obw. Siem.

Ussuryjska (Nadmorski p. drag., 1-szy Czytyński koz. zabajkalskich i setnia koz. ussuryjskich) — Nikolsk-Ussuryjski, obw. Nadmor.

XI. Brygady kawaleryi zapasowej.

Gwardyjska (kadry nr. 1, 2 i 3 kaw. zap. Gwardyi) — Twer.

1-sza (kadry nr. 1 i 2) — Syzrań g. Symb.

2-ga (kadry nr. 3 i 4) — Ostrogożsk g. Woron.

3-cia (kadry nr. 5 i 6) — Kirsanow g. Tamb.

4-ta (kadry nr. 7 i 8) — wieś Nowopokrowskoje kolo st. Liski g. Woron.

5-ta (kadry nr. 9 i 10) — wieś Balakleja (Nowy Sierpu-chów) pow. Zmijewski g. Chark.

6-ta (kadry nr. 11 i 12) — Borisoglebsk g. Tamb.

7-ma (kadr. nr. 13, 14 i 15) — Tambow.

8-ma (kadry nr. 16 i 17) — Nowogeorgiewsk g. Chers.

XII. Brygady inżynierji.

1-sza saperów (bataliony saperów: gwardyjski, 1-szy i 18-ty, 1-szy batalion pontonierów, 1-szy batalion kolejowy i 1-szy park inżynierji) — Petersburg.

2-ga saperów (bataliony saperów 2, 3, 4, 16 i 20, bataliony pontonierów 2 i 3 i 2-gi park inżynierji) — Wilno.

3-cia saperów (bataliony saperów 5, 6, 7 i 14, bataliony pontonierów 4 i 5 i 3-ci park inżynierji) — Kijów.

4-ta saperów (bataliony saperów 8, 9, 10, 15 i 19, bataliony pontonierów 6 i 7 i 4-ty park inżynierji) — Warszawa.

5-ta saperów (bataliony saperów 11 i 12, 8-my batalion pontonierów i 5-ty park inżynierji) — Odesa.

6-ta saperów (bataliony saperów: grenadyerski, 13 i 17, 1 i 2 rezerwowy i 6-ty park inżynierji) — Moskwa.

Kaukaska saperów (bataliony saperów 1 i 2 kaukaski i kaukaski park inżynierji) — Tyflis.

Kolejowa (bataliony kolejowe 2 i 3) — Baranowicze g. Mińsk.

XIII. Piechota.

1. Pułki piechoty (czterobatalionowe)¹⁾.

a. Pułki gwardyj przybocznej.

(Lejb-gwardyi).

Preobrażeński (1 gw.) — Petersburg.

Semenowski (1 gw.) — Petersburg.

---

¹⁾ W nawiasie — dywizya, do której pułk należy.

- Izmailowski (1 gw.) — Petersburg.
Jegerski (1 gw.) — Petersburg.
Moskiewski (2 gw.) — Petersburg.
Grenadyerski (2 gw.) — Petersburg.
Pawłowski (2 gw.) — Petersburg.
Finlandzki (2 gw.) — Petersburg.
Litewski (3 gw.) — Warszawa.
Keksholmski Cesarza Austriackiego (3 gw.) — Warszawa.
Petersburski króla Fryderyka Wilhelma III (3 gw.) —
Warszawa.
Wołyński (3 gw.) — Warszawa.

b. Pułki grenadyerów.

- 1 Przyboczny Ekaterinosławski Cesarza Aleksandra III (1 gr.) — Moskwa.
- 2 Rostowski (1 gr.) — Moskwa.
- 3 Pernowski króla Fryderyka Wilhelma IV (1 gr.) — Moskwa.
- 4 Nieświezki Marszałka Polnego ¹⁾ ks. Barclay de Tolly (1 gr.) Moskwa.
- 5 Kijowski Marszałka Polnego ks. Mikołaja Repnina (2 gr.) — Moskwa.
- 6 Taurydzki J. C. M. Wielkiego ks. Michała Mikołajewicza (2 gr.) — Moskwa.
- 7 Żmudzki gen.-adjut. hr. Totlebena (2 gr.) — Moskwa.
- 8 Moskiewski W. ks. Meklemburg-szweryńskiego Fryderyka (2 gr.) — Twer.
- 9 Syberyjski (3 gr.) — Włodzimierz.
- 10 Małorosyjski Marszałka Polnego hr. Rumiancowa-Zadunajskiego (3 gr.) — Włodzimierz.
- 11 Fanagoryjski Generalissimusa ks. Suworowa, obecnie J. C. W. W. ks. Dymitra Pawłowicza (3 gr.) — Jarosław.

---

¹⁾ Generała-Feldmarszałka.

- 12 Astrachański Cesarza Aleksandra III (3 gr.) — Moskwa.
- 13 Przyboczny Erywański Jego C. M. (k. gr.) — Manglis pow. Tyfliski.
- 14 Gruzjiński Gen. Kotlarewskiego (k. gr.) — Bielyjklucz pow. Tyfliski.
- 15 Tyfliski J. C. W. W. ks. Konstantego Konstantynowicza (k. gr.) — Tyflis.
- 16 Mingreliński J. C. W. W. ks. Dymitra Konstantynowicza (k. gr.) — Tyflis.

c. Pułki piechoty zwyczajnej.

- 1 Newski J. Król. M. Króla Hellenów (1) — Roslawl g. Smol.
- 2 Sofijski Cesarza Aleksandra III (1) — Smoleńsk.
- 3 Narwski Marszałka Polnego ks. Woroncowa (1) — Smoleńsk.
- 4 Koporski J. król. M. Króla Saskiego (1) — Smoleńsk.
- 5 Kałuski Cesarza Wilhelma I (2) — Międzyrzec g. Siedl.
- 6 Libawski ks. Fryderyka Leopolda Pruskiego (2) — Brześć Litewski.
- 7 Rewelski (2) — Brześć Litewski.
- 8 Estlandzki (2) — Brześć Litewski.
- 9 Staroingermanlandzki Marszałka Polnego ks. Michała Golicyna (3) — Kaługa.
- 10 Nowoingermanlandzki (3) — Kaługa.
- 11 Pskowski Marsz. Pol. ks. Kutuzowa-Smoleńskiego (3) — Tuła.
- 12 Wielkolucki (3) — Tuła.
- 13 Biełozierski Marsz. Pol. hr. Lassy (4) — Łomża.
- 14 Oloniecki (4) — Łomża.
- 15 Szliselburski Mar. Pol. ks. Anikity Repnina (4) — Sztab Repniński pod Zambrowem.
- 16 Ładoski (4) — Sztab Repniński.
- 17 Archangielogorodzki J. C. W. W. ks. Włodzimierza Aleksandrowicza (5) — Żytomierz.

- 18 Wologodzki J. król. M. Króla Rumuńskiego (5) — Nowygród Wołyński.
- 19 Kostromski (5) — Żytomierz.
- 20 Halicki (5) — Żytomierz.
- 21 Muromski (6) — Ostrołęka.
- 22 Niżegorodzki Jej C. W. W. ks. Wiary Konstantynówny (6) — Sztab Niżegorodzki pod Ostrołęką.
- 23 Nizowski Marszałka Polnego hr. Sałtykowa (6) — Sztab Sałtykowski pod Ostrowem.
- 24 Symbirski (6) — Sztab Sałtykowski.
- 25 Smoleński (7) — Kozienice g. Rad.
- 26 Mohilewski (7) — Radom.
- 27 Witebski (7) — Końskie g. Rad.
- 28 Połocki (7) — Piotrków.
- 29 Czernihowski Marsz. Pol. hr. Dybicza-Zabalkańskiego (8) — Sztab Zabalkański pod Rożanami.
- 30 Poltawski (8) — Przasnysz.
- 31 Aleksopolski (8) — Pułtusk.
- 32 Kremieńczuski (8) — Ciechanów g. Płoc.
- 33 Jelecki (9) — Połtawa.
- 34 Siewski gen. hr. Kamieńskiego (9) — Kremieńczug g. Polt.
- 35 Briański gen.-adj. ks. Gorczakowa (9) — Kremieńczug.
- 36 Orłowski Mar. Pol. ks. Warszawskiego hr. Paskiewicza-Erywańskiego (9) — Połtawa.
- 37 Ekaterinburski J. C. W. W. ks. Aleksego Aleksandrowicza (10) — Łódź.
- 38 Tobolski J. C. W. ks. Sergjusza Aleksandrowicza (10) — Skierniewice.
- 39 Tomski J. C. W. Arcyks. Austr. Ludwika Wiktora (10) — Łowicz.
- 40 Kolywański (10) — Warszawa.
- 41 Selengiński (11) — Dubno.
- 42 Jakucki (11) — Krzemieniec g. Woł.
- 43 Ochocki (11) — Łuck.

- 44 Kameczacki (11) — Łuck.
- 45 Azowski Marsz. Pol. hr. Gołowina, obecnie J. C. W. ks. Borysa Włodzimierzowicza (12) — Stary Konstantynów g. Woł.
- 46 Dnieprzański (12) — Płoskirów g. Pod.
- 47 Ukraiński J. C. W. W. ks. Włodzimierza Aleksandrowicza (12) — Winnica g. Pod.
- 48 Odeski (12) — Międzybug g. Pod.
- 49 Brzeski (13) — Sewastopol.
- 50 Białostocki Jego Wys. ks. Saksen-Altenburskiego (13) — Sewastopol.
- 51 Litewski (13) — Symferopol.
- 52 Wileński J. C. W. W. ks. Cyryła Włodzimierzowicza (13) — Teodozja.
- / 53 Wołyński (14) — Kiszyniów.
- / 54 Miński (14) — Kiszyniów.
- / 55 Podolski (14) — Bendery.
- / 56 Żytomierski J. C. W. W. ks. Mikołaja Mikołajewicza (14) — Tyraspol g. Chers.
- / 57 Modliński (15) — Odesa.
- / 58 Praski (15) — Nikolajew g. Chers.
- / 59 Lubelski (15) — Odesa.
- / 60 Zamojski (15) — Odesa.
- 61 Włodzimierski (16) — Białystok.
- 62 Suzdalski (16) — Sztab Suworowski pod Mońkami st. dr. ż.
- 63 Uglicki Mar. Pol. Apraksina (16) — Sokółka g. Grodz.
- 64 Kazański J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (16) — Białystok.
- 65 Moskiewski Jego C. M. (17) — Chełm.
- 66 Butyrski (17) — Chełm.
- 67 Tarutyński W. ks. Oldenburskiego (17) — Krasnystaw g. Lub.
- 68 Przyboczny Borodyński Cesarza Aleksandra III (17) — Zamość.

- 69 Riazański Mar. Pol. ks. Aleksandra Golicyna (18) — Lublin.
- 70 Riażski (18) — Kraśnik g. Lub.
- 71 Bielewski (18) — Puławy g. Lub.
- 72 Tulski (18) — Puławy.
- 73 Krymski J. C. W. W. ks. Aleksandra Michalowicza (19) — Mohylów nad Dniestrem.
- 74 Stawropolski (19) — Kamieniec Podolski.
- 75 Sewastopolski (19) — Ładyżyn g. Pod. pow. Hajsyński.
- 76 Kubański (19) — Tulczyn g. Pod.
- 77 Tengijski J. C. W. W. ks. Aleksego Aleksandrowicza (20) — Achalcych g. Tyfliska.
- 78 Nawagiński (20) — Ardahan obw. Karskiego.
- 79 Kuryński J. C. W. W. ks. Pawła Aleksandrowicza (20) — Kutais.
- 80 Kabardyński Mar. Pol. ks. Bariatyńskiego (20) — Aleksandropol g. Eryw.
- 81 Apszeroński J. C. W. W. ks. Jerzego Michalowicza (21) — Władykaukaz.
- 82 Dagiestański J. C. W. W. ks. Mikołaja Michalowicza (21) — Groznoj obw. Ter.
- 83 Samurski J. C. W. W. ks. Włodzimierza Aleksandrowicza (21) — Deszłagar obw. Dagest.
- 84 Szyrwański Jego C. M. (21) — Chasaw-Jurt obw. Tereckiego.
- 85 Wyborski J. Ces. Król. Mości Cesarza Niem. Króla Prus. Wilhelma II (22) — Nowgorod.
- 86 Wilmanstrandzki (22) — Staraja Russa g. Nowg.
- 87 Nejszłocki (22) — Koszary Arakcejeja pow. Nowg.
- 88 Petrowski (22) — Gruzino pow. Nowg.
- 89 Białomorski (23) — Rewel.
- 90 Onezki (23) — Rewel.
- 91 Dźwiński (23) — Rewel.
- 92 Peczorski (23) — Narwa.

- 93 Irkucki J. C. M. Następcy Tronu Michała Aleksandrowicza (24) — Psków.
- 94 Jenisejski (24) — Psków.
- 95 Krasnojarski (24) — Dorpat.
- 96 Omski (24) — Psków.
- 97 Liflandzki Mar. Pol. hr. Szeremietiewa (25) — Dynaburg.
- 98 Jurjewski (25) — Dynaburg.
- 99 Iwangorodzki (25) — Dynaburg.
- 100 Ostrowski (25) — Dynaburg.
- 101 Permski (26) — Grodno.
- 102 Wiacki (26) — Grodno.
- 103 Petrozawodzki (26) — Grodno.
- 104 Ustiński Gen. ks. Bagrationa (26) — Sztab Bagrationa pod Augustowem g. Suw.
- 105 Orenburski (27) — Wilno.
- 106 Ufimski (27) — Wilno.
- 107 Troicki (27) — Wilno.
- 108 Saratowski (27) — Wilno.
- 109 Wolżański (28) — Kowno.
- 110 Kamski (28) — Kowno.
- 111 Doński (28) — Marjampol g. Suw.
- 112 Uralski (28) — Kalwarya g. Suw.
- 113 Staroruski (29) — Szawle g. Kow.
- 114 Nowotorzki (29) — Mitawa.
- 115 Wiazemski (29) — Ryga.
- 116 Małojarosławski (29) — Ryga.
- 117 Jarosławski (30) — Słonim g. Grodz.
- 118 Szujski (30) — Wolkowysk g. Grodz.
- 119 Kołomeński (30) — Mińsk.
- 120 Sierpuchowski (30) — Mińsk.
- 121 Penzeński Mar. Pol. hr. Milutina (31) — Charków.
- 122 Tambowski (31) — Charków.
- 123 Kozłowski (31) — Kursk.
- 124 Woronezki (31) — Charków.

- 125 Kurski (32) — Równe g. Woł.
- 126 Rylski (32) — Ostróg g. Woł.
- 127 Putywelski (32) — Równe.
- 128 Starooskolski (32) — Zaslav g. Woł.
- 129 Bessarabski J. C. W. Następcy Tronu Michała Aleksandrowicza (33) — Kijów.
- 130 Chersoński J. C. W. W. ks. Andrzeja Włodzimierzowicza (33) — Kijów.
- 131 Tyraspolski Gen. Adj. Wannowskiego (33) — Kijów.
- 132 Benderski (33) — Kijów.
- 133 Symferopolski (34) — Ekaterinosław.
- 134 Teodozyjski (34) — Ekaterinosław.
- 135 Kercz-Jenikolski (34) — Pawłograd g. Ekater.
- 136 Taganrodzki (34) — Elizabetgrad g. Chers.
- 137 Nieżyński Jej C. W. W. ks. Maryi Pawłówny (25) — Rianzań.
- 138 Bołchowski (35) — Rianzań.
- 139 Morszański (35) — Jegorjewsk g. Riaz.
- 140 Zараjski (35) — Skopin g. Riaz.
- 141 Możajski (36) — Orzeł.
- 142 Zwenigorodzki (36) — Orzeł.
- 143 Dorohobuski (36) — Briańsk.
- 144 Kaszirski (36) — Briańsk.
- 145 Nowoczerkaski Cesarza Aleksandra III (37) — Petersburg.
- 146 Caricyński (37) — Jamburg. g. Petersb.
- 147 Samarski (37) — Oranienbaum g. Pet.
- 148 Kaspijski (37) — Kronsztad.
- 149 Czarnomorski J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (38) — Kobryń g. Grodz.
- 150 Tamański (38) — Kobryń.
- 151 Piatygorski (38) — Bereza-Kartuzka g. Grodz.
- 152 Władykaukaski Gen. Jermołowa (38) — Biała g. Siedl.

153 Bakuiński J. C. W. W. ks. Sergjusza Michalowicza
(39) — Aleksandropol.

154 Derbencki (39) — Kagyzman obw. Karski.

155 Kubiński (39) — Kars.

156 Elizawetpolski Gen. ks. Cicjanowa (39) — Sarykamysz
obw. Kars.

157 Imeretyński (40) — Bobrujsk.

158 Kutaiski (40) — Bobrujsk.

159 Guryjski (40) — Rogaczew g. Mińskiej.

160 Abchazki (40) — Homel g. Mińskiej.

161 Aleksandropolski (41) — Mohylów.

162 Achalcychski (41) — Mohylów.

163 Lenkorańsko-Naszeburski (41) — Witebsk.

164 Zakatalski (41) — Witebsk.

165 Łucki (42) — Kijów.

166 Rowieński (42) — Kijów.

167 Ostroski (42) — Czernihów.

168 Mirgorodzki (42) — Kijów.

169 Nowo-Trocki (43) — Olita g. Wil.

170 Mołodeczyński (43) — Wilno.

171 Kobryński (43) Grodno.

172 Lidzki (43) — Lida g. Wil.

173 Kamieniecki (44) — Czerkasy g. Kij.

174 Romeński (44) — Czerkasy.

175 Baturyński (44) — Humań g. Kij.

176 Perewołoczeński (44) — Zwenigorodka g. Kij.

177 Izborski (45) — Ryga.

178 Wendeński (45) — Libawa.

179 Ust' Dźwiński (45) — Poniewież g. Kow.

180 Windawski (45) — Mitawa.

Kowelski (38) — Kowel g. Wol.

2. Pułki strzelców (dwubatalionowe) ¹⁾.

- 1 (1) — Płock.
  - 2 (1) — Płock.
  - 3 (1) — Gostynin g. Warsz.
  - 4 (1) — Kutno g. Warsz.
  - 5 (2) — Kielce.
  - 6 (2) — Kielce.
  - 7 (2) — Częstochowa g. Piotrk.
  - 8 (2) — Częstochowa.
  - 9 (3) — Żmerynka g. Pod.
  - 10 (3) — Żmerynka.
  - 11 (3) — Żmerynka.
  - 12 (3) — Żmerynka.
  - 13 (4) — Odesa.
  - 14 Marszałka Polnego Hurki (4) — Odesa.
  - 15 J. W. ks. Czarnogórskiego Mikołaja I (4) — Odesa.
  - 16 Cesarza Aleksandra III (4) — Odesa.
  - 17 (5) — Suwałki.
  - 18 (5) — Suwałki.
  - 19 (5) — Suwałki.
  - 20 (5) — Suwałki.
-
- 1 Finlandzki (F.) — Helsingfors.
  - 2 Finlandzki (F.) — Tawastgus.
  - 3 Finlandzki (F.) — Wyborg.
  - 4 Finlandzki (F.) — Wyborg.
-
- 1 Wschodnio-Syberyjski Jego C. M. (1 w. s.) — Nikolsk Usuryjski obw. Nadmor.
  - 2 Wschodnio-Syberyjski (1 w. s.) — Nikolsk Usuryjski.
  - 3 Wschodnio-Syberyjski (1 w. s.) — Nikolsk Usuryjski.
  - 4 Wschodnio-Syberyjski (1 w. s.) — Nikolsk Usuryjski.

---

¹⁾ W nawiasie numer i nazwa brygady.

- 5 Wschodnio-Syberyjski (2 w. s.) — Nowokijewskoje obw. Nadmor.
- 6 Wschodnio-Syberyjski (2 w. s.) — Nowokijewskoje.
- 7 Wschodnio-Syberyjski (2 w. s.) — Nowokijewskoje.
- 8 Wschodnio-Syberyjski (2 w. s.) — Barabasz ob. Nadm.
- 9 Wschodnio-Syberyjski (3 w. s.) — Port Artur.
- 10 Wschodnio-Syberyjski (3 w. s.) — Port Artur.
- 11 Wschodnio-Syberyjski (3 w. s.) — Talienwan.
- 12 Wschodnio-Syberyjski (3 w. s.) — Talienwan.

3. Bataliony strzelców ¹⁾.

- 1 Gwardyi Przybocznej Jego C. M. (gw.) — Carskoje Sielo.
- 2 Gwardyi Przybocznej (gw.) — Carskoje Sielo.
- 3 Fiński Gwardyi Przybocznej (gw.) — Helsingfors.
- 4 Gwardyi Przybocznej Rodziny Cesarskiej (gw.) — Carskoje Sielo.
- 1 kaukaski J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (1 k.) — Kusk obw. Zakasp.
- 2 kaukaski (1 k.) — Ak-Tepe obw. Zakasp.
- 3 kaukaski (1 k.) — « «
- 4 kaukaski (1 k.) — « «
- 5 kaukaski J. C. W. W. ks. Jerzego Michałowicza (2 k.) — Telaw g. Tyfl. } zamiast
- 6 kaukaski (2 k.) — Gori g. Tyfl. } dotychczasowych
- 7 kaukaski (2 k.) — Ozurgety g. Kutais. } drużyn
- 8 kaukaski (2 k.) — Duszet g. Tyfl. } krajowych.
- 1 Zakaspijski (1 Z.) — Aschabad.
- 2 Zakaspijski (1 Z.) — Aschabad.
- 3 Zakaspijski (1 Z.) — Aschabad.
- 4 Zakaspijski (1 Z.) — Aschabad.

¹⁾ W nawiasie wskazana jest brygada, do której batalion należy.

- 5 Zakaspijski (2 Z.) — Serachs obw. Zak.
- 6 Zakaspijski (2 Z.) — Merw.
- 7 Zakaspijski (2 Z.) — Merw.
- 8 Zakaspijski (2 Z.) — Merw.

- 1 Turkestański (T.) — Taszkient.
- 2 Turkestański (T.) — Taszkient.
- 3 Turkestański (T.) — Taszkient.
- 4 Turkestański (T.) — Taszkient.

1 Niulandzki — Helsingfors.

2 Aboski — Abo.

3 Waraski — Nikolajsztad.

4 Uleaborski — Uleaborg.

5 Kuopioski — Kuopio.

6 Sankt-Michelski — S. Michel.

7 Tawastguski — Tawastgus.

8 Wyborski — Wyborg.

1 Kubański kozacki (K. koz.) — Artwin g. Kutais.

2 Kubański kozacki (K. koz.) — Igdyr g. Eryw.

3 Kubański kozacki (K. koz.) — Temir-Chan-Szura.

4 Kubański kozacki (K. koz.) — Kusary g. Bak.

5 Kubański kozacki (K. koz.) — Ardahan obw. Kars.

6 Kubański kozacki (K. koz.) — Chuszczach obw. Dag.

4. Bataliony liniowe ¹⁾.

1 Turkestański (kadrowy) — Taszkient.

2 Turkestański (3 T.) — Margelan obw. Ferg.

3 Turkestański (1 T.) — Czardżuj st. dr. ż. Zakasp.

4 Turkestański (3 T.) — Osz obw. Ferg.

---

¹⁾ R. W. 303/99 przekształciło bataliony 2-giej brygady liniowej Wschodnio-Syberyjskiej (nr. 1, 5, 7, 9 i 11) w pułki według etatu (wojennego) wschodnio-syberyjskich pułków strzelców.

- 5 Turkestański (1 T.) — Petro-Aleksandrowsk obw. Amu-Dar.
  - 6 Turkestański (2 T.) — Samarkanda.
  - 7 Turkestański (3 T.) — Namangan obw. Ferg.
  - 8 Turkestański (2 T.) — Katty-Kurhan obw. Samark.
  - 9 Turkestański (1 T.) — Kerki w Bucharze.
  - 10 Turkestański (kadrowy) — Taszkient.
  - 11 Turkestański (kadrowy) — Samarkanda.
  - 12 Turkestański (2 T.) — Samarkanda.
  - 13 Turkestański (2 T.) — Termez w Bucharze.
  - 14 Turkestański (1 T.) — Kerki w Bucharze.
  - 15 Turkestański (3 T.) — Andżan obw. Ferg.
  - 16 Turkestański (kadrowy) — Chodżent obw. Samark.
  - 17 Turkestański (2 T.) — Samarkanda.
  - 18 Turkestański (3 T.) — Kokand obw. Ferg.
  - 19 Turkestański (2 T.) — Fermez w Bucharze.
  - 20 Turkestański (kadrowy) — Margelan obw. Ferg.
-
- 1 Zachodnio-Syberyjski J. C. W. W. ks. Włodzimierza Aleksandrowicza — Ust' Kamienogorsk obw. Semipał.
  - 2 Zach.-Syber. (Z.-S.) — Wiernyj.
  - 3 Zach.-Syber. (Z.-S.) — Dżarkent obw. Siemir.
  - 4 Zach.-Syber. (Z.-S.) — Wiernyj.
  - 5 Zach.-Syber. (Z.-S.) — Kopał obw. Siemir.
-
- 1 Wschodnio-Syberyjski J. C. W. W. ks. Aleksego Aleksandrowicza (2 W.-S.) — Władywostok.
  - 2 Wsch.-Syber. — Błagowieszczeńsk obw. Amur.
  - 3 Wsch.-Syber. (1 W.-S.) — Chabarowsk obw. Nadm.
  - 4 Wsch.-Syber. — Błagowieszczeńsk.
  - 5 Wsch.-Syber. (2 W.-S.) — Sławianka obw. Nadmor.
  - 6 Wsch.-Syber. (1 W.-S.) — Nikolajewsk obw. Nadmor.
  - 7 Wsch.-Syber. (2 W.-S.) — Władywostok.
  - 8 Wsch.-Syber. (1 W.-S.) — Sztab hr. Murawjewa Amurskiego koło Imanu st. dr. ż. usur.

- 9 Wsch.-Syber. (2 W.-S.) — Port Nowgorodskij (Posjet).
- 10 Wsch.-Syber. (2 W.-S.) — Chabarowsk.
- 11 Wsch.-Syber. (2 W.-S.) — Zajsanowka obw. Nadm.

5. Pułki dwubatalionowe i bataliony piechoty rezerwowej ¹⁾.

Pułki.

- Pułk piech. rez. gwardyi przybocznej — Petersburg.
- 181 Ostrołęcki (46) — Skierniewice.
- 182 Grochowski (46) — Warszawa.
- 183 Pultuski (46) — Warszawa.
- 184 Warszawski (46) — Warszawa.
- 185 Siedlecki (47) — Siedlce.
- 186 Łukowski (47) — Nowo-Mińsk g. Siedl.
- 187 Chelmski (47) — Nowo-Mińsk.
- 188 Krasnostawski (47) — Siedlce.
- 189 Bilgorajski (48) — Warszawa.
- 190 Węgrowski (48) — Warszawa.
- 191 Drohiczyński (48) — Sztab Mar. Pol. Hurki (pod Jabłonną).
- 192 Wawerski (48) — Sztab Mar. Pol. Hurki.
- 198 Aleksandro-Newski (50) — Petersburg.
- 199 Świrski (50) — Miedwied' pow. Nowgor.
- 200 Iżorski (50) — Miedwieżij Stan. gub. Petersb.

*rozmi. 182 a w dywizji
1 Staro i w mijsku*

*193. 4. 5. 6.
Kowel, kowel
Siedlce*

Bataliony.

- 201 Lebedyński (51) — Charków.
- 202 Starobielski (51) — Charków.
- 203 Grajworoński (51) — Kursk.
- 204 Obojański (51) — Kursk.
- 205 Izmailski (52) — Odesa.
- 206 Łargo-Kagulski (52) — Bendery.

51, 68 dywizji zamiast X Korpusu

52, 69 zamiast VIII

¹⁾ W nawiasie numer brygady piechoty rezerwowej.

- 207 Kiszyniowski (52) — Kiszyniów.
208 Oczakowski (52) — Oczaków g. Chers.
209 Nikolajewski (53) — Nikolajew g. Chers.
210 Perekopski (53) — Ekaterinosław.
211 Eupatoryjski (53) — Kercz.
212 Bachczysarajski (53) — Symferopol.
213 Orowajski (54) — Penza.
214 Mokszański (54) — Penza.
215 Buzułukski (54) — Samara.
216 Insarski (54) — Penza.
217 Kromski (55) — Tambow.
218 Borisoglebski (55) — Tambow.
219 Juchnowski (55) — Morszańsk.
220 Epifański (55) — Morszańsk.
221 Troicko-Sergjewski (56) — Moskwa.
222 Szacki (56) — Kozłów.
223 Korotojaski (56) — Woroneż.
224 Skopiński (56) — Woroneż.
225 Leśny (57) — Saratow.
226 Bobrujski (57) — Saratow.
227 Balaszowski (57) — Saratow.
228 Chwałyński (57) — Saratow.
229 Świażski (58) — Kazań.
230 Wietlużski (58) — Kazań.
231 Kotelnicki (58) — Kazań.
232 Irbicki (58) — Perm.
233 Surski (59) — Symbirsk.
234 Syzrański (59) — Symbirsk.
235 Spaski (59) — Kazań.
236 Łaiszewski (59) — Kazań.
237 Kremlewski (60) — Niżni-Nowgorod.
238 Kłażmiński (60) — Niżni-Nowgorod.
239 Okski (60) — Niżni-Nowgorod.
240 Kraśniński (60) — Kostroma.

52, 69 ha

53, 70

54, 71

na wojnę

55, 72

56, 73 ha

XVII

60, 77 ha

II

- 241 Orski (61) — Orenburg.
242 Bielebiejewski (61) — Orenburg.
243 Zlatoustowski (61) — Ufa.
244 Borysowski (61) — Samara.
245 Soligalicki (62) — Kostroma.
246 Griazowiecki (62) — Jarosław.
247 Romanowski (62) — Jarosław.
248 Ostaszkowski (62) — Rybińsk.
249 Majkopski (63) — Stawropol.
250 Achulgiński (63) — Piatygorok.
251 Georgiewski (63) — Georgiewsk obw. Ter.
252 Anapski (63) — Ekaterinodar.
253 Grozneński (64) — Wozdwiżenskoje obw. Ter.
254 Temirchanszuryński (64) — Temir-Chan-Szura.
255 Awarski (64) — Petrowsk obw. Dag.
256 Gunibski (64) — Derbent obw. Dag.

61, 78 na stronie

*62, 79 na XVI
Dyraburg*

Pułki.

- 257 Potijski (65) — Kutais.
258 Suchumski (65) — Suchum g. Kutaiskiej.
259 Goryjski (65) — Gori g. Tyfl.
260 Ardahański (65) — Deliżan g. Elizawetp.
261 Szemachiński (66) — Szemacha g. Bak.
262 Saljański (66) — Baku.
263 Nowobajarecki (66) — Erywań.
264 Łoryjski (66) — Łagodechi g. Tyfl.

Bataliony.

- Archangielogorodzki — Archangielsk.
Aslanduski — Elizawetpol.
Barnaulski — Barnaul g. Tomskiej.
Baszkadyklarski — Erywań.
Carewski — Astrachań.

Czytyński — Czita obw. Zabajk.
Geok-Tepiński — Aschabad.
Irkucki — Irkuck.
Krasnojarski — Krasnojarsk.
Kuszkiniński — Kuszk pow. Merwski.
Omski — Omsk.
Semipalatynski — Semipalatynsk.
Strieteński — Strieteńsk.
Tobolski — Tobolsk.
Tomski — Tomsk.

XIV. Kawalerya.

1. Pułki kawalerii gwardyi przybocznej ¹⁾.

Kawalgardów Jej C. M. Cesarzowej Maryi Teodorówny
(1 g.) — Petersburg (4).
Gwardyi konnej (1 gw.) — Petersburg (4).
Kirasyerów Jego C. M. (1 gw.) — Carskoje Sielo (4).
Kirasyerów Jej C. M. Cesarzowej Maryi Teodorówny
(1 g.) — Gieczyna (4).
Kozacki Jego C. M. (1 g.) — Petersburg (4).
Atamański J. C. W. Następcy Tronu (1 g.) — Petersburg (4).
Grenadyerów konnych (2 g.) — Peterhof.
Dragonów (2 g.) — Koszary Kreczewickie g. Nowgor.
Ulanów Jej C. M. Cesarzowej Aleksandry Teodorówny
(2 g.) — Peterhof.
Ulanów Jego C. M. (Skomb. kaw.) — Warszawa.
Huzarów Jego C. M. (2 g.) — Carskoje Sielo.
Huzarów Grodzieńskich (Skomb. kaw.) — Warszawa.

---

¹⁾ W nawiasie numer dywizyi, względnie brygady samoistnej. Liczba 4 po za nazwą siedliska pułku oznacza, że pułk liczy 4 szwadrony lub setnie; wszystkie inne liczą po 6 szwadronów lub setni.

2. Pułki liniowe dragonów.

- Fiński — Wilmanstrand g. Wyb.
Nadmorski (bryg. Ussur.) — Razdolnoje obw. Nadmor.
- 1 Przyboczny Moskiewski Cesarza Aleksandra III (1) —
Twer.
  - 2 Petersburski Marszałka Polnego ks. Menszykowa (1) —
Rżew g. Twer.
  - 3 Sumski Jego Król. Wys. ks. Następcy Tronu Duń-
skiego (1) — Moskwa.
  - 4 Przyboczny Pskowski Jej C. M. Cesarzowej Maryi
Teodorówny (2) — Suwalki.
  - 5 Przyboczny Kurlandzki Cesarza Aleksandra III (2) —
Kalwarya g. Suw.
  - 6 Przyboczny Pawłogradzki Cesarza Aleksandra III (2) —
Suwalki.
  - 7 Noworosyjski J. C. W. W. ks. Włodzimierza Aleksan-
drowicza (3) — Jurburg pow. Rosieński g. Kow.
  - 8 Smoleński Cesarza Aleksandra III (3) — Sztab Ale-
ksandrowski pod Wolkowyszkami g. Suw.
  - 9 Elizabetgradzki (3) — Sztab Olgi pod Marjampolem g. Suw.
  - 10 Nowotroicko-Ekaterinosławski Mar. Polnego ks. Potem-
kina Taurydzkiego (4) — Sztab Potemkina pod Gra-
jewem g. Łomż.
  - 11 Charkowski Jej C. W. W. ks. Aleksandry Petrówny
(4) — Białystok.
  - 12 Mariupolski Marszałka Polnego ks. Witgensztejna (4) —
Białystok.
  - 13 Kargopolski (5) — Konin g. Kal.
  - 14 Litewski (5) — Włocławek.
  - 15 Aleksandryjski (5) — Kalisz.
  - 16 Głuchowski J. C. W. W. ks. Aleksandry Józefówny
(6) — Sztab Niżegorodzki pod Ostrolęką.
  - 17 Wolyński (6) — Łomża.

- 18 Klastycki Jego Król. Mości W. ks. Heskiego Ernesta Ludwika (6) — Sztab Kulniewski pod Mławą.
- 19 Kinburnski J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (7) — Kowel g. Woł.
- 20 Olwipolski (7) — Hrubieszów g. Lub.
- 21 Białoruski J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (7) — Włodzimierz Wołyński.
- 22 Astrachański Marszałka Polnego W. ks. Mikołaja Mikołajewicza (8) — Tyraspol g. Chers.
- 23 Woznieseński (8) — Soroki g. Bessarab.
- 24 Łubiński J. C. W. Arcyks. Austr. Ottona (8) — Kiszyniów.
- 25 Kazański (9) — Taraszcza g. Kij.
- 26 Bużański J. C. Kr. M. Arcyks. Austr. Franciszka Ferdynanda (9) — Biała Cerkiew g. Kij.
- 27 Kijowski J. Król. Wys. ks. Walii (9) — Wasilków g. Kij.
- 28 Nowgorodzki J. Kr. Mości Króla Wirtemberskiego (10) — Sumy g. Chark.
- 29 Odeski J. Wys. księcia Nassauskiego (10) — Achtyrka g. Chark.
- 30 Ingermanlandzki W. ks. Saksen-Wejmarskiego (10) — Czugujew g. Chark.
- 31 Ryzki (11) — Krzemieniec g. Woł.
- 32 Czugujewski J. C. M. Cesarzowej Maryi Teodorówny (11) — Dubno g. Woł.
- 33 Iziumski J. Kr. M. ks. Henryka Pruskiego (11) — Łuck g. Woł.
- 34 Starodubowski (12) — Żukowce pow. Krzemieniecki g. Woł.
- 35 Bielgorodzki Jego C. Kr. Mości Cesarza Austriackiego, Króla Węgierskiego Franciszka Józefa I (12) — Płoskirów.
- 36 Achtyrski (12) — Międzybug g. Podol.

- 37 Orderu Wojskowego Marszałka Polnego hr. Młnicha (13) — Garwolin g. Siedl.
- 38 Włodzimierski J. C. W. W. ks. Michała Mikołajewicza (13) — Nowo-Mińsk g. Warsz.
- 39 Narwski (13) — Siedlce.
- 40 Małorosyjski (14) — Staszów g. Rad.
- 41 Jamburski Jej C. W. W. ks. Maryi Aleksandrówny (14) — Pińczów g. Kiel.
- 42 Mitawski Jego Król. Wys. księcia Alberta Pruskiego (14) — Częstochowa.
- 43 Twerski (K. d. k.) — Carskije kołodcy g. Tyfl.
- 44 Niżegorodzki Jego C. Mości (K. d. k.) — Tyflis.
- 45 Siewierski Jego Król. Mości Króla Duńskiego (K. d. k.) — Aleksandropol g. Eryw.
- 46 Perejasławski Cesarza Aleksandra III (15) — Plock.
- 47 Tatarski (15) — Rypin g. Plock.
- 48 Ukraiński Jej C. W. W. ks. Ksenii Aleksandrówny (15) — Sierpe g. Plock.
- 49 Archangielogorodzki (1 br. sam.) — Borysów g. Mińsk.
- 50 Irkucki (1 br. sam.) — Borysów.
- 51 Czernihowski Jej C. W. W. ks. Elżbiety Teodorówny (2 br. sam.) — Orzeł.
- 52 Nieżyński (2 br. sam.) — Jelec g. Orl.
- 53 Nowoarchangielski (Skomb. kaw.) — Włocławek g. War.
- 54 Nowomirgorodzki (Skomb. kaw.) — Koło g. Kal.
- Pulk konny Dagiestański (przyłączony do k. d. k.) — Temir-Chan-Szura.

3. Pułki kozaków dońskich.

- 1 (1) — Moskwa.
- 2 (2) — Augustów g. Suw.
- 3 (3) — Wornie g. Kow.
- 4 (4) — Szczuczyn g. Łomż.
- 5 (5) — Wieluń g. Kal.

- 6 (6) — Mława g. Plock.
- 7 (podlega Szefowi sztabu korp. VII) — Ekaterinosław ¹⁾.
- 8 (8) — Odesa.
- 9 (1 d. k. d.) — Janów g. Lub.
- 10 (1 d. k. d.) — Zamość g. Lub.
- 11 (7) — Włodzimierz Wołyński.
- 12 (12) — Radziwiłów g. Wol.
- 13 (1 d. k. d.) — Bilgoraj g. Lub.
- 14 (14) — Miechów g. Piotrk.
- 15 (1 d. k. d.) — Tomaszów g. Lub.
- 16 (2 skomb. d. k.) — Nowa Uszyca g. Pod.
- 17 (2 skomb. d. k.) — Kamieniec Podolski.

4. Pułki kozaków Kubańskich.

- 1 Choperski J. C. W. W. ks. Anastazyi Michalówny (1 k. d. k.) — Kutais.
- 1 Ekaterinodarski — Ekaterinodar.
- 1 Humański (1 k. d. k.) — Kars.
- 1 Jejski (2 k. d. k.) — Kazyzman obw. Kars.
- 1 Kaukaski (Zakasp. br. k.) — Merw obw. Zakasp.
- 1 Kubański (1 k. d. k.) — Karakurt obw. Kars.
- 1 Łabiński (2 k. d. k.) — Helenendorf pod Elizawetpołem.
- 1 Połtawski (2 k. d. k.) — Erywań.
- 1 Tamański (Zakasp. br. k.) — Aschabad (wieś Kaszi) obw. Zakasp.
- 1 Urupski (2 skomb. d. k.) — Kamieniec Podolski.

5. Pułki kozaków Tereckich.

- 1 Gorsko-Mozdocki (1 k. d. k.) — Olty obw. Kars.
- 1 Kizlaro-Grebeński — Groznyj obw. Ter.

---

¹⁾ Lub Nikolajew: w jednym miejscu wskazane jest jedno miasto, w drugim drugie. Błąd ten nie jest dotąd sprostowany.

- 1 Sunżeńsko-Władykaukaski (2 k. d. k.) — Chan-Kendy g. Elizabetp.
- 1 Wołżański (2 skomb. d. k.) — Chocim g. Bessarab.

6. 1-szy pułk kozaków Astrachańskich. (Astrachań).

- 1 setnia (Zakasp. br. k.) — Petro-Aleksandrowsk obw. Amu-Dar.
- 2 « Astrachań.
- 3 « (Zakasp. br. k.) — Kungrad obw. Amu-Dar.
- 4 « Astrachań.

7. Pułki kozaków Uralskich.

- 1 (9) — Kijów.
- 2 (Turk. br. koz.) — Samarkanda (4).
- 3 (15) — Lipno g. Plock.

8 Pułki kozaków Orenburskich.

- 1 (10) — Czugujew g. Char.
- 2 (13) — Warszawa.
- 3 (12) — Czarny Ostrów g. Podol. pow. Ploskir.
- 4 (Turk. br. k.) — Kerki w Bucharze (4).
- 5 (Turk. br. k.) — Taszkient (4).
- 6 (Turk. br. k.) — Margielan obw. Ferg. (4).

**9 1-szy pułk kozaków Siemiriczeńskich.
Wiernyj. (Zach. syb. br. koz.).**

10. Pułki kozaków Syberyjskich.

- 1 Jermaka Timofiejewa (Zach.-syb. br. k.) — Dżarkent obw. Siemir.
- 2 (Zach.-syb. br. k.) — Dżarkent.
- 3 (Zach.-syb. br. k.) — Zajsan obw. Semipałat.

11. Pułki kozaków Zabajkalskich.

- 1 Werchnieudiński — Talienwan na półwyspie Kwant. ¹⁾
- 1 Czytyński (Ussur. br. kaw.) — Nikolsk-Ussuryjski.
- 1 Nerczyński — Czita.
- 1 Arguński — Czita.

**12. Pułk kozaków Amurskich (3 setnie).
Błagowieszczeńsk.**

13. Konwój Własny J. C. M.

- 1 i 2 setnia kubańska, 3 i 4 setnia Terecka — Petersburg.

14. Dywizyony (po 2 setnie).

- Kubański — Warszawa.
- Osetyński (przył. do K. d. kaw.) — Piatygorok obw. Ter.
- Turkomański (Zakasp. br. koz.) — Kaszi pod Aschabadem.

15. Setnie samoistne kozaków.

Uralska Gwardyi Przybocznej Jego C. M. (1 d. k. gw.) —
Petersburg.

- 1 Orenburska ²⁾ —
- 2 Orenburska ²⁾ —
- 1 Dońska — Nowoczerkask.
- 2 Dońska — Rostow nad Donem.
- 3 Dońska — Juzowo pow. Bachmucki g. Ekaterinosł.
- 4 Dońska — Makiejewka okrąg Taganrodzki obw. Doń.

---

¹⁾ Podlega Naczelnikowi sztabu wojska, konsystującego na półwyspie Kwantuńskim (R. W. 265/98).

²⁾ Nie są wskazane w »Małym rozkładzie«.

- 5 Dońska — Aleksandrowsk-Gruszewskij okrąg Doniecki
obw. Doń.
6 Dońska — Bogorodzk g. Mosk.
Irkucka ¹⁾ —
Krasnojarska ¹⁾ —
Ussuryjska (Ussur. br. kaw.) — Chabarowsk.

16. Kadry kawaleryi zapasowej.

- 1 gwardyi (br. gw.) — Starica g. Twer.
2 gwardyi (br. gw.) — Bieżeck g. Twer.
3 gwardyi (br. gw.) — Torżok g. Twer.
1 (1 br.) — Syzrań g. Symbir.
2 (1 br.) — Syzrań.
3 (2 br.) — Ostrogożsk g. Woron.
4 (2 br.) — Ostrogożsk.
5 (3 br.) — Kirsanow g. Tamb.
6 (3 br.) — Kirsanow.
7 (4 br.) — Liski g. Woron. pow. Bobrowski.
8 (4 br.) — Liski.
9 (5 br.) — Balakleja (Nowo-Sierpuchow) g. Chark. pow.
Zmijewski.
10 (5 br.) — Balakleja.
11 (6 br.) — Borisoglebsk g. Tamb.
12 (6 br.) — Borisoglebsk.
13 (7 br.) — Tambow.
14 (7 br.) — Tambow.
15 (7 br.) — Tambow.
16 (8 br.) — Nowogeorgiewsk g. Chers.
17 (8 br.) — Nowogeorgiewsk.
Kaukaski (samoistny) — Armawir obw. Kub.

---

¹⁾ Nie są wskazane w »Małym rozkładzie«.

XV. Artylerya.

1. Brygady artyleryi czynnej ¹⁾.

- 1 gwardyi przybocznej (K. gw.) — Petersburg (2 d.).
- 2 gwardyi przybocznej (K. gw.) — Petersburg (2 d.).
- 3 gwardyi przybocznej (K. gw.) — Warszawa (3 d. = 9 b.).
- 1 grenadyerów Marszałka Polnego hr. Briusa (K. gr.) — Moskwa (3 d. = 9 b.).
- 2 grenadyerów (K. gr.) — Pawlowsk g. Mosk. (2 d.).
- 3 grenadyerów (K. gr.) — Rostów g. Jarosl. (2 d.).
- Kaukaska grenadyerów J. C. W. W. ks. Michała Mikolajewicza (II k.) — Tyflis (2 d., 7-ma b. górską — Władykaukaz).
- 1 (XIII) — Wiaźma g. Smol. (2 d.).
- 2 (XIX) — Biała g. Siedl. (3 d.).
- 3 (XVII) — Kaluga (2 d.).
- 4 (VI) — Sztab Repnina pod Zambrowem g. Łomż. (1 d. — Ciechanowiec g. Łomż., 2 d. — Sztab Repnina, 3 d. — Łomża).
- 5 (IX) — Berdyczów (1 d. — Żytomierz, 2 d. — Berdyczów, 3 d. — Żytomierz).
- 6 (XV) — Ostrów g. Łomż. (3 d.).
- 7 (V) — Radom (2 d.).
- 8 (XV) — Pultusk g. Warsz. (2 d.).
- 9 (X) — Poltawa (2 d.).
- 10 (V) — Łódź (3 d.).
- 11 (XI) — Dubno (1 d. — Dubno, 2 d. — Łuck).
- 12 (XII) — Ploskirów g. Pod. (2 d.).
- 13 (VII) — Sewastopol (2 d.).
- 14 (VIII) — Kiszyniów (2 d.).
- 15 (VIII) — Odesa (3 d.).

---

¹⁾ W nawiasie: korpus i liczba dywizyonów (d.) lub bateryi (b.); 2 d. = 6. b, 3 d. = 8 b.

- 16 (VI) — Wolkowysk g. Grodz. (2 d.).
- 17 (XIV) — Włodawa g. Siedl. (2 d.).
- 18 (XIV) — Lublin (1 d. — Lubartów, 2 d. — Lublin, 3 d. — Puławy).
- 19 (XII) — Winnica (3 d.).
- 20 (I k. k.) — Achałcych (1 d. — Achałcych, 2 d. — Achalkalaki, 7 b. górska — Ardahan).
- 21 (II k. k.) — Temir-Chan-Szura (1 d. — Temir-Chan-Szura, 2 d. — Wozdwiżenskoje obw. Terecki, okr. Grozneński, 7 b. górska — Kusary).
- 22 (I) — Nowgorod (2 d.).
- 23 (XVIII) — Gieczyna g. Pet. (3 d.).
- 24 (XVIII) — Ługa g. Pet. (2 d.).
- 25 (XVI) — Dynaburg (3 d.).
- 26 (II) — Grodno (3 d.).
- 27 (III) — Wilno (2 d.).
- 28 (III) — Kowno (3 d.).
- 29 (XX) — Ryga (3 d.).
- 30 (IV) — Mińsk (3 d.).
- 31 (X) — Biełgorod g. Kursk (3 d.).
- 32 (XI) — Równe (1 d. — Równe, 2 d. — Równe, 3 d. — Ostróg).
- 33 (XXI) — Kijów (3 d.).
- 34 (VII) — Aleksandrya g. Chers. (1 d. — Elizabetgradka, 2 d. — Nowa-Praga, 3 d. — Aleksandrya).
- 35 (XVII) — Rianzań (3 d.).
- 36 (XIII) — Karaczew g. Orłow. (3 d.).
- 37 (I) — Koszary Seliszczeńskie, pow. Nowgorodzki, g. Nowg. (3 d.).
- 38 (XIX) — Prużana g. Grodz. (2 d.).
- 39 (I k. k.) — Aleksandropol g. Eryw. (1 d. — Aleksandropol, 2 d. — Kars, 7 b. górska — Kars).
- 40 (IV) — Nieśwież g. Mińsk. (2 d.).
- 41 (XVI) — Witebsk (2 d.).

- 42 (XXI) — Kijów (2 d.).
- 43 (II) — Olita g. Wil. (2 d.).
- 44 (IX) — Mlejów pow. Czerkaski g. Kij. (2 d.).
- 45 (XX) — Wilkomierz g. Kow. (1 d. — Wilkomierz, 2 d. — Kiejdany).
- 1 Turkiestańska (I k. Turk.) — Taszkient (6 b.).
- 2 Turkiestańska (II k. Turk.) — Aschabad (5 b.).
- 1 Wschodnio-Syberyjska — Nikolsk-Ussuryjski (7 b.).
- 2 Wschodnio-Syberyjska — Błagowieszczeńsk (4 b.).
- Pułk Finlandzki — Helsingfors (4 b.).

2. Dywizyony samoistne artylerji czynnej ¹⁾.

- Gwardyjski strzelecki (1 gw.) — Petersburg (2 b.).
- 1 strzelecki (10) — Płock (3 b.).
- 2 « (7) — Nowo-Radomsk (3 b.).
- 3 « (19) — Lityń g. Pod. (3 b.).
- 4 « (15) — Odesa (3 b.).
- 5 « (26) — Suwałki (3 b.).
- Kaukaski strzelecki (21) — Władykaukaz (3 b.).
- Wschodnio-Syberyjski strzelecki — Port Artur na półw. Kwant. (3 b.).
- Zachodnio-Syberyjski — Wiernyj (2 b.).
- Zabajkalski — Nereczyńsk obw. Zab. (2 b.).

3. Pułki móździerzowe.

- 1 — Wilno (4 b.).
- 2 — Biała-Cerkiew g. Kij. (4 b.).
- 3 — Warszawa (4 b.).
- 4 — Koszary Murawjewa pow. Nowgorodzki g. Nowg. (4 b.).
- 5 — Kołomna g. Mosk. (4 b.).

---

¹⁾ W nawiasie numer brygady artylerji, do której jest przyłączony podczas pokoju.

- 6 — Chersoń (2 b.).
7 — Dżelal-Ogly g. Tyflis. (2 b.).

4. Artylerya konna ¹⁾.

Brygada artyleryi konnej gwardyi przybocznej — Petersburg (K. gw.).

1-szy dywizyon (b. 1, 4 i 6) — Petersburg.

2-gi dywizyon (b. 2, 3 i 5) — Petersburg, b. 3 — Warszawa.

1 dywizyon (b. 1 i 2 gen. Jermołowa) — Twer (K. gr.).

2 dywizyon (b. 3 i 4) — Suwałki (II).

3 dywizyon (b. 5 — Poniemuń pod Kownem, b. 6 — Sztab Aleksandra pod Wołkowyszkami) — Wołkowyszki g. Suw. (III).

4 dywizyon (b. 7 i 8) — Białystok (VI).

5 dywizyon (b. 9 — Włocławek, b. 10 — Zduńska Wola, pow. Kaliski) — Włocławek (V).

6 dywizyon (b. 11 — Ostrolęka, b. 12 — Mława) — Ostrolęka (XV).

7 dywizyon (b. 13 — Strzyżew pow. Hrub. g. Lub., b. 14 — Kowel) — Kowel (XIX).

8 dywizyon (b. 15 — Kiszyniów, b. 1 dońska — Bendery) — Kiszyniów (VIII).

9 dywizyon (b. 16 i 2 dońska) — Żytomierz (IX).

10 dywizyon (b. 17 i 3 dońska) — Czugujew g. Chark. (X).

11 dywizyon (b. 18 — Klewań, b. 4 dońska — Rudnia Poczajewska pow. Dubieński g. Wol.) — Klewań pow. Row. gub. Wol. (XI).

12 dywizyon (b. 19 — Płoskirów, b. 5 dońska — Holoskowo pod Międzybrzegiem g. Pod.) — Płoskirów (XII).

14 dywizyon (b. 21 — Tarnoskała pow. Kiel., b. 23 — Oksa pow. Włoszcz. g. Kiel.) — Kielce (I k. kaw.).

---

¹⁾ W nawiasie numer korpusu.

1 doński dywizyon (b. 6 dońska — Szczebrzeszyn g. Lub.,
b. 7 dońska — Zamość) — Zamość (XIV).

1 orenburski dywizyon (1 b. orenburska — Kamieniec
Podolski, 3 b. orenburska — Jarmolińce g. Pod.) —
Kamieniec Podolski.

Dywizyon górski konny (dwie baterye) — Kijów.

20 baterya konna — Siedlce (I k. kaw.).

22 baterya konna — Sierpc (II k. kaw.).

Turkiestańska b. górski konna — Margielan obw. Ferg.
(I k. Turk.).

1 dońska b. konna patrz 8 dywizyon.

2 dońska b. konna patrz 9 dywizyon.

3 dońska b. konna patrz 10 dywizyon.

4 dońska b. konna patrz 11 dywizyon.

5 dońska b. konna patrz 12 dywizyon.

6 dońska b. konna patrz 1 doński dywizyon.

7 dońska b. konna « « «

Kubańska brygada artyleryi konnej — Ekaterinodar.

1 baterya — Ekaterinodar.

2 baterya — Sarykamysz obw. Kars. (I k. kauk.).

3 baterya — Majkop obw. Kub.

4 baterya — Kaachka obw. Zakasp. (II k. Turk.).

5 baterya — Erywań (I k. kauk.).

1 baterya konna terecka — Achalkalaki g. Tyfl. (II k. kauk.).

2 baterya konna terecka — Mozdok obw. Ter.

Orenburska brygada artyleryi konnej — Orenburg.

1 baterya patrz 1 orenburski dywizyon artyleryi konnej.

2 baterya — Termez w Bucharze (I k. Turk.).

3 baterya patrz 1 orenburski dywizyon artyleryi konnej.

1 zabajkalska baterya konna — Nikolsk Ussuryjski.

2 zabajkalska baterya konna — Czita.

5. Brygady artylerii rezerwowej.

1 — Kreslawka pod Dynaburgiem (2 dyw., 6 bater.).

2 — Sierpuchów g. Mosk. (2 d., 5 b.).

3 — Smoleńsk (2 d., 6 b.).

4 — Kursk (2 d., 6 b.).

5 — Wozniesieńsk g. Chers. (2 d., 5 b.).

6 — Saratów (2 d., 5 b.).

Kaukaska — Władykaukaz (1 d. — Gori g. Tyfl., 2 d. —
Piatygorsk obw. Ter., 3 d. — Władykaukaz, 7-ma
górska b. — Władykaukaz).

Dywizyon syberyjski ¹⁾.

Bateria kadrowa 48 br. art. rez. — Radzyń g. Siedl.

6. Brygady i baterie artylerii zapasowej.

1 brygada — Niżnij Nowgorod (3 b.).

2 brygada — Taganrog obw. W. Dońskiego (3 b.).

3 brygada — Samara (3 b.).

Bateria art. zap. gwardyi — Pawłowsk pow. Carskosielski
g. Pet. (K. gw.).

1-sza b. art. zap. liniowej — Bobrujsk g. Mińsk.

2-ga b. art. zap. lin. — Kijów.

3-cia b. art. zap. lin. — Dynaburg.

Kaukaska b. art. zap. lin. — Władykaukaz.

Bateria art. zap. konnej — Niżni-Nowgorod ²⁾.

Bateria zapasowa dońska ³⁾.

Bateria zapasowa orenburska ³⁾.

7. Parki lotne artylerii.

1 gwardyi — Strielna g. Pet. (k. gw.).

2 gwardyi — Strielna (k. gw.).

¹⁾ Ma być utworzony 1/14 maja 1900. (R. W. 249/99).

²⁾ Podlega dowódcy 1 br. art. zap. (Rozp. Woj. N. 263/98).

³⁾ Nie są wskazane w »Małym rozkładzie«.

- 3 gwardyi — Warszawa (k. gw.).
- 1 grenadyerów — Bronnicy g. Mosk. (k. gr.).
- 2 grenadyerów — Bronnicy (k. gr.).
- 3 grenadyerów — Bronnicy (k. gr.).
- Kaukaski grenadyerów — Muchrowań g. Tyfl. (II k. k.).
  - 1 — Kaługa (XIII).
  - 2 — Łuków (XIX).
  - 3 — Kaługa (XVII).
  - 4 — Siedlce (VI).
  - 5 — Kijów (IX).
  - 6 — Siedlce (XV).
  - 7 — Siedlce (V).
  - 8 — Łuków (XV).
  - 9 — Kursk (X).
- 10 — Siedlce (V).
- 11 — Równe (XI).
- 12 — Winnica g. Pod. (XII).
- 13 — Tyraspol g. Chers. (VII).
- 14 — Tyraspol (VIII).
- 15 — Tyraspol (VIII).
- 16 — Wołkowysk g. Grodz. (VI).
- 17 — Łuków (XIV).
- 18 — Łuków (XIV).
- 19 — Winnica g. Pod. (XII).
- 20 — Achalkałaki g. Tyfl. (I k. k.).
- 21 — Petrowsk obw. Dag. (II k. k.).
- 22 — Pella g. Pet. pow. Szliselb. (I).
- 23 — Pella (XVIII).
- 24 — Koszary Murawjewa g. Nowg. (XVIII).
- 25 — Dynaburg (XVI).
- 26 — Wołkowysk g. Grodz. (II).
- 27 — Olita g. Wil. (III).
- 28 — Wilno (III).
- 29 — Dynaburg (XX).

- 30 — Mińsk (IV).
- 31 — Kursk (X).
- 32 — Równe (XI).
- 33 — Kijów (XXI).
- 34 — Tyraspol g. Chers. (VII).
- 35 — Kaługa (XVII).
- 36 — Kaługa (XIII).
- 37 — Pella g. Pet. (I).
- 38 — Prużana g. Grodz. (XIX).
- 39 — Aleksandropol g. Eryw. (I k. k.).
- 40 — Nieśwież g. Mińsk. (IV).
- 41 — Wołkowysk g. Grodz. (XVI).
- 42 — Kijów (XXI).
- 43 — Olita g. Wil. (II).
- 44 — Kijów (IX).
- 45 — Wilno (XX).

1 strzelecki — Łowicz.

2 strzelecki — Rawa.

3 strzelecki — Winnica.

4 strzelecki — Tyraspol.

5 strzelecki — Olita g. Wil.

Finlandzki strzelecki — Tawastgus.

Kaukaski strzelecki — Chram pow. Tyfliski.

1 moździerzowy — Wilno.

2 moździerzowy — Kijów.

3 moździerzowy — Malkinia.

4 moździerzowy — Petersburg.

5 moździerzowy — Bronnicy g. Mosk.

6 moździerzowy — Chersoń.

7 moździerzowy — Dżelał Ogły g. Tyfl.

1 wschodnio-syberyjski — Nikolskoje obw. Nadmor.

2 wschodnio-syberyjski — Nerczyńsk obw. Zabajk.

- 1 rezerwowy — Bobrujsk g. Mińsk.
- 2 rezerwowy — Mceńsk g. Orłow.
- 3 rezerwowy — Rajewo pod Moskwą.
- 4 rezerwowy — Korennaja g. Kurskiej.
- 5 rezerwowy — Kremieńczug g. Polt.
- 6 rezerwowy — Orenburg.
- Kaukaski rezerwowy — Tyflis.

XVI. Inżynierya ¹⁾.

1. Bataliony saperów.

Gwardyi — Petersburg (1).

Grenadyerów J. C. W. W. ks. Piotra Mikołajewicza —
Moskwa (6).

- / 1 — Borowicze g. Nowgor. (1).
- / 2 — Wilno (2).
- 3 — Wilno (2).
- 4 — Grodno (2).
- / 5 — Kijów (3).
- / 6 — Kijów (3).
- 7 — Kijów (3).
- 8 — Góra Kalwaryja g. Warsz. (4).
- 9 — Warszawa (4).
- 10 — Sztab Niżegorodzki pod Ostrołęką (4).
- / 11 — Cesarza Mikołaja I. Odesa (5).
- 12 — Odesa (5).
- 13 — Moskwa (6).
- / 14 — Kijów (3).
- 15 — Warszawa (4).
- / 16 — Wilno (2).
- / 17 — Gżack g. Smol. (6).
- 18 — Petersburg (1).
- 19 — Góra Kalwaryja g. Warsz. (4).

---

¹⁾ W nawiasie numer brygady saperów.

- 20 — Olita g. Wil. (2).
- 21 — Kijów.
- 1 kaukaski — Tyflis (k.).
- 2 kaukaski — Tyflis (k.).
- Turkiestański — Taszkient (I k. turk.).
- Zakaspijski — Merw obw. Zakasp. (II k. Turk.).
- Wschodnio-Syberyjski — Chabarowsk.
- Kompanie saperów: Zachodnio-Syberyjska — Wiernyj,
Kwantuńska — Port Artur.
- 1 batalion rezerwowy — Aleksandrów g. Włodzim. (6).
- 2 batalion rezerwowy — Zараjsk g. Riaz. (6).

2. Bataliony pontonierów.

- 1 — Nowgorod (1).
- 2 — Olita g. Wil. (2).
- 3 — Kowno (2).
- 4 — Kijów (3).
- 5 — Kijów (3).
- 6 — Modlin (4).
- 7 — Modlin (4).
- 8 — Tyraspol (5).

3. Bataliony kolejowe.

- 1 — Petersburg (1 br. sap.).
- 2 — Baranowicze g. Mińsk. (br. kol.).
- 3 — Baranowicze (br. kol.).
- 4 — Sztab Marszałka Pol. Hurki pod Jabłonną (br. kol.). ¹⁾
- 1 — Zakaspijski Kizil Arwat obw. Zak. ²⁾.
- 2 Zakaspijski — Merw ²⁾.
- 1 Ussuryjski — Władywostok ²⁾.

---

¹⁾ Podlega Naczelnikowi Środków komunikacyi Okręgu wojskowego Warszawskiego.

²⁾ Podlega Sztabowi Głównemu (R. W. 94/96).

4. Kompanie rzeczne minierów ¹⁾.

Wiślańska — Modlin (rzeczny port wojenny) ²⁾.

Narwiańska — Modlin.

Amurska — Ujście Amuru.

Nowo-Kijowska — Zatoka Posjeta.

XVII. Bataliony faboru.

1 — Bialsk g. Grodz.

2 — Nowe Troki g. Wil.

3 — Łuków g. Siedl.

4 — Berdyczów g. Kij.

5 — Równe g. Wol.

Kaukaski — Muchrowań g. Tyfl.

Kompania Południowo-Ussuryjska — Nikolsk-Ussuryjski.

XVIII. Żandarmerya polowa.

Szwadron gwardyi — Petersburg.

1 — Wilno.

2 — Warszawa.

3 — Kijów.

4 — Odesa.

5 — Tyflis.

6 — Helsingfors.

XIX. Straż pograniczna.

Okręgi korpusu straży pogranicznej.

1-szy Okrąg (Petersburg).

Brygada Petersburska — Petersburg.

« Rewelska — Rewel.

---

¹⁾ Nie są wskazane w »Małym rozkładzie«.

²⁾ Utworzony na mocy R. W. 32/96.

Brygada Arensburska — Arensburg g. Lifl.
Oddział Białomorski — Archangielsk.

2-gi Okrąg (Wilno).

Brygada Ryzka — Ryga.

- « Gorzdzieńska — Kretynka g. Kow.
- « Taurogińska — Taurogi g. Kow.
- « Wierzbołowska — Wolkowyszki g. Suw.
- « Grajewska — Grajewo g. Łomż.

3-ci Okrąg (Warszawa).

Brygada Łomżyńska — Łomża.

- « Rypińska — Rypin g. Płocka.
- « Aleksandrowska — Włocławek.
- « Kaliska — Kalisz.
- « Wieluńska — Wieluń g. Kal.
- « Częstochowska — Częstochowa.
- « Nowobrzezka — Nowy Brześć g. Kiel.

4-ty Okrąg (Berdyczów g. Kij.).

Brygada Sandomierska — Sandomierz.

- « Tomaszowska — Tomaszów g. Lub.
- » Wołyńska — Radziwilów.
- « Wołoczyska — Wołoczyska g. Wol.
- « Chocińska — Nowosielica g. Bess.

5-ty Okrąg (Odesa).

Brygada Skulańska — Skulany g. Bess.

- « Izmailska — Izmail g. Bess.
- « Odeska — Odesa.
- « Krymska — Sewastopol.

Oddział Kerczeński — Kercz g. Taur.

6-ty Okrąg (Tyflis).

Brygada Czarnomorska — Batum.

- « Karska — Kagyzman obw. Kars.

Brygada Elizawetpolska — Wank g. Elizaw.

« Bakuińska — Geok-Tapa w okolicy st. poczt. Priszib.

« Erywańska — Erywań.

7-my Okrąg (Taszkient).

Brygada Zakaspijska — Aschabad.

« Amu-Daryjska — Kiszlak Patta-Kisar via Kerki.

XX. Wojsko forteczne.

Okręgi wojskowe i twierdze	piech. fort.		artyl. fort.		komp.	plut.	komp. min.	bater. do wyc.	parki balo- nowe
	pułki	batal.	batal.	komp.	fort. saperów				
Okrąg Finlandzki:									
Sweaborg . . .	—	1	2	—	—	—	1	—	—
Wyborg . . .	—	1	1	—	—	1	1	—	—
Okrąg Petersburski:									
Kronsztađ . .	—	2	6	—	1	—	1	—	—
Petersburg . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Okrąg Wileński:									
Dynaburg . . .	—	—	1 ¹⁾	—	—	—	—	—	—
Dynamind . . .	—	1	1	—	—	—	1	—	—
Libawa	—	1	4	—	1	—	—	—	—
Kowno	3	—	3	—	1	—	—	1	1
Grodno	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Okrąg Warszawski:									
Oswiec	1	—	2	—	1	—	—	—	1
Zegrze	2	—	1	—	—	—	—	—	—

¹⁾ Obłężniczy.

Okręgi wojskowe i twierdze	piech. fort.		artył. fort.		komp.	plut.	komp. min.	bater. do wyc.	parki balo- nowe
	pułki	batal.	batal.	komp.	fort.	saperów			
Modlin	4	—	6	—	1	—	—	1	1
Warszawa . . .	4	—	6	—	1	—	—	1	2
Dęblin	2	—	4	—	1	—	—	1	1
Brześć Litewski	—	3	5 ¹⁾	—	1	—	—	1	—
Okrąg Kijowski:									
Dubno	—	—	—	1	—	1	—	—	—
Kijów	—	—	3 ²⁾	—	—	—	—	—	—
Okrąg Odeski:									
Bendery	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Odesa	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Oczaków	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Sewastopol . . .	—	1	2	—	1	—	1	—	—
Kercz	—	1	2	—	—	1	1	—	—
Okrąg Kaukaski:									
Umoc. Ter.-Dag.	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Batum	—	1	2	—	—	—	1	—	—
Kars	1	—	3	—	—	—	—	—	—
Aleksandropol .	—	—	1 ³⁾	1	—	—	—	—	—
Okrąg Turkiestański:									
Kerki	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Kuszk	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Samarkanda . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Margielan . . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Taszkient . . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—

1) Jeden obleźniczy. 2) Jeden obleźniczy.

3) Obleźniczy.

Okręgi wojskowe i twierdze	piech. fort.		artyl. fort.		komp.	plut.	komp. min.	bater. do wyc.	parki balo- nowe
	pułki	batal.	batal.	komp.	fort.	saperów			
Okrąg Amurski:									
Nikołajewsk .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Władywostok .	2	—	—	6	1	—	1	—	—
Port Artur i Ta- lienwan . .	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Ogółem . . .	19	13	58	18	10	4	9	5	6

Uwaga.

Grodno nie jest twierdzą. Batalion grodzieński piechoty fortecznej podlega dowódcy 26 dywizji piechoty (Rozp. wojsk. 280/95). Bendery noszą nazwę składu rekwizytów artylerii fortecznej (Rozp. woj. 305/96). Kijów i Dynaburg są również tylko składami fortecznymi (Roz. woj. 122/97 i 129/97).

Pułk piechoty fortecznej składa się z 2 batalionów; wyjątek stanowią pułki Władywostockie, znajdujące się na stopie wojennej: 1-szy liczy 5, 2-gi zaś 3 bataliony.

Bataliony artylerii fortecznej liczą po 4 kompanie, niektóre wszakże posiadają po 3 kompanie (Batumskie i Kwantuńskie), jeden zaś posiada 5 kompanii (Oczakowski).

Bataliony artylerii oblężniczej w okręgach Warszawskim i Kijowskim liczą po 2 kompanie, batalion okręgu Wileńskiego liczy 3, okręgu zaś Kaukaskiego 4 kompanie.

ROZDZIAŁ II.

Organizacya wojska rosyjskiego na stopie wojny.

Organizacya wojska czynnego jest wskazana w »Małym rozkładzie«. Organizacya zarządów polowych, tudzież wojska rezerwowego i zapasowego podczas wojny jest zaczerpnięta z Rozporządzeń Wojskowych i pozycyi Zbioru Praw, powołanych w odsyłaczach. Wszelkie wątpliwości i przypuszczenia są zaznaczone; poza tem wszystkie dane są autentyczne.

I. Zarządy polowe.

Ustawa z 26 lutego 1890 r. o zarządach polowych wojska podczas wojny ¹⁾ przewiduje na wypadek wielkiej wojny europejskiej utworzenie na jednym teatrze wojny bądź jednej, bądź kilku *Armii*.

Gdy na jednym teatrze wojny operuje kilka Armii, to wodzowie ich, o ile sam cesarz nie chce sprawować naczelnego dowództwa, podlegają *Wodzowi Naczelnemu*, który wyobraża osobę panującego i posiada jak najobszerniejsze pełnomocnictwo: wszystkie władze i osoby na ca-

---

¹⁾ Rozporządzenie Wojskowe nr. 62 z 1890 r. (w skróceniu R. W. 62/90).

lym teatrze wojny obowiązane są wykonywać jego rozporządzenia tak samo, jak imienne rozkazy cesarskie, stanowiące w Rosyi najuroczystszą formę prawa.

Jeżeli na pewnym teatrze wojny operuje tylko jedna Armia, to wódz jej, według uznania cesarza, może otrzymać tytuł i prawa Wodza Naczelnego.

Przy Wodzu Naczelnym istnieje niewielki Sztab, przy Wodzach Armii — znacznie liczniejsze Zarządy Polowe.

1. Sztab Wodza Naczelnego.

Najbliższym współpracownikiem Wodza Naczelnego i jedynym przy nim sprawozdawcą jest *Naczelnik Sztabu Wodza Naczelnego*. Wszystkie rozkazy Wodza Naczelnego, komunikowane przez Naczelnika Sztabu ustnie lub na piśmie, wykonywane być winny tak samo, jak rozkazy samego Wodza Naczelnego. W razie choroby lub śmierci Wodza Naczelnego, Naczelnik Sztabu zastępuje go z samego prawa aż do mianowania nowego Wodza Naczelnego.

Sztab składa się z trzech sekcji: z Zarządu Głównego Generała Kwatermistrza, z Zarządu Głównego Generała Dziennego i z Sekcji kolejowej Sztabu Wodza Naczelnego.

Zarząd Głównego Generała Kwatermistrza opracowuje i komunikuje wskazówki Wodza Naczelnego, dotyczące kierunku działań wojennych, gromadzi i układa wiadomości o nieprzyjacielu i t. d. Jest to sekcya sztabu generalnego.

Zarząd Głównego Generała Dziennego prowadzi korespondencyę, dotyczącą personelu Armii, bada stan zaopatrzenia poszczególnych Armii w przedmioty potrzebne i komunikuje odpowiednie polecenia Wodza Naczelnego komu należy. W skład tego zarządu wchodzi Sekcja Sądowa i Zarząd Komendanta Głównej kwatery.

Sekcja kolejowa udziela wskazówek ogólnych, doty-

czących eksploatacyi sieci dróg żelaznych na teatrze wojny, rozdziela linie kolejowe pomiędzy Armie, a jeżeli dwie Armie muszą posługiwać się jedną linią, to rozdziela pomiędzy nie pociągi.

Z powyższego widać, że w Sztapie Wodza Naczelnego inne zarządy poszczególnych Armii, jako to: intendentury, artyleryi, inżynieryi i t. d. nie posiadają zwierzchników. Powodem tego jest okoliczność, że wobec rozległości przypuszczalnego teatru wojny, ześrodkowanie rozporządzeń, dotyczących tego rodzaju specjalności na całym teatrze wojny, niewiele przyniosłoby pożytku, natomiast z pewnością pociągałoby za sobą niepożądaną zwłokę.

Wspomnieliśmy, że Zarząd Głównego Generała Dzieńnego posiada wiadomości, dotyczące zaopatrzenia poszczególnych Armii w rozmaite niezbędne przedmioty. Wiadomości te są potrzebne dla Wodza Naczelnego, który — oczywiście — nie może polecić danej Armii wykonania pewnego przedsięwzięcia, jeżeli nie wie, czy jest ono wykonalne dla niej z punktu widzenia gospodarczego. Tenże zarząd komunikuje poszczególnym Armiom wskazówki Wodza Naczelnego, dotyczące ich zaopatrzenia odpowiednio do zamierzonych operacyi: jeżeli dana Armia ma przejść do działań zaczepnych, to Wódz Naczelnny zawczasu każe nagromadzić zapasy na podstawie operacyjnej, powiększy środki przewozowe i t. d.; jeżeli przeciwnie wypadnie cofnąć daną Armię, to Wódz Naczelnny rozkaże cofnąć magazyny, przyspieszyć ewakuację rannych i t. d. Tego rodzaju rozporządzeniami ogranicza się wtrącanie się Wodza Naczelnego do spraw gospodarskich poszczególnych Armii; wtrącanie się to ma na celu jedynie pogodzenie rozporządzeń, dotyczących zaopatrywania poszczególnych Armii w przedmioty potrzebne, z zamierzonymi operacyami strategicznymi.

2. Zarząd Polowy Armii.

Na czele Armii stoi *Wódz Armii*, zaopatrzony w bardzo szerokie pełnomocnictwo. Pod względem kierowania działaniami wojennymi jest on ograniczony tylko dyrektywami Wodza Naczelnego, skutkiem czego samodzielnie wybiera środki, mające doprowadzić do zamierzonego celu. Dalej, podlegają mu nie tylko wszystkie części składowe Armii, ale i wszystkie władze cywilne i wojskowe teatru wojny; jest on władny ogłosić stan wojenny w każdej miejscowości tegoż. Wreszcie, w kwestyach gospodarczych posiada władzę niemal nieograniczoną.

Najbliższym współpracownikiem Wodza Armii we wszystkich kwestyach, wchodzących w zakres jego orzecznictwa, jest *Naczelnik Sztabu Armii*; w zasadzie ten ostatni jest jedynym sprawozdawcą Wodza Armii: naczelnicy poszczególnych sekcji Zarządu Polowego przedstawiają osobiście Wodzowi Armii sprawy swego zarządu tylko na wyraźne żądanie Wodza i w obecności Naczelnika Sztabu, wszystkie zaś piśmienne sprawozdania składane są na ręce Naczelnika Sztabu, który je przedstawia Wodzowi Armii. Tym sposobem Naczelnik Sztabu Armii jest nie tylko współpracownikiem Wodza w zakresie kierowania ruchami wojska (jak każdy naczelnik sztabu), ale nadto ciąży na nim obowiązek zespalania, jednoczenia działalności wszystkich sekcji Zarządu Polowego Armii i rozwijania jej w kierunku, wskazanym przez Wodza Armii. Naczelnik Sztabu Armii zasięga od naczelników sekcji wiadomości, które są potrzebne dla tworzenia planów operacyjnych, i wskazuje im, co mianowicie uczynić trzeba wobec zamierzonych operacji. Dodać należy, że wszystkie rozkazy, wydawane ustnie lub piśmiennie przez Naczelnika Sztabu w imieniu Wodza Armii, powinny być wykonywane tak, jak rozkazy samego Wodza, i że w razie

choroby lub śmierci Wodza Armii Naczelnik Sztabu dowodzi Armią aż do czasu mianowania nowego Wodza, gdyby nawet w Armii znajdowali się generałowie starsi od niego stopniem.

Zarząd Polowy Armii składa się z 8 sekcji głównych i 7 podrzędnych, oraz z kilku pojedynczych osób. Z liczby głównych sekcji trzy podlegają Naczelnikowi Sztabu, pięć zaś bezpośrednio Wodzowi Armii.

Naczelnikowi Sztabu Armii podlega:

- 1) Zarząd Generała Kwatermistrza Armii,
- 2) Zarząd Generała Dziennego Armii,
- 3) Zarząd Naczelnika Środków Komunikacyi Armii.

Trzy te sekcye wraz z jedną podrzędną — Kancelaryą Sztabu Polowego — stanowią *Sztab Polowy Armii*.

Bezpośrednio Wodzowi Armii podlegają:

- 4) Zarząd Intendenta Armii,
- 5) Zarząd Inspektora Artyleryi Armii,
- 6) Zarząd Inspektora Inżynieryi Armii,
- 7) Zarząd Głównego Kasyera Polowego,
- 8) Zarząd Głównego Kontrolera Polowego.

Przez sekcye podrzędne i osoby pojedyncze rozumieć należy:

- a) Kancelaryę Sztabu Polowego, o której była wzmianka wyżej;
- b) Zarząd Polowy Szpitali Wojskowych,
Zarząd Polowy Służby Zdrowia,
Głównego Pełnomocnika Towarzystwa Krzyża Czerwonego,
Zarządzającego sądownictwem wojskowem przy Wodzu Armii,
Komendanta Głównej Kwatery,
Duchowieństwo przy Głównej Kwaterze,
- c) Zarząd Polowy Dróg,
Zarząd Polowy Etapów,

Zarząd Polowy Poczty i Telegrafów,
Zarząd Polowy Transportów Armii.

Cztery ostatnie zarządy (*sub c*) podlegają Naczelnikowi Środków Komunikacji Armii, zarządy zaś i osoby, *sub b* wymienione — Generalowi Dziennemu Armii.

Zakres orzecznictwa części składowych Zarządu Polowego Armii w ogólnych zarysach tak się przedstawia.

Zarząd Generała Kwatermistrza Armii układa plany działań wojennych, gromadzi i zestawia wiadomości o nieprzyjacielu i miejscowości, redaguje dyspozycje, rozkazy i polecenia, dotyczące działań wojennych. Jest to zatem wydział sztabu generalnego.

Zarząd Generała Dziennego Armii prowadzi korespondencję, dotyczącą personelu (skład osobisty Armii, dopelnianie, tranzlokacje, delegacje, nagrody) i administracji wewnętrznej wojska, i układa plany, dotyczące stanu sanitarnego Armii, celem zespolenia działalności organów, podlegających Generalowi Dziennemu: Zarządu Szpitali, Zarządu Służby Zdrowia i Pełnomocnika Towarzystwa Krzyża Czerwonego. Zgodnie z tem podwójnem przeznaczeniem swoim zarząd omawiany składa się z dwu części: z Wydziału Inspektorskiego Armii i z Kancelaryi Wydziału Sanitarnego. Tą ostatnią zarządza Naczelnik Kancelaryi, Wydziałem zaś Inspektorskim — t. zw. Wyższy Oficer Dzienny.

W rękach *Naczelnika Środków Komunikacji Armii* spoczywa ogólny zarząd dróg wojskowych. Podlegają mu, jak wiemy, organy, zajmujące się urządzaniem, utrzymywaniem w porządku i eksploatacją dróg wojskowych, poczty i telegrafów; w jego rozporządzeniu znajdują się transporty Armii (tabor ruchomy dróg zwyczajnych), przeznaczone do zaopatrywania Armii w przedmioty potrzebne i uwalnianie jej od wszystkiego, co dla niej jest niepotrzebne (ewakuacja chorych i rannych). Naczelnicy innych

sekcji, właściwie mówiąc, nie rozporządzają żadnymi środkami przewozowymi¹⁾ i dlatego muszą zawiadamiać Naczelnika Środków Komunikacji o tem, ile, czego, skąd, dokąd i na jaki termin ma być przewiezione. Zaopatrywanie Armii, wobec ich kolosalnych rozmiarów, będzie oparte głównie na dowożeniu z podstawy; dowożeniem tem kieruje Naczelnik Środków Komunikacji; z tego widać, jak ważne jest stanowisko tego ostatniego. Ponieważ Naczelnik Sztabu Armii obowiązany jest, jak rzekliśmy, godzić rozporządzenia, dotyczące zaopatrywania Armii, z rozporządzeniami, dotyczącymi ruchów wojska, przeto jest rzeczą konieczną, aby bezpośrednio pod jego rozkazami znajdował się Naczelnik Środków Komunikacji, kierujący dostarczaniem zapasów dla Armii. Celem ulżenia Naczelnikowi Sztabu, postanowiono, że Naczelnik Środków Komunikacji składać ma raporty ustne Naczelnikowi Sztabu w obecności Generała Kwaternistrza, piśmienne zaś za pośrednictwem tego ostatniego.

Kancelarya Sztabu Polowego jest narzędziem, za pomocą którego Naczelnik Sztabu udziela wskazówek natury gospodarczej Sekcyom Zarządu Polowego; nadto kancelarya rozpatruje i przygotowuje do przedstawienia Wodzowi Armii wnioski wszystkich sekcji tejże natury.

Zarząd Intendenta Armii jest kancelaryą Intendenta, za pomocą której ten ostatni wydaje polecenia podwładnym mu organom wykonawczym i w której przechowywane są wiadomości o nagromadzonych zapasach.

Zarządy Inspektora Artyleryi i *Inspektora Inżynieryi* zajmują się wyłącznie kwestyami technicznymi i zaopa-

---

¹⁾ Tylko niektórzy z nich posiadają własne środki przewozowe do transportowania ciężarów po zwyczajnych drogach, jako to: parki techniczne artyleryi i inżynieryi, transporty sanitarne; środki te wszakże mogą okazać się niedostatecznymi.

trywaniem Armii w amunicję, materiały wybuchowe i narzędzia. Inspektorzy nie są dowódcami oddziałów artylerii i inżynierii, wchodzących w skład Armii, dokonują tylko inspekcji tychże i spostrzeżenia swe komunikują dowódcom korpusów i Wodzowi Armii.

Zarząd Głównego Kasyera Polowego komunikuje się z Kasą Państwa w przedmiocie zaopatrzenia Armii w pieniądze i otrzymane pieniądze rozdziela pomiędzy Kasy Polowe. Głównemu Kasyerowi Polowemu podlega Główna Kasa Polowa Armii.

Zarząd Głównego Kontrolera Polowego czuwa nad tem, ażeby w wydatkach kierowano się o ile można oszczędnością, pomaga osobom, zarządzającym gospodarstwem, wykonywać ważniejsze operacje gospodarskie i stara się ułatwić naczelnemu urzędowi Kontroli rewizję wydatków, poczynionych podczas wojny.

Pomoc, okazywana przez Kontrolera Polowego naczelnikom, nakazującym dostawy, polega na tem, że zarząd kontroli gromadzi wiadomości o cenach artykułów, potrzebnych dla Armii, na całym teatrze wojny i wiadomości te komunikuje naczelnikom, zarządzającym gospodarstwem, i udziela, na żądanie, wniosków swoich co do zamierzonych operacji gospodarskich, które ważne są dla wzmiankowanych naczelników z tego powodu, że zasłaniają ich od zarzutów, jakie mogłyby ich później spotkać, że operacje były niedogodne lub niepotrzebne. Wnioski wszakże Zarządu Głównego Kontrolera Polowego nie są obowiązujące dla naczelników, dających rozporządzenia w zakresie gospodarstwa, powinni oni postąpić nawet wbrew opinii Głównego Kontrolera, jeżeli uważają zamierzone operacje za nieodzowne i mają prawo komunikować o różnicy w poglądach ich i Zarządu Głównego Kontrolera Wodzowi Armii, który upoważniony jest do rozstrzygnięcia ostatecznego spraw tego rodzaju.

Zarząd Polowy Szpitali Wojskowych zajmuje się stroną gospodarską wszystkich podlegających mu zakładów leczniczych wojskowych, wydaje polecenia, dotyczące zaopatrzenia ich w żywność i przedmioty szpitalne.

Zarząd Polowy Służby Zdrowia zajmuje się personelem lekarskim i zaopatrywaniem Armii w utensylia i środki lecznicze.

Główny Pełnomocnik Towarzystwa Krzyża Czerwonego rozporządza wszystkimi środkami dla chorych i rannych, wysłanymi na teatr wojny przez instytucje dobroczynne i rozdziela je podług wskazówek Generała Dziennego, jako mogącego wiedzieć najlepiej, gdzie pomoc ta jest najpotrzebniejsza.

Zarząd Wojskowo-Sądowy przy Wodzu Armii załatwia korespondencję w sprawach karnych, przedstawionych Wodzowi Armii.

Komendant Głównej Kwatery czuwa nad jej bezpieczeństwem i zachowaniem porządku w obrębie jej miejsca pobytu. Podlega mu Konwój Głównej Kwatery.

Zarząd Polowy Dróg zajmuje się urządzeniem i utrzymaniem w porządku dróg wojskowych i eksploatacją dróg żelaznych i wodnych.

Na tyłach każdej Armii urządza się, o ile można, kilka dróg wojskowych (linii komunikacyjnych); w skład każdej takiej drogi mogą wchodzić dystansy kolei żelaznych, dróg wodnych, szos i dróg zwyczajnych. Zarządzanie kolejami może być albo pozostawione w rękach cywilnych, albo też oddane władzom wojskowym, które znowu mogą posiłkować się jużto personelem dotychczasowym w całości lub przeważnej części, jużto personelem oddziałów kolejowych wojska. Ten ostatni system powinien być zastosowany do dystansów czołowych dróg żelaznych; dystansami drugiej linii mogą administrować władze wojskowe przy pomocy personelu cywilnego; wre-

sztacie administracya wyłącznie cywilna, tylko kontrolowana przez władze wojskowe, może być zastosowana do dystansów najbardziej oddalonych od teatru wojny. Wzdłuż kolei żelaznych co jakie 300 wiorst urządzone są *stacje prowiantowe*, na których oddziały przewożone mają otrzymywać strawę gorącą.

Zarząd Polowy Etapów urządza etapy, zarządza nimi, czuwa nad bezpieczeństwem i całością dróg wojskowych i zaprowadza administracyę cywilną w prowincyach nieprzyjacielskich, zajętych przez Armię.

Etapy urządzone są w odległości najwyżej 25 wiorst jeden od drugiego wzdłuż dróg szosowych i zwyczajnych, a wzdłuż kolei żelaznych — tylko w punktach ważniejszych. Etapem zarządza Komendant Etapu.

Jest on obowiązany utrzymywać spokój i porządek w sferze etapu, czuwać nad całością i bezpieczeństwem drogi i okazywać pomoc przechodzącym lub przewożonym oddziałom wojska, komendom i pojedynczym osobom. Na etapach urządzone są stacje prowiantowe dla komend nieetapowych, jako nie prowadzących własnego gospodarstwa i utrzymywane są konie dla kuryerów i poczty.

W zajętych przez Armię prowincyach kraju nieprzyjacielskiego główny zarząd cywilny tychże spoczywa w rękach Naczelnika Środków Komunikacyi Armii, który korzysta w tym względzie z praw Generała-Gubernatora wojskowego; bezpośredni zarząd zajętych prowincyi spoczywa w rękach Naczelnika Etapów Armii, który korzysta z praw Gubernatora wojskowego i którego organami wykonawczymi są w sferze dróg wojskowych Komendanci Etapów, a poza tą sferą — specyjalni naczelnicy.

Zarządowi Polowemu Poczty i Telegrafów podlegają stacje pocztowe i telegraficzne, znajdujące się w sferze działań Armii, z wyjątkiem linii telegrafu wojskowego, urządzonych przez kompanie telegraficzne batalionów sape-

rów, i linii telegrafu kolejowego, pierwsze bowiem podlegają Inspektorowi Inżynierzy, drugie — Zarządowi Polowemu Dróg. Ze stacyi polowych pocztowych wymienimy: stację przy Głównej Kwaterze Armii, stacje korpusowe (po jednej przy każdym korpusie) i stacje miejscowe (urządzane tam, gdzie są potrzebne); na tyłach Armii funkcjonuje Główna Polowa Stacja Poczta, sortująca korespondencję skierowaną z państwa do Armii i naodwrot. Stacje polowe telegraficzne są urządzane tam, gdzie są potrzebne (wzdłuż linii telegrafu), między innymi przy Głównej Kwaterze. Stacje polowe pocztowe i telegraficzne są formowane przez Główny Zarząd Pocht i Telegrafów według planu mobilizacyjnego, ułożonego przez wzmiankowany Zarząd w porozumieniu ze Sztabem Głównym.

Wreszcie *Zarząd Polowy Transportów Armii* zajmuje się formowaniem, rozdzielaniem i służbą transportów wojennych Armii.

Powyższy szkic ustroju Zarządu Polowego Armii wypada uzupełnić przepisem, określającym prawa poszczególnych naczelników w zakresie rozporządzeń gospodarskich.

Naczelnicy głównych Sekcyi projektują ceny normalne przedmiotów, potrzebnych dla wojska i płace normalne za najem podwód i za inne posługi. Projekty te wraz z wnioskami Głównego Kontrolera Polowego przedstawiane są do zatwierdzenia Wodzowi Armii, który zatwierdza je na czas pewien. Po zatwierdzeniu cen i plac Naczelnicy Głównych Sekcyi mają prawo robić zamówienia na wszelką sumę, gdy ceny nie są wyższe od normalnych i do wysokości 200.000 rubli za jednym razem, gdy ceny są wyższe od normalnych. W tym ostatnim wypadku naczelnicy sekcyi obowiązani są zawiadamiać Wodza Armii o dokonaniem zarządzeniu. Prawa naczelników Sekcyi podrzędnych są bardziej ograniczone.

Zarządy Polowe poprzestają na wydawaniu rozporządzeń; wykonywaniem tych ostatnich zajmują się Zarządy Okręgów Wojskowych teatru wojny i organa, wchodzące w skład Zarządów korpusów i dywizyj.

3. Zarząd Polowy Korpusu Samoistnego.

Korpusy, nie wchodzące w skład Armii, tudzież wszelkie oddziały samoistne, które ze względu na swe rozmiary, nie dorównywają Armiom i dlatego za Armie uważane być nie mogą, otrzymują nazwę *Korpusów Samoistnych*.

Zarząd Korpusu samoistnego ustrojem nie różni się od Zarządu polowego armii i jest tylko mniej liczny.

Dowódca korpusu samoistnego korzysta z praw Wodza Armii, nie może wszakże udzielać nagród.

4. Zarządy Okręgów Wojskowych teatru wojny.

Państwo Rosyjskie jest podzielone na okręgi wojskowe ¹⁾, których zarządy, ogólnie rzecz biorąc, odgrywają względem pewnej części państwa taką samą rolę, jaką ministeryum wojny odgrywa względem całości, i posiadają ustrój zbliżony do ustroju tego ostatniego. Okręgi wojskowe, będące wyrazem decentralizacyi zarządu wojskowego, powołała do życia nadzwyczajna rozległość państwa.

Zarząd każdego Okręgu wojskowego składa się z siedmiu części: z Okręgowej Rady Wojskowej, ze Sztabu Okręgowego, z Zarządów Okręgowych Intendentury, Artyleryi, Inżynieryi i Służby Zdrowia i z Okręgowego Sądu Wojskowego.

---

¹⁾ Porównaj uwagę wstępną do rozdziału I.

Okręgowa Rada Wojskowa jest najwyższą instancją w okręgu dla spraw, dotyczących gospodarstwa wojskowego.

Sztab Okręgowy zarządza wojskiem i opracowuje szczegóły mobilizacji tegoż.

Zarząd Okręgowy Intendentury zaopatruje wojsko i szpitale wojskowe w żywność, odzież, rynsztunek i pieniądze.

Zarząd Okręgowy Artyleryi zaopatruje wojsko i twierdze w broń, amunicję i materiały wybuchowe, zarządza oddziałami artyleryi, nie wchodzącymi w skład korpusów (artylerją forteczną, rezerwową i zapasową) oraz zakładami artyleryi.

Zarząd Okręgowy Inżynieryi ma pieczę nad budowlami wojskowemi.

Zarząd Okręgowy Służby Zdrowia sprawuje nadzór nad zakładami leczniczymi wojskowymi, nad wykonywaniem przepisów higieny i policyi sanitarnej w oddziałach wojska i zaopatruje te ostatnie tudzież szpitale wojskowe w lekarstwa i materiały apteczne.

Wreszcie *Sąd Okręgowy* orzeka względem żołnierzy w sprawach o ważniejsze przestępstwa i względem oficerów i urzędników wojskowych w sprawach o wszelkie przestępstwa, przewidziane w kodeksie karnym.

Zarządy Okręgów Wojskowych, stanowiących teatr wojny, kontynuują na tyłach Armii działalność, przepisaną na czas pokoju, Wódz Armii wszakże może zakres tej działalności rozszerzyć, mianowicie może powierzyć *Naczelnikowi Zarządów Okręgowych* całkowity zarząd pewnej części teatru wojny wraz ze znajdującymi się na niej środkami komunikacji i oddziałami wojska. W tym wypadku powstaje tymczasowy okrąg wojskowy, którego granice oznacza stosownie do potrzeby Wódz Armii, Naczelnik zaś Zarządów Okręgowych otrzymuje tytuł Tymczasowo-Dowodzącego wojskiem okręgu, zarządza całko-

wicie tyłem Armii, wszystkimi zapasami tam nagromadzonymi, dowożeniem ich do Armii, gromadzeniem nowych zapasów i t. d., wyręczając w ten sposób w wielu rzeczach Zarząd Polowy Armii.

Podczas wojny Okręgowa Rada Wojskowa przestaje funkcjonować, ponieważ kollegialne rozpatrywanie spraw opóźniałoby ich rozstrzygnięcie (zastępuje ją władza jednoosobowa Naczelnika Okręgów Wojskowych), natomiast powstaje nowy zarząd — *Zarząd Okręgowy Kontroli* i może być nadto utworzony *Zarząd Okręgowy Środków Komunikacji*.

5. Zarząd Korpusu.

Składa się ze Sztabu, którego Naczelnikowi podlegają Inżynier i Komendant Korpusu, z Zarządów: Naczelnika Artylerji Korpusu i Intendenta Korpusu, wreszcie z lekarza, Kasyera i Kontrolera Korpusu.

Dowódca korpusu posiada między innymi bardzo rozległe prawa w przedmiocie zaopatrywania korpusu w żywność i furazę; mianowicie, gdyby Zarząd Polowy Armii napotkał w tym względzie jakieś trudności, Dowódca korpusu ma prawo nakazać dostawę żywności i furazu na miejscu po cenie, którą uzna za dogodną, chociażby cena ta była wyższa od normalnej, w ilości, zapewnić mogącej wojsku i parkom intendentyry zapas ośmiodniowy na czas dłuższy, naprzykład na miesiąc. Następnie, aczkolwiek Dowódca korpusu może dokonywać rekwizycji tylko z upoważnienia i według instrukcyi Wodza Armii, to wyjątkowo wszakże, w razach nadzwyczajnych i gdyby na skomunikowanie się z Wodzem Armii nie było czasu, jest on władny zarządzić rekwizycyę i nawet nałożyć kontrybucyę na własną odpowiedzialność (przed Wodzem Armii).

Atrybucyę powyższe Dowódcy korpusu wypływają

stąd, że jest on odpowiedzialny osobiście, jeżeli korpusowi braknie żywności lub głód dokucza.

Jeżeli korpus został wydzielony ze składu Armii, to Wódz Naczelny może nadać jego dowódcy prawa Dowódcy korpusu samoistnego. W razie odcięcia korpusu od Armii, dowódca jego otrzymuje prawa te z mocy samego faktu.

Naczelnik Sztabu Korpusu jest pomocnikiem Dowódcy w zakresie służby sztabu generalnego. Poleca on *Inżynierowi Korpusu* wykonanie potrzebnych robót inżynierskich i kieruje działalnością *Komendanta Korpusu* czyli naczelnika policji wojskowej w korpusie. Wreszcie Naczelnikowi Sztabu podlegają oddziały wojska, dodane korpusowi i nie mające w nim dowódcy z prawami dowódcy dywizji (np. oddziały inżynierji).

Naczelnik Artylerji Korpusu dowodzi oddziałami artylerji, wchodzącymi w skład korpusu i zarządza zaopatrywaniem wojska w amunicję, skutkiem czego podlegają mu brygady parków lotnych artylerji.

Intendent Korpusu zarządza zaopatrywaniem korpusu w żywność i furaż według wskazówek Intendenta Armii i Dowódcy korpusu. Mniejsze dostawy zamawia samodzielnie; na zarządzenie większych obowiązany jest wyjednywać zezwolenie wyżej wzmiankowanych osób.

Działalność *Lekarza, Kasjera i Kontrolera Korpusu* nie wymaga objaśnień.

Liczba i skład korpusów podczas pokoju jest wskazana w rozdziale I.

6. Zarząd Dywizji.

Sklada się ze Sztabu, Intendenta dywizji (tylko w dywizjach piechoty) i z Lekarza dywizji, nadto w dywizjach samoistnych z Kontrolera dywizji.

Dowódca Dywizyi posiada takie same prawa w zakresie gospodarstwa wojskowego względem dywizyi, jakie posiada Dowódca korpusu względem całego korpusu. Jeżeli dywizya wydzielona została ze składu korpusu, to Wódz Armii może nadać jej dowódcy prawa Dowódcy korpusu (nie samoistnego), w razie zaś odcięcia dywizyi od korpusu, dowódca jej otrzymuje prawa te *ipso facto*.

Obowiązki *Naczelnika Sztabu Dywizyi* odpowiadają obowiązkom Naczelnika Sztabu korpusu.

Intendent Dywizyi jest tylko wykonawcą rozporządzeń Intendenta korpusu i Dowódcy korpusu. W razie wydzielenia dywizyi ze składu korpusu, Dowódca korpusu może mu nadać pewne prawa w zakresie gospodarstwa wojskowego.

Lekarzowi Dywizyi podlegają szpitale polowe dywizyi.

Dowódcy *brygad samoistnych* korzystają z praw dowódcy dywizyi.

II. Piechota.

1. Piechota czynna.

209 czterobatalionowych pułków piechoty: 12 gwardyi, 16 grenadyerów i 181 liniowych zwyczajnych;

32 dwubatalionowe pułki strzelców: 20 europejskich i 12 wschodnio-syberyjskich.

5 dwubatalionowych pułków liniowych (wschodnio-syberyjskich);

26 samoistnych batalionów piechoty: 15 turkiestańskich, 5 zachodnio-syberyjskich i 6 wschodnio-syberyjskich;

38 samoistnych batalionów strzelców: 4 gwardyi, 8 fińskich, 8 kaukaskich, 6 kozackich kubańskich, 8 zakaspijskich i 4 turkiestańskie.

Pułki piechoty gwardyi noszą tylko nazwy; wszystkie inne, z wyjątkiem jednego (Kowelskiego), posiadają,

oprócz nazw, numeru. Pulki strzelców i samoistne bataliony piechoty i strzelców posiadają tylko numeru lub też numeru i nazwy geograficzne.

Bataliony turkiestańskie noszą numeru od 2 do 9, od 12 do 15 i od 17 do 19 włącznie; we wszystkich innych grupach pułków i batalionów numeracya zaczyna się od 1.

Pulki piechoty, z wyjątkiem Kowelskiego ¹⁾, ściągnięte są po cztery w 52 *dywizye*: 3 gwardyi (nr. 1—3), 4 grenadyerów (nr. 1—3 i kaukaska) i 45 liniowych (nr. 1—45). Pulki liczbowane podzielone są pomiędzy dywizye w ten sposób, że cztery pierwsze stanowią 1-szą dywizyę, cztery następne 2-gą i t. d. Każda dywizya składa się z dwu brygad: pierwszej i drugiej.

Pulki strzelców ściągnięte są po cztery w 8 *brygad*: pięć europejskich (nr. 1—5) i trzy wschodnio-syberyjskie (nr. 1—3).

Pulki dwubatalionowe i bataliony samoistne piechoty z wyjątkiem trzech wchodzi podczas pokoju w skład 6 *brygad* liniowych: trzech turkiestańskich (nr. 1—3), zachodnio-syberyjskiej i dwu wschodnio-syberyjskich (nr. 1 i 2).

Bataliony strzelców z wyjątkiem fińskich liniowych ²⁾ tworzą 7 *brygad*: sześć czterobatalionowych: gwardyjską, kaukaską, kaukaską krajową, dwie zakaspijskie (nr. 1 i 2), turkiestańską i jedną sześciobatalionową — kubańską kozacką.

Każdy batalion składa się z czterech kompanii, które w batalionach kozackich noszą nazwę *setni*. W pulku wszystkie kompanie mają wspólną numeracyę.

---

¹⁾ Będzie prawdopodobnie stanowić załogę Dubna; podczas pokoju wchodzi w skład 38 dywizyi piechoty.

²⁾ Fiński gwardyi wchodzi w skład brygady strzelców gwardyi.

2. Piechota rezerwowa.

39 pułków piechoty po pięć batalionów,
148 pułków piechoty i 4 pulki strzelców po cztery bataliony,

1 pułk piechoty o trzech batalionach,

2 pulki piechoty po dwa bataliony,

18 samoistnych batalionów piechoty,

10 samoistnych batalionów strzelców.

Pułki pięciobatalionowe, z wyjątkiem Kuszkińskiego i siedmiu syberyjskich, stanowią tak zwaną piechotę forteczną. Noszą one nazwę twierdzy, w której konsystują i numerowane są oddzielnie w każdej twierdzy. Podczas pokoju istnieją pierwsze ośm pod postacią samoistnych batalionów piechoty rezerwowej, inne zaś pod postacią pułków i batalionów samoistnych piechoty fortecznej (patrz Rozdział I, Wojsko forteczne).

Pułki czterobatalionowe częścią połączone są w dywizye, częścią są samoistne.

Pułków połączonych w dywizye jest 144. Z nich 88 powstaje przy mobilizacyi jużto z dwubatalionowych pułków piechoty rezerwowej lub strzelców, jużto z batalionów takich pułków, jużto z czterech pierwszych kompanii samoistnych batalionów rezerwowych piechoty; pulki takie, z wyjątkiem strzeleckich, stanowiących *Finlandzką dywizję strzelców*¹⁾ i uformowane z nich dywizye noszą nazwę *rezerwowych pierwszej kolei*. Pozostałe pulki piechoty rezerwowej w liczbie 56 powstają z piątych kompanii wspomnianych wyżej samoistnych batalionów rezerwowych i noszą, podobnie jak uformowane z nich dywizye, nazwę *rezerwowych drugiej kolei*.

---

¹⁾ W R. W. 264/96 jest mowa o umundurowaniu personelu lazaretu dywizyjnego Finlandzkiej dywizyi strzelców. Patrz nadto organizację parków amunicyjnych.

Dywizyi rezerwowych pierwszej kolei jest zatem 21; noszą one numera od 46 do 66; sztaby ich istnieją podczas pokoju pod postacią sztabów brygad rezerwowych piechoty (wyjątek stanowi dywizya 49). Pułki rezerwowe pierwszej kolei noszą nazwy i są liczbowane. W skład 46, 47 i 48 dywizyi piechoty wchodzi pułki nr. 181—192; 50 dywizya ¹⁾ składa się z rezerwowego pułku gwardyi i liniowych pułków rezerwowych nr. 198, 199 i 200; wytwarza ona dywizyę 49-tą, której pułki liniowe otrzymają zapewne numera 194—196 (ew. oba pułki gwardyi utworzą jedną brygadę, skutkiem czego skład obu dywizyi uległby zmianie); wreszcie w skład dywizyi nr. 51—66 wchodzi pułki z numerami 201—264 (patrz Rozdział I). Numeracya ta ustanowiona została przez R. W. 137/99, wzamian dawnej, którą ustanowiło R. W. 227/93.

Dywizyi rezerwowych drugiej kolei jest 14. Numeracya ich stanowić będzie prawdopodobnie dalszy ciąg numeracyi dywizyi rezerwowych pierwszej kolei, a pułki ich otrzymają prawdopodobnie numera 265—320.

Pułki, nie wchodzące w skład dywizyi, w liczbie ośmiu (pięciu pierwszej i trzech drugiej kolei), powstają z czterech pierwszych kompanii dziewięciu kadrowych batalionów rezerwowych, mianowicie: Carewskiego, Aslanduskiego, Baszkandyklarskiego, Strietenńskiego i Czytyńskiego i z piątej kompanii trzech pierwszych batalionów.

---

¹⁾ *Jahresbericht Loebell'a*, Rocznik XXV, (str. 388), przypuszcza, że dawna 49, obecna 50 brygada rezerwowa ma się podwoić przy mobilizacyi. Jeżeli to przypuszczenie jest prawdziwe, natenczas nowa dywizya otrzymałaby numer brakujący 49, a pułki jej — numera brakujące 193—196. Za tem przypuszczeniem przemawia okoliczność, że pułki 50 brygady są silniejsze od normalnych o 16 oficerów (52 zamiast 36), 1 urzędnika i 129 żołnierzy (952 zamiast 823). Przypuszczenie to uwzględniliśmy.

Z piątych kompanii dwu pozostałych batalionów powstają samoistne bataliony rezerwowe ¹⁾.

Jedynym pułkiem o trzech batalionach jest 2-gi Władywostocki piechoty fortecznej, znajdujący się na stopie wojennej już podczas pokoju ²⁾.

Dwubatalionowe pułki rezerwowe formowane są z batalionów rezerwowych Archangielogorodzkiego i Geok-Tepińskiego, z których pierwszy formuje nadto jeden samoistny batalion rezerwowy (co do obu patrz Zbiór Etatów).

Samoistne bataliony piechoty rezerwowej tworzą dwie grupy: jedną stanowią wspomniane wyżej samoistne bataliony rezerwowe w liczbie trzech (amurskie i Archangielogodzki), drugą — bataliony Turkiestańskie w liczbie piętnastu, które wytwarza pięć kadrowo-liniowych batalionów Turkiestańskich (nr. 1, 10, 11, 16 i 20), mianowicie połowe z numerami 21—30 i rezerwowe z numerami swych zawiązków ³⁾.

Wreszcie przez samoistne rezerwowe bataliony strzelców rozumieć należy bataliony kozaków kubańskich drugiego i trzeciego powołania z numerami 7—16. Pierwsze powołanie (roczniki 1—4) wystawia, jak wiemy, sześć batalionów, które pełnią służbę czynną; drugie (roczniki

---

¹⁾ *Jahresbericht Loebell'a*, Rocznik XXV (str. 388), twierdzi, nie podając źródła, że bataliony Aslanduski i Baszkandyklarski mają być przekształcone w razie mobilizacji w pułki pięciobatalionowe. Twierdzenie to jest sprzeczne z R. W. 227/93, które, powiększając etat wszystkich batalionów rezerwowych europejskich i kaukaskich z wyjątkiem Archangielogorodzkiego, przeznaczyło jednego sierżanta starszego dla pułku 2 kolei. Że bataliony rezerwowe okręgu wojskowego Amurskiego mają być przekształcone przy mobilizacji każdy w pułk i jeden batalion, widać to z R. W. 303/99.

²⁾ R. W. 303/99.

³⁾ R. W. 223/96. Według tego źródła, z czasem każdy batalion kadrowo-liniowy turkiestański można będzie przekształcić w cztery połowe bataliony i jeden rezerwowy.

5—8) wystawia sześć, trzecie (roczniki 9—12) — tymczasowo cztery bataliony.

3. Piechota zapasowa.

224 bataliony zapasowe, po jednym dla 209 pułków czynnych piechoty, 7 brygad strzelców (gwardyjskiej, nr. 1—5 i kaukaskiej) i 7 pułków rezerwowych okręgu wojskowego syberyjskiego i 1 batalion zapasowy, formowany przy batalionie podoficerskim w Rydze ¹⁾;

15 kompanii zapasowych, po jednej dla batalionów fińskich i kozaków kubańskich.

Bataliony zapasowe liczą po 4 kompanie z wyjątkiem przeznaczonego dla brygady strzelców gwardyi, który liczy 3 kompanie, ponieważ czwarty jej batalion — fiński, posiada własną kompanię zapasową.

III. Kawalerya.

1. Kawalerya czynna.

a. Kawalerya regularna.

63 pulki po sześć szwadronów:

6 pułków gwardyi: dwa dragonów, dwa ulanów i dwa huzarów;

56 pułków liniowych dragonów: nr. 1—54, Fiński i Nadmorski ²⁾;

1 pułk konny Dagiestański;

4 pulki po cztery szwadrony (kirasyerskie gwardyi);

2 dywizyony po dwie setnie: Osetyński i Turkomański.

---

¹⁾ O formowaniu batalionów zapasowych dla pułków czynnych i brygad strzelców p. R. W. 5/1885, o formowaniu batalionów syberyjskich R. W. 303/99, wreszcie, o formowaniu batalionu Ryskiego R. W. 183/97.

²⁾ Ten ostatni ma otrzymać szósty szwadron w 1900 (R. W. 30/98).

b. Kawalerya kozacka.

46 pulków po sześć setni:

19 dońskich: dwa gwardyi i nr. 1—17,

11 kubańskich z nazwą i nr. 1,

4 tereckie z nazwą i nr. 1,

2 uralskie nr 1 i 3,

3 orenburskie nr. 1—3,

3 syberyjskie nr. 1—3,

4 zabajkalskie z nazwą i nr. 1.

7 pulków po cztery setnie:

Konwój J. C. M. (dwie setnie kubańskie i dwie tereckie),

pulk astrachański nr. 1,

pulk uralski nr. 2,

3 pulki orenburskie nr. 4—6,

pulk siemirieczeski nr. 1;

1 pulk o trzech setniach: amurski,

1 dywizyon o dwu setniach: kubański,

12 setni samoistnych:

uralska setnia gwardyi,

dwie orenburskie nr. 1 i 2 ¹⁾,

sześć dońskich nr. 1—6,

setnia irkucka,

setnia krasnojarska,

setnia ussuryjska.

Większość pulków jest ściągnięta podczas pokoju w 23 *dywizyje* i 6 *brygad samoistnych*, których skład jest wskazany w Rozdziale I.

Poza podziałem na brygady i dywizyje znajduje się podczas pokoju: Fiński pulk dragonów, 7 pulk kozaków

---

¹⁾ Przeznaczone są do służby polowej, garnizonowej i konwojowej (R. W. 70/95).

dońskich, jeden pułk kubańskich, jeden tereckich, zabajkalskie z wyjątkiem jednego, pułk amurski, pułk astrański z dwiema setniami, wreszcie samoistne dywizyjony i setnie z wyjątkiem uralskiej i ussuryjskiej.

O przypuszczalnych zmianach w podziale kawaleryi czynnej będzie mowa w Rozdziale IV.

2. Kawalerya rezerwowa.

a. Kawalerya regularna.

Krymski pułk konny o sześciu setniach ¹⁾.

b. Kawalerya kozacka.

81 pułków po sześć setni:

35 pułków dońskich: 17 drugiego powołania (nr. 18—34) i 18 trzeciego (nr. 35—52),

20 kubańskich: 10 drugiego powołania (z nazwami pułków czynnych i nr. 2) i tyleż trzeciego (z nazwami jak wyżej i nr. 3) ²⁾,

4 tereckie drugiego powołania (z nazwami pułków czynnych i nr. 2),

12 orenburskich: 6 drugiego powołania (nr. 7—12) i tyleż trzeciego (nr. 13—18),

4 uralskie: 3 drugiego powołania (nr. 4—6) i jeden trzeciego (nr. 7),

6 syberyjskich: 3 drugiego powołania (nr. 4—6) i tyleż trzeciego (nr. 7—9);

---

¹⁾ Istnieje podczas pokoju pod postacią dywizyonu o 2 setniach. O przekształceniu w pułk przy mobilizacji — p. Zbiór Etatów.

²⁾ To znaczy: 2-gi Tamański, 3-ci Tamański, 2-gi Kaukaski i 3-ci kaukaski kozaków kubańskich i t. d.

20 pułków po cztery setnie:

2 kubańskie: jeden drugiego i jeden trzeciego powołania (2-gi i 3-ci Czarnomorski),

4 tereckie trzeciego powołania (z nazwami pułków czynnych i nr. 3),

2 astrachańskie drugiego i trzeciego powołania (nr. 2 i 3),

2 uralskie trzeciego powołania (nr. 8 i 9),

2 siemiriczeńskie drugiego i trzeciego powołania (nr. 2 i 3),

8 zabajkalskich ¹⁾: cztery drugiego i cztery trzeciego powołania (z nazwami i numerami, jak wyżej).

Nadto: 6 setni amurskich: trzy drugiego powołania, które wraz z trzema czynnymi tworzą pułk o sześciu setniach, i trzy trzeciego powołania, które tworzą dywizyon samoistny ²⁾,

2 setnie usuryjskie: jedna drugiego i jedna trzeciego powołania, które wraz z setnią czynną tworzą dywizyon samoistny ³⁾.

Większość kawaleryi rezerwowej pełnić będzie podczas wojny służbę bezpieczeństwa przy piechocie i tylko pułki dońskie trzeciego powołania będą prawdopodobnie użyte do służby wywiadowczej (o czem obszerniej w Rozdziale IV).

3. Kawalerya zapasowa.

64 sekcye zapasowe, po jednej dla 10 pułków gwardyi i 54 pułków liniowych. Każda z nich formuje przy mobilizacyi dwa szwadrony zapasowe i jeden oddział pieszy dla ewentualnego trzeciego szwadronu. Sekcye ściągnięte są w 21 kadrów: trzy gwardyi (nr. 1—3) i 18 li-

---

¹⁾ Organizacya przyszłości.

²⁾ R. W. 155/95. ³⁾ R. W. 102/98.

niowych (nr. 1—17 i kaukaski). Każdy kadr składa się z trzech sekcji z wyjątkiem 1-go gwardyi, który jest przeznaczony dla czterech pulków kirasyerskich i dlatego składa się z czterech sekcji. Kadry nr. 1—15 i kaukaski są przeznaczone dla odnośnych dywizji kawaleryi, kadry nr. 16 i 17 — dla pulków dragonów nr. 49—54. Wreszcie kadry połączone są w brygady, których jest ośm (patrz Rozdział I)¹⁾.

1 szwadron zapasowy dla pulku Fińskiego dragonów²⁾;

1 sekcja zapasowa, złożona z dwu szwadronów, dla pulku Nadmorskiego dragonów³⁾;

49 setni zapasowych, po jednej dla każdego «ogniwa»⁴⁾, a mianowicie: jedna gwardyi, 17 dońskich, 11 ku-
bańskich, 4 tereckie, 1 astrachańska, 3 uralskie, 3 oren-
burskie, 3 syberyjskie, 1 siemirieczeska, 4 zabajkalskie
i 1 amurska.

IV. Artylerya.

1. Artylerya czynna.

386. / 157.
7.

Artylerya piesza:

57 brygad z 386 bateriami,

10 dywizyonów samoistnych z 27 bateriami,

7 pulków moździerzowych z 24 bateriami;

Artylerya konna:

20 dywizyonów z 38 bateriami,

11 baterii samoistnych.

¹⁾ R. W. 197/83 i 231/96 i pozycya 1438/96 Zbioru Praw.

²⁾ R. W. 181/89.

³⁾ R. W. 30/98.

⁴⁾ Każdy pulk czynny kosacki wraz z odpowiadającymi mu pulkami drugiego i trzeciego powołania tworzy tak zwane *zwieno* czyli ogniwo.

Brygady artylerii pieszej liczą po cztery, pięć, sześć, siedm, ośm lub dziewięć baterii, baterie zaś są czworokątnego rodzaju: ciężkie (10.66 cm.), lekkie (8.69 cm.), górskie (6.35 cm.) i moździerzowe (15.24 cm.). Wobec tego skład brygad jest daleki od jednostajności.

Każdej dywizji czynnej piechoty odpowiada brygada artylerii; istnieją zatem 3 brygady gwardyjskie, 4 grenadyerskie i 45 liniowych zwyczajnych. Do tych 52 brygad dochodzą: brygada Finlandzka (właściwie pułk), dwie turkiestańskie i dwie wschodnio-syberyjskie. Skład brygad jest następujący.

Istnieją:

2 brygady po 9 baterii: 3-cia gwardyjska ¹⁾ i 1-sza grenadyerska ²⁾, posiadające po dwie ciężkie i siedm lekkich baterii;

22 brygady po 8 baterii: brygady liniowe nr. 2, 4—6, 10, 15, 18, 19, 23, 25, 26, 28—37, posiadające po dwie ciężkie i sześć lekkich baterii i wchodzące po jednej w skład 21 korpusów liniowych ³⁾, oraz 1-sza brygada wschodnio-syberyjska, licząca 4 lekkie, 2 górskie i 2 moździerzowe ⁴⁾.

4 brygady po 7 baterii: kaukaska grenadyerska i liniowe nr. 20, 21 i 39, posiadające po dwie ciężkie, cztery lekkie i jednej górskiej baterii ⁵⁾.

26 brygad po 6 baterii: 1 i 2 gwardyjska, 2 i 3 grenadyerska, liniowe nr. 1, 3, 7—9, 11—14, 16, 17, 22, 24, 27, 38, 40—45 (po jednej w składzie 21 korpusów liniowych) i 1-sza turkiestańska; z nich 13-ta posiada dwie ciężkie, dwie lekkie i dwie górskie baterie ⁶⁾, brygady

---

¹⁾ R. W. 216/95. ²⁾ R. W. 17/97.

³⁾ R. W. 216/95 i 17/97.

⁴⁾ R. W. 96/95, 185/95, 62/96, 82/98 i 244/99.

⁵⁾ R. W. 17/97. ⁶⁾ R. W. 8/98: zarządzenie tymczasowe.

nr. 42—45 posiadają wyłącznie lekkie baterye ¹⁾, 1-sza turkiestańska posiada pięć lekkich i jedną górską ²⁾, wreszcie pozostałe posiadają po dwie ciężkie i cztery lekkie baterye;

1 brygada, mianowicie 2 turkiestańska, o 5 bateriach: trzech lekkich, jednej górskiej i jednej moździerzowej ³⁾;

2 brygady po 4 baterye (lekkie): pulk Finlandzki ³⁾ i 2 brygada wschodnio-syberyjska ⁴⁾.

Skład dywizyonów samoistnych jest również nie jednokowy. Ośm z nich stanowi artylerję brygad strzelców: gwardyjskiej, liniowych nr. 1—5, kaukaskiej i 3-ej wschodnio-syberyjskiej ⁵⁾. Gwardyjski dywizyon strzelecki składa się z dwu lekkich bateryi ^{*}), kaukaski strzelecki z dwu lekkich i jednej górskiej ^{*}), każdy z pozostałych — z trzech lekkich ^{*}). Istniejące nadto dwa dywizyony samoistne: zachodnio-syberyjski ⁴⁾ i zabajkalski ⁵⁾ składają się każdy z dwu bateryi lekkich.

Pulki moździerzowe liczą jużto po cztery (pulki nr. 1—5), jużto po dwie baterye (pulki nr. 6 i 7) ⁶⁾.

Brygady artyleryi pieszej europejskie i kaukaskie podzielone są na *dywizyony*. W brygadach, liczących więcej, niż siedm bateryi, jest ich trzy, w innych po dwa. Dywizyon składa się z trzech bateryi i tylko w brygadach ośmiobateryjnych pierwszy dywizyon składa się z dwu bateryi. W brygadach kaukaskich siódma bateria (górska) jest samoistna ⁷⁾.

Artylerya konna składa się z 51 bateryi: 31 regularnych (pięciu gwardyjskich nr. 1—5, dwudziestu trzech

¹⁾ R. W. 17/97. ²⁾ R. W. 161/99. ³⁾ R. W. 148/92.

⁴⁾ R. W. 185/95. ⁵⁾ R. W. 82/98.

⁶⁾ Patrz Zbiór Etatów i pozyeje Zbioru Praw 136/95 i 1435/96.

⁷⁾ R. W. 41/95 i 17/97.

^{*}) R. W. 96/95, 185/95, 62/96, 82/98 i 244/99.

liniowych nr. 1—23, i trzech górskich konnych nr. 1 i 2 i Turkiestańska) i 20 kozackich (jednej dońskiej gwardyi nr. 6, siedmiu liniowych dońskich nr. 1—7, pięciu kubańskich nr. 1—5, dwu tereckich nr. 1 i 2, trzech orenburskich nr. 1—3 i dwu zabajkalskich nr. 1 i 2). Podczas pokoju baterye gwardyi tworzą dwa dywizyony po trzy baterye, ściągnięte w brygadę (1 dywizyon: baterye 1, 4 i 6, 2 dywizyon: baterye 2, 3 i 5)¹⁾; baterye regularne polowe z wyjątkiem dwu, wszystkie dońskie i dwie orenburskie tworzą piętnaście dywizyonów po dwie baterye (patrz Rozdział I)¹⁾, baterye zaś górskie konne nr. 1 i 2 — dywizyon górski konny²⁾. Pozostałe baterye w liczbie 13 nie są ściągnięte w dywizyony, otrzymają wszakże tę organizacyę podczas wojny w razie przyłączenia ich do dywizyi kawaleryi³⁾.

2. Artylerya rezerwowa.

Artylerya piesza⁴⁾:

- 31 brygad ze 160 bateryami,
- 4 dywizyony samoistne po 2 baterye,
- 4 baterye samoistne.

Artylerya konna:

- 18 bateryi kozackich.

Z ogólnej liczby brygad 18 liczy po sześć, 13 po cztery baterye. Pierwsze są przeznaczone dla 18 dywizyi rezerwowych I kolei, w tej liczbie czterech kaukaskich, drugie, z wyjątkiem jednej, przeznaczonej dla 48-ej dywizyi rezerwowej⁵⁾, mają być przydane 12 europejskim dywi-

¹⁾ Zbiór Praw z 1896, pozycye 436 i 1198 oraz R. W. 293/99.

²⁾ R. W. 217/97. ³⁾ R. W. 293/99.

⁴⁾ R. W. 112/98 (ostatnia reorganizacya artyleryi rezerwowej).

⁵⁾ Dywizya ta w R. W. 112/98 nazwana jest: »placdarmiennaja diwizya». Przymiotnik ten uformowany jest z wyrażenia francu-

zyom rezerwowym II kolei. Baterye samoistne (górskie) są przeznaczone dla dwu kaukaskich dywizyi rezerwowych II kolei.

Brygady artyleryi polowej i samoistne baterye górskie są formowane z istniejących podczas pokoju siedmiu brygad rezerwowych (nr. 1—6 i kaukaskiej) i jednej samoistnej bateryi rezerwowej (zwanej baterią kadrową 48 brygady artyleryi rezerwowej). Brygada kaukaska składa się z siedmiu bateryi (sześciu lekkich i jednej górskiej), trzy brygady (nr. 1, 3 i 4) liczą po sześć i trzy (nr. 2, 5 i 6) po pięć bateryi. Z tych zawiązków powstają brygady rezerwowe i samoistne baterye górskie stopy wojennej w ten sposób, że z każdego plutonu bateryi kadrowej (jest ich cztery w bateryi) powstaje cała bateria, mianowicie:

brygady kadrowe nr. 1, 3 i 4 formują po cztery brygady sześciobateryjne,

1, 2 i 3 bateria brygady kadrowej nr. 5 formują dwie brygady sześciobateryjne,

4 i 5 bateria teŹże brygady i brygady kadrowe nr. 2 i 6 formują dwanaście brygad czterobateryjnych,

brygada kadrowa kaukaska formuje cztery brygady sześciobateryjne i (z bateryi siódmej górskiej) cztery baterye samoistne górskie,

bateria kadrowa 48 brygady artyleryi rezerwowej formuje brygadę czterobaterijną.

Ponieważ brygady kadrowe nr. 1—5 liczą po jednej ciężkiej bateryi, przeto niektóre brygady artyleryi rezerwowej posiadać będą oprócz lekkich i ciężkie baterye, mianowicie brygady sześciobateryjne, formowane z brygad kadrowych nr. 1, 3 i 4, i cztery czterobateryjne po jednej

---

skiego: *place d'armes*. Jest ona widocznie przeznaczona do obrony rejonu fortecznego okręgu wojskowego warszawskiego. Będziemy ją nazywać forteczno-polową.

ciężkiej, brygady zaś, formowane z 1, 2 i 3 baterii brygady kadrowej nr. 5 — po dwie ciężkie baterie ¹⁾.

Brygady kadrowe są podzielone na dywizyjony. Jest ich trzy dwubaterijnych w kaukaskiej (7 baterii samoistna) i po dwa w pozostałych.

Wspomniane wyżej cztery samoistne dywizyjony formowane są przy mobilizacji z dywizjonu syberyjskiego artylerii rezerwowej o dwu bateriach (R. W. 249/99).

Artylerię konną rezerwową wystawiają wojska kozackie: dońskie — czternaście baterii (nr. 8—21), orenburskie — trzy baterie (nr. 4—6) i zabajkalskie jedną (nr. 3). Baterie te, w razie przyłączenia ich do dywizji wywiadowczych kawaleryi, mają być łączone w dywizyjony ²⁾.

3. Artyleria zapasowa ³⁾.

3 brygady po 12 baterii (nr. 1—3);

22 baterie samoistne:

3 piesze gwardyi (nr. 1—3),

15 pieszych liniowych (nr. 1—12 i trzy kaukaskie),

1 górską pieśnią (kaukaska),

3 konne: regularna, dońska i orenburska;

37 plutonów zapasowych.

Brygady i baterie zapasowe istnieją podczas pokoju pod postacią 3 brygad zapasowych kadrowych po trzy baterie czteroplutonowe (w trzecich bateriach czwarty pluton jest moździerzowy) i 8 baterii samoistnych: gwardyjskiej o trzech plutonach, trzech liniowych (nr. 1—3),

---

¹⁾ Patrz atoli organizację parków amunicyjnych, z której wynioskować można, że artyleria rezerwowa nie będzie posiadała baterii ciężkich.

²⁾ R. W. 293/99.

³⁾ Zbiór Etatów i R. W. 112/98.

po trzy plutony piesze i jednym konnym, kaukaskiej o trzech plutonach pieszych i jednym górskim, konnej regularnej o trzech plutonach (jeden gwardyjski), dońskiej i orenburskiej. Przy mobilizacyi każda bateria kadrowa piesza wytwarza cztery baterie, w tej liczbie kaukaska jedną górską i jedynie gwardyjska kadrowa formuje trzy baterie; tym sposobem powstają 54 baterie piesze polowe i 1 piesza górską. Plutony moździerzowe (trzy) i konne (trzy) tudzież baterie zapasowe konne nie wytwarzają nowych jednostek taktycznych. Ponieważ plutony pozostają w składzie odnośnych baterii pieszych, to podczas wojny istnieją trzy rodzaje baterii zapasowych pieszych: zwyczajne, z plutonem moździerzowym i z plutonem konnym.

Plutony zapasowe posiadają baterie piesze okręgów wojskowych azjatyckich (27), tudzież baterie konne kubańskie, tereckie i zabajkalskie (10). Plutony zapasowe nie są jednostkami samoistnymi: są to piąte plutony wzmiankowanych baterii ¹⁾.

4. Artylerya forteczna.

61 batalionów z 231 kompaniami.

15 kompanii samoistnych,

16 baterii do wycieczek.

Bataliony i kompanie noszą nazwę twierdz, w których konsystują podczas pokoju (p. Rozdział I), z wyjątkiem dwu batalionów kwantuńskich, dwu batalionów w Batumie, zwanych (jak wszystkie wogóle oddziały forteczne tej twierdzy) Michałowskimi i czterech, zwanych »obleźniczymi NN okręgu wojskowego« (wileńskiego, warszawskiego, kijowskiego i kaukaskiego).

---

¹⁾ Baterie lekkie dywizyonów rezerwowych syberyjskich mają być mobilizowane według ogólnego etatu baterii lekkich (R. W 249/99), a zatem chyba bez plutonów zapasowych.

Bataliony artylerii fortecznej liczą po cztery kompanie. Wyjątkowo liczą: po dwie kompanie — bataliony oblężnicze okręgu warszawskiego i kijowskiego, po trzy kompanie — bataliony Kwantuńskie, Michajłowskie, Benderski i oblężniczy okręgu wileńskiego, pięć kompanii — batalion Oczakowski. Bataliony artylerii fortecznej są formacjami czynnymi z wyjątkiem batalionu Benderskiego, istniejącego podczas pokoju pod postacią słabej kompanii ¹⁾.

Kompanie artylerii fortecznej posiadają w każdej twierdzy jedną wspólną numerację, niema wszakże oznak, według których można byłoby rozróżnić nie tylko kompanie, ale nawet bataliony jednej i tej samej twierdzy.

Kompanie samoistne są rozlokowane po jednej w Petersburgu ²⁾, Dubnie ³⁾, Aleksandropolu ⁴⁾, Kuszku ⁵⁾, Tasz-

---

¹⁾ R. W. 77/86 wskazało podział ówczesny batalionów artylerii pomiędzy twierdze, a mianowicie taki: Sweaborg 2, Wyborg 2, Kronsztaad 6, Dynaburg 2, Dynamind 1, Kowno 2, Osowiec 2, Modlin 6, Warszawa 6, Dęblin 4, Brześć Litewski 4, Kijów 2, Bendery 1, Oczaków 1 (pięć kompanii), Sewastopol 1 (pięć kompanii), Kercz 2, Kars 2^{1/2}, Aleksandropol 1, Batum 1^{1/2}, obronne punkta Terecko-Dagiestańskie 1. R. W. 84/87 przekształciło 6 kompanii Batumskich w 2 bataliony po trzy kompanie, a 10 karskich w 2 bataliony po 5 kompanii, te zaś przekształcone zostały w 3 bataliony normalne z mocy R. W. 325/91. O przekształceniu batalionów sewastopolskich w dwa bataliony normalne p. R. W. 146/92, o sformowaniu batalionów oblężniczych R. W. 137/92 (kijowski), 20/93 i 17/97 (kaukaski), o przeniesieniu 2-go batalionu Wyborgskiego do Libawy i 2-go Dynaburskiego do Kowna — Zbiór Praw pozycya 818/95, o kompanii Benderskiej i batalionie Odeskim — R. W. 305/96, o tem, że Libawa ma posiadać 4 bataliony — Zbiór Praw pozycya 1194/96, o istnieniu zaś jednego batalionu artylerii w Zegrzu widać z pozycyi 1561/96 tegoż Zbioru.

²⁾ R. W. 293/85.   ³⁾ R. W. 157/89.   ⁴⁾ R. W. 17/97.

⁵⁾ R. W. 321/92.

kiencie ¹⁾, Kerkach ¹⁾, Samarkandzie ¹⁾, Margielanie ¹⁾ i Nikolajewsku ²⁾; nadto we Władywostoku jest sześć kompanii ³⁾.

Baterye do wycieczek istnieją podczas pokoju w liczbie 5: po jednej w Kownie (nr. 5), Modlinie (nr. 2), Warszawie (nr. 1), Brześciu Litewskim (nr. 3) i Dęblinie (nr. 4). Przy mobilizacyi z bateryi Dęblińskiej powstają 2 baterye, z Kowieńskiej i Brzeskiej powstaje po 3, z Modlińskiej i Warszawskiej po 4 baterye, skutkiem czego liczba tych bateryi (lekkich) wzrasta do 16, numerowanych oddzielnie w każdej twierdzy ⁴⁾.

V. Inżynierya ⁵⁾.

1. Inżynierya czynna.

26 batalionów saperów: gwardyjski, grenadyerski, liniowe nr. 1—21, Kaukaskie nr. 1 i 2, Zakaspijski, Turkiestański i Wschodnio-Syberyjski;

2 samoistne kompanie saperów: zachodnio-syberyjska i kwantuńska ⁶⁾;

8 batalionów pontonierów ⁷⁾;

11 kompanii minierów: 9 fortecznych, 2 rzeczne;

7 batalionów kolejowych: nr. 1—4, dwa Zakaspijskie nr. 1 i 2 i 1-szy Ussuryjski,

6 fortecznych parków aerostatycznych ⁸⁾.

---

¹⁾ Noszą one nazwę artyleryi turkiestańskiej i mogą być uważane za batalion, ponieważ posiadają wspólny sztab, złożony z 3 oficerów i 5 szeregowców (R. W. 28/99).

²⁾ R. W. 274/98).

³⁾ O uformowaniu szóstej patrz R. W. 60/98.

⁴⁾ Informuje o tem Zbiór Etatów.

⁵⁾ Organizacya inżynieryi jest wskazana w R. W. 200/94, tudzież w cytowanych niżej rozporządzeniach uzupełniających.

⁶⁾ R. W. 103/99. ⁷⁾ R. W. 314/91. ⁸⁾ Wymienia je R. W. 94/96.

Batalion saperów składa się z 3 kompanii saperów i 1 telegraficznej; wyjątek stanowią: batalion gwardyjski, posiadający czwartą kompanię saperów i batalion Zaka-spijski, nie posiadający trzeciej.

Bataliony saperów są przeznaczone: 1) do umacniania stanowisk polowych, 2) do robót przy atakowaniu i obleganiu twierdz, 3) do budowania dróg zwyczajnych i naprawiania dróg żelaznych, 4) do urządzania przepraw i budowania mostów tymczasowych, 5) do niszczenia i psucia dróg żelaznych i wszelkich budowli, 6) do urządzania podkopów, 7) do zaprowadzania i utrzymywania komunikacji telegraficznej pomiędzy sztabami korpusów i dywizyi tudzież pomiędzy oddziałami wojska w sferze działań dywizyi. W tym ostatnim celu używane są kompanie telegraficzne i komendy telegraficzne kompanii samoistnych saperów.

W Europie i na Kaukazie kompania telegraficzna składa się z 3 sekey: dwu żerdziowych, z których każda posiada 25 wiorst drutu zwyczajnego, i jednej kablowej z 35 wiorstami drutu izolowanego. W Rosyi Azyatyckiej kompanie telegraficzne podzielone są na 4 sekeye żerdziowe, z których każda posiada około 25 wiorst drutu zwyczajnego. Każda sekeya może urządzić 4 stacye telegrafu elektrycznego i 2 telegrafu optycznego.

Bataliony pontonierów są właściwie półbatalionami, liczą bowiem po dwie kompanie. Właściwem ich przeznaczeniem jest urządzanie przepraw przez rzeki; mogą być wszakże powołane do budowania i naprawiania dróg zwyczajnych, budowania mostów tymczasowych, do urządzania podkopów i do umocnienia stanowisk polowych. Każdy batalion może zbudować most na pontonach długości normalnej $\frac{1}{5}$ wiorsty (105 sążni).

Kompanie minierów nie są liczbowane, noszą tylko nazwy, wskazujące ich miejsce pobytu. Kompanie for-

teczne konsystują po jednej: w Sweaborgu, Wyborgu, Kronsztadzie, Dynamindzie, Oczakowie, Sewastopolu, Kerczu, Batumie i Władywostoku ¹⁾; kompanie rzeczne noszą nazwy Amurskiej i Nowo-Kijowskiej ²⁾.

Bataliony kolejowe nr. 1—4 liczą po cztery kompanie, zakaspijskie po pięć ³⁾, ussuryjski składa się z sześciu kompanii ⁴⁾.

W czasie pokoju bataliony saperów i pontonierów, oraz 1-szy batalion kolejowy rozdzielone są pomiędzy 7 brygad saperów (nr. 1—6 i kaukaską), które z wyjątkiem jednej (nr. 6) zwijane są przy mobilizacyi. Bataliony kolejowe nr. 2—4 połączone są w brygadę kolejową.

2. Inżynierya rezerwowa.

2 bataliony polowe saperów (nr. 1 i 2),
24 kompanie forteczne saperów,
4 półkompanie forteczne saperów,
4 rzeczne kompanie minierów,
3 bataliony kolejowe (nr. 5—7).

Bataliony saperów liczą po sześć, bataliony kolejowe po cztery kompanie. Pierwsze istnieją podczas pokoju, liczą wszakże po trzy kompanie, drugie są formowane przy pomocy batalionów czynnych nr. 2—4 ⁵⁾.

Kompanie forteczne saperów istnieją podczas pokoju

---

¹⁾ Co do ostatniej p. R. W. 197/92, co do pozostałych 97/90 lub Zbiór Etatów.

²⁾ R. W. 279/97 i 296/97. ³⁾ R. W. 68/98.

⁴⁾ Zbiór Praw pozycya 1264/96 (ó utworzeniu tego batalionu w składzie czterech kompanii na stopie wojny) i 397/98 (o dodaniu piątej i szóstej według etatu wojennego).

⁵⁾ Batalion nr. 1 istnieje podczas pokoju pod postacią kompanii kadrowej i dlatego nie przyczynia się do mobilizacyi batalionów rezerwowych.

w liczbie dwunastu, po jednej: w Kronsztadzie, Libawie, Kownie, Osowcu, Modlinie, Warszawie, Brześciu Litewskim, Dęblinie, Sewastopolu, Batumie, Karsie i Władywostoku, półkompanie zaś w Wyborgu, Dubnie, Oczakowie i Kerczu pod postacią plutonów. Przy mobilizacyi kompanie i plutony podwajają się, skutkiem czego powstają 24 kompanie i 4 półkompanie ¹⁾.

Kompanie rzeczne istnieją podczas pokoju w liczbie dwu na Wiśle i Narwi; kompanie te również podwajają się przy mobilizacyi ²⁾.

3. Inżynierya zapasowa.

4 bataliony po sześć kompanii, z których cztery saperów, jedna telegrafistów i jedna minierów. Formowane są przy pomocy batalionów rezerwowych saperów.

VI. Tabor.

Przedmioty, potrzebne dla wojska podczas wojny, są dwojakiego rodzaju: jedne są niezbędne czy to w obozie, czy to w pochodzie, czy to w boju; bez drugich wojsko może się obywać przez czas jakiś.

Przedmioty pierwszego rodzaju są przewożone w taborze pułków piechoty i kawaleryi, brygad artyleryi, samoistnych batalionów, dywizyonów, szwadronów i setni (tabor 1 linii), przedmioty drugiego rodzaju — jużto w taborze dywizyi i brygad samoistnych oraz batalionów saperów (tabor 2 linii), jużto w oddziałach taboru, przeznaczonych dla całych korpusów lub armii (tabor 3 linii).

---

¹⁾ Kompanię Władywostocką powołało do życia R. W. 140/96, Karska i Batumska wymienione są w R. W. 94/96, co do reszty patrz R. W. 314/91.

²⁾ R. W. 226/92 i Zbiór Etatów.

Tabor 1 linii dzieli się na dwa eszelony, z których pierwszy, złożony z wozów najpotrzebniejszych, posuwa się bezpośrednio za swym oddziałem taktycznym, drugi zaś — w odległości od 500 kroków do 8 wiorst za nim. Skład tego taboru jest wskazany w etatach poszczególnych rodzajów broni w Rozdziale III.

Przez tabor 2 linii rozumieć należy: parki amunicyjne, inżynierskie, intendentury i sanitarne, przez tabor 3 linii — transporty wojenne.

1. Parki amunicyjne ¹⁾.

Podzielone są urzędownie na lotne (ruchome) i miejscowe (nieruchome). Te ostatnie są właściwie składami połowymi amunicyi. Jest ich ogółem 88: nr. 1—84 formowane po jednym na każde dwie dywizye piechoty, 3 przeznaczone dla pulków moździerzowych i zakaspijski ²⁾.

Parki lotne dzielą się na czynne i rezerwowe.

Dla wojska czynnego są przeznaczone:

54 brygady czynne parków lotnych,
8 parków lotnych strzeleckich,
7 brygad parków lotnych moździerzowych,
Zakaspijski juczny transport artyleryi.

Dla wojska rezerwowego jest przeznaczonych:

18 brygad rezerwowych parków lotnych,
2 parki lotne strzeleckie (finlandzkie),
14 rezerwowych parków lotnych: 12 połowych i 2 górskie.

Ze względu na skład istnieją następujące kategorie parków lotnych (nazwy poniższe nie są urzędowemi):

---

¹⁾ R. W. 214/96 (parki czynne europejskie i kaukaskie), 182/97 (wschodnio-syberyjskie), 234/97 (moździerzowe), 257/97 (rezerwowe) i 258/95 (transport Zakaspijski).

²⁾ Co do parków nr. 1—84 p. Zbiór Etatów, co do moździerzowych R. W. 234/97, co do Zakaspijskiego R. W. 258/95.

- a) polowe: większe, mniejsze i wschodnio-syberyjskie,
- b) strzeleckie: większe i mniejsze,
- c) górskie: czynne i rezerwowe,
- d) moździerzowe.

Parki polowe i strzeleckie oraz górskie rezerwowe są mieszane, t. j. posiadają amunicję dla piechoty i artylerii. Ładunki karabinowe są przewożone w wózkach dwukołowych parokonnych, pociski działowe — w jaszczkach czterokonnych; w parkach wschodnio-syberyjskich jedno i drugie przewożone są w wózkach dwukołowych jednokonnych.

Skład parków jest następujący:

- park polowy większy: 24 wózki i 34 jaszczki;
- park polowy mniejszy: 24 wózki i 28 jaszczków;
- park polowy wschodnio-syberyjski: 72 wózki z ładunkami i 96 wózków z pociskami;
- park strzelecki większy: 32 wózki i 32 jaszczki;
- park strzelecki mniejszy: 32 wózki i 20 jaszczków;
- park górski czynny: 96 juków z pociskami działowymi;
- park górski rezerwowy: 32 wózki i 96 juków z pociskami;
- park lotny moździerzowy: 30 jaszczków.

Przy mobilizacji każda dywizja piechoty czynnej otrzymuje brygadę parków lotnych, złożoną jużto z 3 parków polowych większych, jużto z 3 parków polowych mniejszych, jużto z 3 parków polowych mniejszych i 1 górskiego czynnego (nr. 4). Brygady pierwszego rodzaju są przeznaczone dla dywizji, których artyleria składa się z ciężkich i lekkich baterii, brygady drugiego rodzaju — dla dywizji, wyposażonych tylko w lekkie baterie (dywizje nr. 42—45), wreszcie brygady trzeciego rodzaju — dla dywizji kaukaskich, posiadających baterie ciężkie, lekkie i górskie.

Dywizje rezerwowe, posiadające po sześć baterii, mają otrzymać po jednej brygadzie rezerwowej parków

lotnych, złożonej z dwu parków polowych mniejszych ¹⁾, dywizye rezerwowe, posiadające po cztery baterie po jednym parku, mianowicie, europejskie — po jednym parku strzeleckim większym, kaukaskie — po jednym parku górskim.

Brygada parków lotnych nosi nazwę i numer dywizyi, dla której jest przeznaczona.

W okręgu wojskowym Amurskim formowane są przy mobilizacji dwie brygady parków lotnych: 1-sza i 2-ga wschodnio-syberyjska. Pierwsza składa się z trzech parków polowych wschodnio-syberyjskich i parku górskiego czynnego, druga — z trzech parków pierwszego rodzaju.

Brygady strzelców nr. 1—5 otrzymują przy mobilizacji po jednym parku strzeleckim większym, brygada strzelców gwardyi — park strzelecki mniejszy, dywizya finlandzka — dwa parki strzeleckie mniejsze ²⁾, wreszcie brygada kaukaska strzelców — park strzelecki mniejszy i park górski czynny. Parki strzeleckie noszą numera i nazwy odnośnych brygad strzelców.

Pułki moździerzowe otrzymują przy mobilizacji po jednej brygadzie parków lotnych moździerzowych, których liczba odpowiada liczbie baterii w pułku.

Wymienione wyżej brygady czynne parków lotnych w liczbie 61 posiadają podczas pokoju kadry w postaci parków lotnych, których liczba odpowiada liczbie brygad; nadto istnieją podczas pokoju parki kadrowe strzeleckie nr. 1—5, finlandzki i kaukaski i parki kadrowe rezerwowe nr. 1—6 i kaukaski, z których przy mobilizacji powstaje

---

¹⁾ Wobec tego można przypuszczać, że brygady artylerii rezerwowej będą złożone wyłącznie z lekkich baterii (porównaj wyżej).

²⁾ Z czego można wywnioskować, że finlandzki pułk artylerii jest formacją czynną, t. j. nie wytwarza nowych jednostek taktycznych przy mobilizacji, a natomiast finlandzka brygada strzelców — formacją rezerwową (podwaja się przy mobilizacji).

18 brygad rezerwowych parków lotnych i 14 rezerwowych parków lotnych w następujący sposób:

parki kadrowe: nr. 1, 3, 4 i kaukaski formują po cztery brygady,

park nr. 5 formuje 2 brygady i 2 parki samoistne,

parki nr. 2 i 6 formują po 5 parków samoistnych.

Parki samoistne górskie formowane są przez kadr, istniejący przy jednej z baterii górskich kaukaskiego okręgu wojskowego.

Kawalerya nie posiada własnych parków amunicyjnych, brygady bowiem parków lotnych przeznaczone są zarówno dla piechoty i jej artylerii, jak dla kawaleryi i artylerii konnej.

Jeden z parków lotnych korpusu utrzymuje łączność pomiędzy brygadami parków lotnych, a składami polowymi amunicyi (parkami miejscowymi). Rolę analogiczną odgrywać ma także jeden z parków brygady parków lotnych moździerzowych według uznania dowódcy korpusu lub oddziału, w którego skład wchodzić będzie odnośny pułk moździerzowy.

2. Parki inżynierskie ¹⁾.

Jest ich siedm: nr. 1—6 i kaukaski. Podzielone są na sekiye korpusowe, odpowiadające zapotrzebowaniu dwu dywizyi piechoty, jednej dywizyi kawaleryi i jednego batalionu saperów, złożonego z trzech kompanii saperów, i jednej telegrafistów. Park 5 i kaukaski liczą po dwie sekiye, parki 1 i 6 po trzy, pozostałe po pięć sekiyi, czyni to razem 25 sekiyi, w tej liczbie dwie kaukaskie. Przy mobilizacyi każdy batalion saperów otrzymuje jedną sekiyę parku inżynierskiego, która przechodzi w zupełności pod zarząd dowódcy batalionu.

---

¹⁾ R. W. 200/94 i 114/98.

3. Parki intendentury ¹⁾.

Składają się z wozów z przedmiotami nie naglącej potrzeby i posuwają się oddzielnie od wojska w odległości jednego pochodu lub więcej, po głównych i lepszych drogach. Tabor ten jest formowany zupełnie na nowo przy mobilizacji, nie posiada bowiem podczas pokoju żadnych kadrów w ludziach i koniach. Każda dywizya piechoty i kawaleryi, tudzież każda brygada strzelców otrzymuje jeden park intendentury.

Park intendentury składa się z dwu oddziałów: ogólnego i prowiantowego. W oddziale ogólnym przewozi się: cerkiew polową, zapasowe narzędzia szarżowe, zapasowe komplety odzieży i obuwia, zapasowe podkowy i gwoździe i materiały do naprawy odzieży i obuwia. Do tego oddziału należą i konie zapasowe. W oddziale prowiantowym przewozi się zapas sucharów, kaszy, soli, cukru i herbaty.

Każdy pułk, każda brygada artyleryi i każda bateria konna posiada w parku intendentury swoje wozy, ażeby takowe można było wydzielić z taboru po wydzieleniu pułku etc. ze składu dywizyi lub brygady. Wozy każdego pułku stanowią oddzielny pluton (nr. 1—4), wozy artyleryi (brygady lub baterii konnych) i wozy zarządu dywizyi i własne parku — również oddzielne plutony (nr. 5 i 6).

4. Parki sanitarne ¹⁾.

Każda dywizya piechoty otrzymuje przy mobilizacji jeden park sanitarny, złożony z 1 lazaretu dywizyjnego i 2 ruchomych szpitali polowych.

Lazaret dywizyjny urządza główne punkty opatrunkowe

---

¹⁾ R. W. 188/85 i dzieło Hasenkampfa p. t. „*Wojskowej oboznowej organizacji i pieriechodnawo ustrojstwa*“. Petersburg, 1885.

kowe i zajmuje się przewożeniem rannych do szpitali polowych. Każdy z tych ostatnich jest obliczony na 10 łózek oficerskich i 200 żołnierskich.

Każda z brygad strzelców nr. 1—5 otrzymuje również 1 lazaret polowy ¹⁾.

5. Transporty wojenne ²⁾.

Służą do podwożenia prowiantu i rozmaitych efektów do Armii, wywożenia z Armii rannych, chorych i rzeczy zbytecznych, wreszcie do przewożenia prowiantu z miejsca na miejsce.

Każda Armia i każdy korpus samoistny otrzymuje pewną liczbę transportów wojennych, które mogą być albo wojskowe, obsługiwane wyłącznie przez wojsko lub pospolite ruszenie i złożone z wozów, juków i koni skarbowych, albo też niewojskowe (wszelkie inne), a następnie już to kołowe, już to juczne i wielbłądzie. W każdej Armii każda z czterech powyższych kategorii transportów posiada własną numerację.

Transporty wojenne łączone są w bataliony taboru, które są również numerowane. Pierwsze numera przeznaczony są dla batalionów, formowanych przez kadrowe bataliony taboru, istniejące w czasie pokoju: nr. 1—5 i kaukaski. Ten ostatni składa się z dwu kompanii ³⁾, pozostałe liczą po cztery kompanie ⁴⁾. Istnieje nadto kompania samoistna Południowo-Ussuryjska ⁵⁾. W kompanii jest 5 plutonów; przy mobilizacji każdy pluton przekształca się w transport, a każda kompania w batalion. Dowództwo nad batalionami całej Armii obejmują dowódcy batalionów kadrowych, dowództwo zaś nad batalionami taboru stopy wojennej obejmują dowódcy kompanii.

¹⁾ R. W. 95/96. ²⁾ R. W. 315/94. ³⁾ R. W. 134/96.

⁴⁾ R. W. 253/88 i 209/94. ⁵⁾ R. W. 303/99.

VII. Żandarmerya polowa.

Pełni służbę policyjno-wojskową przy oddziałach wojska i składa się z 7 szwadronów: gwardyjskiego i sześciu liniowych nr. 1—6. Personel niższy stanowią podczas pokoju wyłącznie prawie podoficerowie nadterminowi. Szwadrony mobilizowane są za pomocą własnych rezerwistów, tudzież podoficerów kawaleryi, którzy nigdy nie byli karani.

VIII. Straż pograniczna.

Stanowi t. zw. »korpus samoistny straży pogranicznej«, podlegający ministrowi finansów, który jest jego szefem, i posiadający dowódcę i sztab własny. Straż pograniczna jest rekrutowana na modłę wojska, oficerowie wszakże pochodzą z szeregów tego ostatniego. Rozłożoną kordonem wzdłuż granic Rosyi Europejskiej, Kaukazu Południowego i części południowej okręgu wojskowego Turkiestańskiego, ma być użyta w razie wojny do obrony państwa i, sądząc ze sprawowania się podczas manewrów, w których część jej bierze co rok udział, okaże się pomocną dla wojska, między innymi dla dywizyi kawaleryi, które mają na początku wojny wtargnąć do kraju nieprzyjacielskiego. Straż pograniczna jest podzielona na 31 brygad i 2 sekcye (p. Rozdział I). Na czele brygady stoi general-major lub pułkownik. Brygada składa się z 3 lub 4 sekcyi, dowodzonych przez wyższych oficerów, sekcya zaś z kilku oddziałów, złożonych ze strażników pieszych i konnych i dowodzonych przez rotmistrzów lub podrotmistrzów. W razie wojny brygady zachodnie w liczbie 18 mają wystawić po jednym pulku konnym o czterech setniach i po kilka setni pieszych.

ROZDZIAŁ III.

Etaty wojenne wojska rosyjskiego.

Dane poniższe zaczerpnięte są ze Zbioru Etatów, tudzież z późniejszych Rozporządzeń Wojskowych, które zmodyfikowały lub zastąpiły innymi etaty w Zbiorze tym zawarte. Cytujemy tylko wzmiankowane Rozporządzenia.

Etaty niżej wskazane nie obejmują ani koni, ani ekwipażów prywatnych.

Sztab Wodza Naczelnego.

Nr. 1.

Sztab Wodza Naczelnego, któremu podlegają trzy Armie, składa się z 12 generałów, 44 oficerów, 27 urzędników, 320 żołnierzy, 61 wozów i 142 koni skarbowych. Jeżeli Wodzowi Naczelnemu podlega większa lub mniejsza liczba Armii, to na każdą z nich wypada dodać lub odjąć 3 oficerów, 1 urzędnika i 10 żołnierzy.

Przez żołnierzy rozumieć należy: feldjegrów, żołnierzy niefrontowych i żołnierzy niezbrojnych, przeznaczonych już do taboru, już do posług gospodarczych, już do posługiwania oficerom i urzędnikom w charakterze ordynansów i stajennych. W liczbie żołnierzy jest 8 feldjegrów, 1 rysownik, 59 pisarzy, 5 felezerów, 23 rzemieślników, 6 żołnierzy do posług gospodarczych, 94 ordy-

nansów, 50 stajennych i 74 taborowych, w tej liczbie 5 podoficerów.

Żołnierze, przeznaczeni do posług gospodarczych, należą po dwóch do każdej z trzech sekcji Sztabu.

Każdy generał (z wyjątkiem Wodza Naczelnego)¹⁾ i oficer (z wyjątkiem feldjegrów) posiada stajennego, jest ich wszakże ogółem 50, ponieważ tytułem wyjątku posiadają stajennych: Pomocnik Naczelnika Sekcyi Kolejowej, Starszy Lekarz i Starszy Weterynarz.

Co się tyczy ordynansów, to Naczelnik Sztabu ma ich 3, każdy inny generał (z wyjątkiem Wodza Naczelnego) po 2, każdy oficer i urzędnik po 1.

Na każdy wóz jednokonny i parokonny jest przeznaczony jeden woźnica, na każdy wóz czterokonny — dwóch woźniców, na każdą parę koni zapasowych — jeden człowiek.

Podoficerowie i szeregowcy taborowi, żołnierze do posług gospodarczych przeznaczeni, ordynansi, stajenni i rzemieślnicy z wyjątkiem należących do drukarni i litografii stanowią tak zwaną kompanię niefrontową Głównej Kwatery.

Skład taboru²⁾ jest następujący:

wózek dwukolowy sanitarny	1
furgonów parokonnych pod rzeczy	40
pojazdów parokonnych resorowych do przewożenia urzędników i pisarzy	18
kuchnie polowe czterokonne	2
ogółem	61

koni wierzchowych (dla podoficerów) jest 5, pociągowych 125, zapasowych 12.

¹⁾ Tabor i służba Wodza Naczelnego nie jest ograniczona etatem.

²⁾ Organizacya taboru Zarządów Polowych jest wskazana dokładniej w R. W. 55/93. Weszło ono do Zbioru Etatów w skróceniu.

Etaty poszczególnych części składowych Sztabu Wodza Naczelnego są następujące:

1. *Wódz Naczelnny*; przy nim: 4 generalów do szczególnych poruczeń, 6 adjutantów (oficerów) i do korespondencji dyplomatycznej 1 urzędnik; *Naczelnik Sztabu Wodza Naczelnego*: przy nim do szczególnych poruczeń: 1 general-major, 2 wyższych oficerów sztabu generalnego i 2 adjutantów, 24 ordynansów, 16 stajennych, 1 podoficer i 8 szeregowców taborowych, 8 furgonów i 17 koni.

2. *Zarząd Głównego Generała Kwatermistrza*: Główny General Kwatermistrz, jego adjutant, 9 oficerów sztabu generalnego, 1 tłumacz, 3 urzędników kancelaryi, 15 pisarzy, 2 żołnierzy do posług gospodarczych, 16 ordynansów, 11 stajennych, 1 podoficer, 9 szeregowców taborowych, 3 pojazdy resorowe, 6 furgonów i 19 koni.

3. *Zarząd Głównego Generała Dziennego*: Główny General Dzienny; wydział inspektorski: 3 oficerów, 2 urzędników; wydział gospodarczy: 5 oficerów, 1 urzędnik; kancelarya: 7 urzędników; oprócz tego w zarządzie: Starszy Lekarz i Starszy Weterynarz Głównej Kwatery, 5 felczerów, 30 pisarzy, 8 feldjegrów-oficerów, 8 feldjegrów-żołnierzy, 2 żołnierzy do posług gospodarczych, 30 ordynansów, 11 stajennych, 1 podoficer i 21 szeregowców taborowych, 11 pojazdów resorowych, 10 furgonów i 43 konie.

4. *Sekcyja kolejowa*: Naczelnik (general), pomocnik jego (inżynier komunikacyi), 4 oficerów sztabu generalnego i inżynieryi, 4 inżynierów, 2 urzędników kancelaryi, 1 rysownik, 7 pisarzy, 2 żołnierzy do posług gospodarczych, 13 ordynansów, 6 stajennych, 1 podoficer i 7 szeregowców taborowych, 3 pojazdy resorowe, 4 furgony i 15 koni.

5. *Sekcyja Sądowa* przy Wodzu Naczelnym: Naczelnik (general-major), wyższy oficer audytyratu, 2 pisarzy, 3 ordynansów, 2 stajennych, 1 szeregowiec taborowy, 1 furgon i 2 konie.

6. *Zarząd Komendanta Głównej Kwatery*: Komendant (general-major), 2 jego adjutantów i sekretarz, dowódca taboru i kompanii niefrontowej Głównej kwatery (niższy oficer), 4 pisarzy, 9 rzemieślników; drukarnia i litografia: 2 urzędników, 14 rzemieślników i 1 pisarz; 8 ordynansów, 4 stajennych, 1 podoficer i 23 szeregowców taborowych, 1 wózek dwukołowy, 1 pojazd resorowy, 11 furgonów, 2 kuchnie polowe i 46 koni.

Zestawienie.

Części składowe Sztabu Wodza Naczelnego	gene- ralów	ofice- rów	urzęd- ników	żołnie- rzy	wo- zów	koni
Wódz Naczelny i przy nim Zarząd Głównego Generała	7	10	1	49	8	17
Kwaternistrza	1	10	4	54	9	19
Zarząd Głównego Generała Dziennego	1	16	12	108	21	43
Sekcja Kolejowa	1	4	7	37	7	15
Sekcja Sądowa	1	1	—	8	1	2
Zarząd Komendanta Głó- wnej kwatery	1	3	3	64	15	46
Ogółem	12	44	27	320	61	142

Zarząd Polowy Armii.

Nr. 2.

Składa się z 16 generałów, 79 oficerów, 149 urzędników, 824 żołnierzy, 190 wozów i 446 koni skarbowych. Etatem tym jest objęta i Główna Kasa Polowa ¹⁾ Armii, skutkiem czego różni się on od ogłoszonego w Zbiorze Etatów. Liczby powyższe nie uwzględniają duchowieństwa i personelu Pełnomocnika Towarzystwa Krzyża Czerwonego.

¹⁾ Co do organizacyi i etatów kas polowych p. Zbiór Praw polityczną 1442/96.

W liczbie żołnierzy jest 4 feldjegrów, 156 pisarzy, 9 rysowników, 4 oficyalistów pocztowych, 7 felczerów, 2 fotografów, 1 rachmistrz, 32 rzemieślników, 19 żołnierzy do posług gospodarczych, 248 ordynansów, 109 stajennych, 18 podoficerów i 215 szeregowców taborowych. Uwagi podane w etacie nr. 1 o personelu niższym stosują się tutaj z nieznacznymi zmianami.

Skład taboru jest następujący:

wózków dwukolowych	{ sanitarnych	3
	{ do przewożenia pieniędzy	6
furgonów parokonnych pod rzeczy		109
pojazdów parokonnych resorowych do przewożenia urzędników i pisarzy		65
wozów trzykonnych pod cerkiew i przybory cerkiewne		2
czterokonny wóz ambulansowy		1
kuchni polowych czterokonnych		4
	ogółem	190

koni wierzchowych (dla podoficerów) jest 18, pociągowych 389, zapasowych 39.

Etaty poszczególnych części składowych Zarządu Polowego Armii są następujące:

I. *Wódz Armii*; przy nim do szczególnych poruczeń: 1 general i 1 oficer, 5 adjutantów, 1 urzędnik do korespondencyi dyplomatycznej, 9 ordynansów, 8 stajennych, 1 podoficer i 5 szeregowców taborowych, 1 pojazd, 4 furgony i 11 koni.

Sztab Polowy Armii:

1. *Naczelnik Sztabu Armii* (general-porucznik lub general broni) i jego adjutant, 4 ordynansów, 2 stajennych, 1 szeregowiec taborowy, 1 furgon i 2 konie.

2. *Zarząd Generała Kwatermistrza Armii*: General kwatermistrz (general sztabu generalnego), 8 oficerów sztabu generalnego (czterech szefów sekcji i czterech ich pomo-

cników) i do poruczeń — 5 oficerów sztabu generalnego i 5 topografów wojskowych; tłumacz, fotograf z dwoma pomocnikami, 3 rysowników, 17 pisarzy, 22 ordynansów, 19 stajennych, 1 podoficer i 12 szeregowców taborowych, 3 pojazdy, 9 furgonów i 25 koni, ogółem: 1 generał, 18 oficerów, 2 urzędników, 76 żołnierzy, 12 wozów, 25 koni.

3. *Zarząd Generała Dziennego Armii*: Generał Dzienny; Wydział Inspektorski: Wyższy Oficer Dzienny (pułkownik lub generał-major), 6 oficerów sztabu generalnego (3 szefów sekcji i 3 ich pomocników) i 16 pisarzy; Kancelarya Wydziału Sanitarnego: Naczelnik kancelaryi (pułkownik lub generał major), 2 naczelników sekcji i 2 ich pomocników, 2 urzędników kancelaryi i 1 lekarz do poruczeń, 8 pisarzy; 17 ordynansów, 9 stajennych, 1 podoficer i 17 szeregowców taborowych, 7 pojazdów, 10 furgonów, 35 koni, ogółem: 1 generał, 8 oficerów, 7 urzędników, 68 żołnierzy, 17 wozów i 35 koni.

4. *Zarząd Wojskowo-Sądowy przy Wodzu Armii*: Naczelnik (generał-major), wyższy oficer audytoryatu, 2 pisarzy, 3 ordynansów, 2 stajennych, 1 szeregowiec taborowy, 1 furgon, 2 konie.

5. *Zarząd Komendanta Głównej Kwatery*: Komendant (generał-major), wyższy oficer komendantury, 4 adjutantów, 1 sekretarz, 5 pisarzy; dowódca taboru Głównej kwatery (podpułkownik), dowódca kompanii niefrontowej Głównej kwatery (niższy oficer), referent przy dowódcy taboru, 6 szeregowców do posług gospodarczych, 13 ordynansów, 8 stajennych, 11 rzemieślników, 2 podoficerów i 54 szeregowców taborowych; drukarnia i litografia Sztabu Polowego: 2 urzędników, 17 rzemieślników; 1 pojazd, 3 wózki sanitarne, 1 wóz ambulansowy, 4 kuchnie, 2 wozy cerkiewne, 20 furgonów, 116 koni, w tej liczbie 35 zapasowych, ogółem: 1 generał, 7 oficerów, 4 urzędników, 116 żołnierzy, 35 wozów i 116 koni.

6. *Duchowienstwo przy Głównej Kwaterze*: 4 kapelanów, 5 pomocników, 1 sekretarz, 1 pisarz, 1 ordynans, 4 szeregowców taborowych, 1 pojazd, 3 furgony, 8 koni, ogółem: 1 urzędnik, 6 żołnierzy, 4 wozy, 8 koni.

7. *Zarząd Naczelnika Środków Komunikacji Armii*: Naczelnik Środków Komunikacji Armii (general), Naczelnik kancelaryi (pułkownik lub general-major), 1 oficer sztabu generalnego, 1 oficer inżynierii, 2 inżynierów wojskowych, buchalter, rysownik, 8 pisarzy, 3 litografów, 8 ordynansów, 4 stajennych, 1 podoficer i 6 szeregowców taborowych, 2 pojazdy, 4 furgony, 13 koni, ogółem: 1 general, 3 oficerów, 3 urzędników, 31 żołnierzy, 6 wozów, 13 koni.

8. *Kancelarya Sztabu Polowego*: Naczelnik (general-major lub pułkownik), jego pomocnik, 2 szefów sekcji, 2 referentów, buchalter, radca prawny, kasyer, protokolant, 8 feldjegrów (4 oficerów i 4 żołnierzy), 16 pisarzy, 15 ordynansów, 5 stajennych, 1 podoficer i 11 szeregowców taborowych, 6 pojazdów, 5 furgonów, 23 koni, ogółem: 1 general, 4 oficerów, 9 urzędników, 52 szeregowców, 11 wozów, 23 konie.

II. *Zarząd Intendenta Armii*: Intendent, Naczelnik Kancelaryi, 8 urzędników intendenty (w tej liczbie Intendent Głównej Kwatery), kasyer, protokolant, 4 urzędników kancelaryi, rachmistrz, 12 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 17 ordynansów, 2 stajennych, 1 podoficer i 11 szeregowców taborowych, 6 pojazdów, 5 furgonów, 23 konie.

III. *Zarząd Inspektora Artylerji*: Inspektor Artylerji Armii (general-porucznik), 6 oficerów, 3 urzędników artylerji, 5 pisarzy; Naczelnik parków amunicyjnych Armii (general-major), 4 oficerów, 2 urzędników artylerji, 4 pisarzy; 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 19 ordynansów, 12 stajennych, 1 podoficer i 8 szeregowców taborowych, 3 pojazdy, 5 furgonów, 17 koni.

IV. *Zarząd Inspektora Inżynieryi Armii*: Inspektor Inżynieryi Armii (general-porucznik), 6 oficerów, 3 urzędników inżynieryi, 3 rysowników, 2 litografów, 5 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 11 ordynansów, 7 stajennych, 1 podoficer i 5 szeregowców taborowych, 2 pojazdy, 3 furgony, 11 koni.

V. *Zarząd Głównego Kasyera Polowego*: Główny Kasyer Polowy, 2 kasyerów-pomocników, 2 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 4 ordynansów, 2 szeregowców taborowych, 1 pojazd, 1 furgon, 4 konie; Główna Kasa Polowa Armii: Pomocnik Głównego Kasyera Polowego, 1 główny buchalter, 4 buchalterów i 8 pomocników buchalterów, 2 kasyerów, 1 sekretarz, 4 urzędników do poruczeń, 6 rachmistrzów przysięgłych, 4 pisarzy, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 12 ordynansów, 1 podoficer i 23 szeregowców taborowych, 6 wózków dwukołowych parokonnych (zaprzęganym w sposób hiszpański) do przewożenia pieniędzy, 9 furgonów i 6 pojazdów, 1 koń wierzchowy, 42 pociągowe i 4 zapasowe, ogółem Kasa Główna: 27 urzędników, 42 żołnierzy, 21 wozów i 47 koni.

VI. *Zarząd Głównego Kontrolera Polowego*: Główny Kontroler, 5 kontrolerów-pomocników, 1 sekretarz, 4 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 8 ordynansów, 1 podoficer i 4 szeregowców taborowych, 2 pojazdy, 2 furgony, 9 koni.

VII. *Zarząd Polowy Szpitali Wojskowych*: Inspektor Szpitali Armii (general-major lub pułkownik), 3 urzędników do poruczeń, Naczelnik kancelaryi, 2 referentów, 2 ich pomocników, buchalter, 9 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 11 ordynansów, 4 stajennych, 1 podoficer i 7 szeregowców taborowych, 4 pojazdy, 3 furgony, 15 koni.

VIII. *Zarząd Polowy Służby Zdrowia*: Inspektor Służby

Zdrowia Armii, Główny Chirurg Armii, Starszy Weterynarz, Starszy Lekarz Głównej Kwatery, 3 lekarzy, 1 farmaceuta i 1 weterynarz do poruczeń, Naczelnik kancelaryi, lekarz i farmaceuta w charakterze referentów, 7 felczerów lekarskich, aptekarskich i weterynarskich, 8 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 13 ordynansów, 9 stajennych, 1 podoficer i 9 szeregowców taborowych, 5 pojazdów, 4 furgony, 19 koni.

IX. *Zarząd Polowy Etapów*: Naczelnik Etapów Armii (general-major lub pułkownik); do poruczeń: 1 oficer żandarmerji, 2 oficerów, 1 urzędnik intendentury, 1 lekarz i 1 weterynarz; Naczelnik kancelaryi (oficer), 2 starszych adjutantów, 9 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 11 ordynansów, 7 stajennych, 1 podoficer i 6 szeregowców taborowych, 2 pojazdy, 4 furgony, 13 koni.

X. *Zarząd Polowy Dróg*: Naczelnik (general major lub pułkownik); do poruczeń: 1 oficer sztabu generalnego, 1 inżynier wojskowy, 1 oficer inżynieryi, 2 inżynierów komunikacyi, 1 technik kolejowy, 1 oficer marynarki; Naczelnik kancelaryi, 3 szefów sekcji i 3 ich pomocników, 1 inżynier wojskowy, 1 inżynier komunikacyi, 2 rysowników, 15 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 18 ordynansów, 9 stajennych, 1 podoficer i 10 szeregowców taborowych, 5 pojazdów, 5 furgonów, 21 koni.

XI. *Zarząd Polowy Poczty i Telegrafów*: Naczelnik, Inspektorzy Polowi poczty, telegrafów i lokomocyi pocztowej, Naczelnik kancelaryi, referent i jego pomocnik, buchalter i jego pomocnik; do szczególnych poruczeń: 1 urzędnik pocztowo-telegraficzny, weterynarz, 3 mechaników, 6 nadzorców i 4 służących, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 21 ordynansów, 1 podoficer i 9 szeregowców taborowych, 5 pojazdów, 4 furgony, 19 koni.

XII. *Zarząd Polowy Transportów Armii*: Naczelnik Transportów Armii (general-major lub pułkownik); do po-

ruczeń: 3 oficerów i 2 weterynarzy; Naczelnik kancelaryi, 2 referentów i 2 ich pomocników, 5 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 12 ordynansów, 7 stajennych, 1 podoficer i 6 szeregowców taborowych, 3 pojazdy, 3 furgony, 13 koni.

Zestawienie.

Części składowe Zarządu Polowego Armii	generalów	oficerów	urzędników	żołnierzy	wozów	koni
Wódz Armii i Sztab Polowy Armii	9	48	27	387	92	235
Zarząd Intendenta Armii	—	—	16	45	11	23
Zarząd Inspektora Artyleryi Armii	2	10	5	50	8	17
Zarząd Inspektora Inżynieryi Armii	1	6	3	35	5	11
Zarząd Głównego Kasyera Polowego i Kasa Armii	—	—	30	51	23	51
Zarząd Głównego Kontrolera Polowego	—	—	7	18	4	9
Zarząd Polowy Szpitali Wojskowych	1	—	9	33	7	15
Zarząd Polowy Służby Zdrowia	—	—	12	48	9	19
Zarząd Polowy Etapów	1	6	3	35	6	13
Zarząd Polowy Dróg	1	5	11	56	10	21
Zarząd Polowy Poczty i Telegrafów	—	—	20	34	9	19
Zarząd Polowy Transportów Armii	1	4	6	32	6	13
ogółem	16	79	149	824	190	446

Sklada się z 49 oficerów, 72 urzędników, 418 żołnierzy, 93 wozów i 216 koni skarbowych. Etatem tym są objęte Sąd i Kasa korpusowa, skutkiem czego różni się on od ogłoszonego w Zbiorze Etatów.

W liczbie żołnierzy jest 3 rysowników, 3 felczerów, 1 rachmistrz, 2 stróży, 7 rzemieślników, 95 pisarzy, 9 żołnierzy do posług gospodarczych, 123 ordynansów, 62 stajennych, 8 podoficerów i 105 szeregowców taborowych.

Skład taboru jest następujący:

wózków dwukołowych	{ sanitarny	1
	{ kasowych	4
furgonów parokonnych pod rzeczy		55
pojazdów parokonnych resorowych		31
kuchni polowych czterokonnych		2
	ogółem	93

koni wierzchowych jest 8 (dla podoficerów taborowych), koni pociągowych 189, zapasowych 19.

Etaty poszczególnych części składowych Zarządu Korpusu Samoistnego są następujące:

I. *Dowódca Korpusu samoistnego*; przy nim 1 generał-major, 1 oficer do szczególnych poruczeń i 3 adjutantów; 5 ordynansów, 5 stajennych, 1 podoficer i 4 szeregowców taborowych, 4 furgony, 9 koni.

Sztab Korpusu:

1. *Naczelnik Sztabu* (generał-major lub generał-porucznik), 2 ordynansów, 1 stajenny, 1 szeregowiec taborowy, 1 furgon, 2 konie.

2. *Zarząd Ober-Kwatermistrza Korpusu*: Ober-Kwatermistrz (pułkownik lub generał-major sztabu generalnego), 2 oficerów sztabu generalnego (szefów sekcji) i do poruczeń: 2 oficerów sztabu generalnego i 2 topografów; 1 rysownik, 8 pisarzy, 8 ordynansów, 7 stajennych, 1 pod-

oficer i 4 szeregowców taborowych, 1 pojazd, 3 furgony, 9 koni.

3. *Zarząd Wyższego Oficera Dziennego korpusu*: Wyższy Oficer Dzienny (pułkownik lub generał-major), 2 oficerów sztabu generalnego (szefów sekcji) i 2 ich pomocników, naczelnik wydziału szpitalnego i 2 jego pomocników, 1 urzędnik, 1 lekarz do poruczeń i 15 pisarzy; *Zarząd Komendanta Głównej Kwatery Korpusu*: komendant (pułkownik), adjutant jego, dowódca taboru Głównej Kwatery, sekretarz zarządu i 3 pisarzy; litografia: 1 zarządzający i 6 litografów; 2 szeregowców do posług gospodarczych, 1 kowal, 16 ordynansów, 8 stajennych, 2 podoficerów i 32 szeregowców taborowych, 4 pojazdy, 15 furgonów, 1 wózek sanitarny, 2 kuchnie polowe i 46 koni (16 zapasowych).

4. *Zarząd Naczelnika Środków Komunikacji Korpusu*: Naczelnik Środków Komunikacji Korpusu (pułkownik lub generał-major), przy nim do poruczeń: 2 oficerów, 1 inżynier komunikacji, 1 urzędnik pocztowo-telegraficzny, 1 lekarz, 1 weterynarz; Naczelnik kancelaryi (pułkownik), 3 szefów sekcji (etapów, dróg i transportów) i 3 ich pomocników, naczelnik sekcji pocztowo-telegraficznej i 2 jego pomocników, buchalter, rysownik, 22 pisarzy, 19 ordynansów, 10 stajennych, 1 podoficer i 10 szeregowców taborowych, 5 pojazdów, 5 furgonów i 21 koni.

5. *Kancelarya Sztabu korpusowego*: Naczelnik (wyższy oficer), 2 referentów, 1 buchalter, 1 protokolant, 1 kasjer, 13 pisarzy, 6 ordynansów, 1 stajenny, 1 podoficer i 7 szeregowców taborowych, 4 pojazdy, 3 furgony, 15 koni.

II. *Zarząd Intendenta Korpusu*: Intendent Korpusu, Naczelnik kancelaryi, 3 referentów i 3 ich pomocników, buchalter i jego pomocnik, 6 urzędników do poruczeń, kasjer, dziennikarz; 1 rachmistrz, 2 stróżów, 13 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 19 ordynansów, 7 stajennych (dla Intendenta i urzędników do poruczeń), 1

podoficer i 11 szeregowców taborowych, 6 pojazdów, 5 furgonów i 23 konie.

III. *Zarząd Naczelnika artylerji korpusu*: Naczelnik artylerji korpusu (general-porucznik), 1 oficer do poruczeń, 2 szefów sekcji i 2 ich pomocników, 6 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 7 ordynansów, 6 stajennych, 4 taborowych, 1 pojazd, 3 furgony i 8 koni.

IV. *Zarząd Inżyniera korpusu*: Inżynier korpusu (general-major lub general-porucznik), 1 szef sekcji i jego pomocnik, 3 oficerów inżynierji do poruczeń (według liczby dywizji piechoty w korpusie, przypuszczalnie trzech), 1 rysownik, 2 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 7 ordynansów, 6 stajennych, 3 taborowych, 3 furgony, 6 koni.

V. *Zarząd Lekarza korpusu*: Lekarz korpusu, chirurg korpusu, starszy weterynarz; do poruczeń: 2 lekarzy, 1 farmaceuta, 1 weterynarz; 2 referentów (lekarz i farmaceuta), 3 felczerów, 5 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 10 ordynansów, 7 stajennych, 6 szeregowców taborowych, 3 pojazdy, 3 furgony, 12 koni.

VI. *Zarząd Kontrolera korpusu*: Kontroler korpusu, 6 urzędników, 3 pisarzy, 1 szeregowiec do posług gospodarczych, 8 ordynansów, 4 szeregowców od taboru, 2 pojazdy, 2 furgony, 8 koni.

VII. *Kasyer korpusowy i kasa korpusowa*: Kasyer korpusu, jego pomocnik, starszy buchalter, 2 buchalterów, 4 pomocników buchalterów, 2 kasyerów, 1 sekretarz, 2 urzędników do poruczeń szczególnych, 3 rachmistrzów przysięgłych, 3 pisarzy, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 10 ordynansów, 1 podoficer i 17 szeregowców taborowych, 4 wózki dwukółowe pod kasę, 6 furgonów, 5 pojazdów, 34 konie (w tej liczbie 1 wierzchowy i 3 zapasowe).

VIII. *Sąd korpusowy*: prezydujący (general-major), 1

członek tymczasowy ¹⁾, 1 prokurator wojskowy (pulkownik), 1 sekretarz, 2 aplikantów wojskowo-sądowych, 2 pisarzy, 6 ordynansów, 4 stajennych, 2 taborowych, 2 furgony, 4 konie.

Zestawienie.

Części składowe Zarządu Korpusu samoistnego	oficerów	urzędników	żołnierzy	wozów	koni
Dowódca i Sztab korpusu samoistnego	33	20	224	48	102
Zarząd Intendenta korpusu	—	18	55	11	23
Zarząd Naczelnika artylerji korpusu	6	—	24	4	8
Zarząd Inżyniera korpusu	6	—	20	3	6
Zarząd Lekarza korpusu	—	9	32	6	12
Zarząd Kontrolera korpusu	—	7	16	4	8
Kasyer i kasa korpusu	—	17	33	15	34
Sąd korpusowy	4	1	14	2	4
ogółem	49	72	418	93	216

Zarząd Korpusu, wchodzącego w skład Armii. Nr. 4.

Składa się z 22 oficerów, 22 urzędników, 225 żołnierzy, 43 wozów i 153 koni. Etatem tym są objęte Sąd i Kasa Korpusowa, skutkiem czego różni się on od ogłoszonego w Zbiorze Etatów.

W liczbie żołnierzy jest 24 pisarzy, 2 felczerów, 2 litografów, 1 stróż, 6 szeregowców do posług gospodarczych, 46 ordynansów, 26 stajennych, 2 podoficerów i 48 szeregowców taborowych oraz 68 kozaków konwoju.

¹⁾ Nie wzięty niżej w rachubę.

Skład taboru jest następujący:

wózków dwukołowych		pod rzeczy	12
		pod kasę	3
		resorowych do przewożenia	
		pisarzy	1
furgonów parokonnych	pod rzeczy	18	
pojazdów resorowych parokonnych	do przewożenia		
	urzędników i pisarzy	8	
kuchnia polowa czterokonna		1	
		<u>ogółem . .</u>	<u>43</u>

koni wierzchowych jest 70 (dwa dla podoficerów taborowych, reszta kozackie), pociągowych 75, zapasowych 8.

Oficerowie i urzędnicy rozdzieleni są pomiędzy części składowe zarządu korpusu w sposób następujący:

I. *Dowódca korpusu* (generał broni lub generał-porucznik) z dwoma adjutantami.

Sztab korpusu:

1. *Naczelnik sztabu* (generał-major lub pułkownik), 2 szefów sekcji (jeden ze sztabu generalnego), 3 oficerów i 1 topograf (urzędnik) do poruczeń i dowódca taboru zarządu korpusu.

2. *Inżynier korpusu* (wyższy oficer) i jego pomocnik (niższy oficer inżynierii).

3. *Komendant korpusu* (wyższy oficer).

4. *Konwój*: pół setni samoistnej kozaków dońskich: 1 oficer, 6 podoficerów, 1 trębacz i 61 szeregowców.

II. *Zarząd Naczelnika artylerji korpusu*: Naczelnik artylerji korpusu (generał-porucznik), 2 szefów sekcji i 1 pomocnik.

III. *Zarząd Intendenta korpusu*: Intendent (wyższy oficer lub urzędnik), 2 urzędników do poruczeń, 2 referentów i 2 ich pomocników, buchalter i jego pomocnik.

IV. *Lekarz korpusu*.

V. *Kontroler korpusu*, 2 kontrolerów i 2 rachmistrzów.

VI. *Kasa korpusowa*: kasyer korpusowy, kasyer, buchalter i jego pomocnik, 2 rachmistrzów przysięgłych (nadto 15 żołnierzy, 7 wozów i 17 koni).

VII. *Sąd korpusowy*: Prezydujący (general-major lub pułkownik), 2 członków tymczasowych Sądu, sekretarz, prokurator wojskowy i 2 aplikantów wojskowo-sądowych (nadto 14 żołnierzy, 2 wozy, 4 konie).

Zarząd Korpusu kawalerji ¹⁾.

Nr. 5.

Sklada się z 2 generalów, 6 oficerów, 6 urzędników, 64 żołnierzy i 22 koni. Liczby te nie obejmują taboru, którego składu dotąd nie ogłoszono. W liczbie żołnierzy jest 12 pisarzy, 1 felczer, 1 stróż, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 16 ordynansów, 10 stajennych i 22 kozaków.

Oficerowie i urzędnicy są rozdzieleni pomiędzy części składowe Zarządu, jak następuje.

I. *Dowódca korpusu* (general broni lub general-porucznik) i adjutant jego.

Sztab korpusu:

Naczelnik sztabu (general-major lub pułkownik sztabu generalnego), 2 szefów sekcji, z których jeden ze sztabu generalnego, 2 oficerów i 1 weterynarz do poruczeń i dowódca konwoju (złożonego z 2 podoficerów i 20 kozaków), pełniący zarazem funkcje dowódcy taboru.

II. *Zarząd Intendenta korpusu*: Intendent korpusu, 1 urzędnik do poruczeń, 1 referent, 1 buchalter.

III. *Kontroler korpusowy*.

---

¹⁾ R. W. 42/98. Nie wspomina ono ani o Kasie Polowej, ani o Sądzie korpusowym.

Zarząd dywizyi piechoty.

Nr. 6.

Dowódca dywizyi (general-porucznik), naczelnik sztabu (wyższy oficer sztabu generalnego), 2 szefów sekcji (jeden ze sztabu generalnego), dowódca konwoju, lekarz, intendent, referent przy intendencji, trębacz sztabowy, 10 pisarzy, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 8 ordynansów, 7 stajennych, 8 taborowych, 2 podoficerów i 20 kozaków konwoju (ze składu samoistnych setni dońskich), 6 wózków dwukolowych, 2 furgony parokonne, 23 konie wierzchowe (jeden dla trębacza), 10 koni pociągowych i 1 zapasowy, ogółem: 1 general, 4 oficerów, 3 urzędników, 58 żołnierzy, 8 wozów, 34 konie.

Zarząd dywizyi samoistnej jest liczniejszy o 1 oficera (inżyniera dywizyi), 1 urzędnika (kontrolera dywizyi), 1 pisarza, 2 ordynansów i 2 stajennych.

Zarząd dywizyi kawaleryi.

Nr. 7.

Różni się od zarządu dywizyi piechoty, że liczy o 2 pisarzy mniej, a o 1 stajennego więcej i nie posiada trębacza sztabowego, składa się zatem z 1 generała, 4 oficerów, 3 urzędników, 56 żołnierzy, 8 wozów i 33 koni.

W zarządzie dywizyi kawaleryi gwardyi dochodzi 2 pisarzy, natomiast zarząd skombinowanej dywizyi kawaleryi liczy o 1 szefa sekcji, 3 pisarzy, 1 ordynansa i 1 stajennego mniej, niż zarząd dywizyi normalnej ¹⁾.

Zarząd dywizyi samoistnej jest o 1 urzędnika (kontrolera), 1 pisarza, 1 ordynansa i 1 stajennego liczniejszy, niż zarząd dywizyi kawaleryi, wchodzącej w skład korpusu.

---

¹⁾ R. W. 294/97.

I. Zarząd brygady, wchodzącej w skład dywizyi, składa się zarówno w piechocie, jak i kawaleryi, z dowódcy brygady (general-majora), 1 szeregowca taborowego, 1 wózka dwukolowego i 2 koni (w tej liczbie jednego jucznego).

Wyjątek stanowią brygady skombinowanej dywizyi kawaleryi: zarząd brygady liniowej składa się z dowódcy, starszego adjutanta i trzech pisarzy, zarząd zaś brygady gwardyjskiej jest o 1 pisarza liczniejszy ¹⁾. Etaty wojenne zarządów obu tych brygad nie są ogłoszone.

II. Z brygad samoistnych piechoty i kawaleryi tylko zarządy brygad strzelców europejskich i kaukaskich posiadają ogłoszone etaty wojenne swych zarządów:

	Brygady strzelców		
	nr. 1—5	gwar.	kauk.
Dowódca ²⁾	1	1	1
Wyższy oficer sztabu generalnego . .	1	—	—
Adjutant	1	1	1
Lekarz	1	—	—
Pisarzy	5	5	5
Szeregowców do posług gospodarczych	—	2	—
Szeregowców taborowych	2	2	2
Wozów parokonnych	2	1	1
Wózków dwukolowych	—	1	1
Koni pociągowych	4	3	3

Etaty pokojowe innych brygad samoistnych piechoty i kawaleryi są następujące:

¹⁾ R. W. 244/95 i 294/97. Dowódcy tych brygad pod względem gospodarczym korzystają z praw dowódców dywizyi.

²⁾ General-major, w gwardyi — general porucznik.

Brygady:		dowódca	wyż. of. szl. gen.	star. adj.	adj. br.	lekarz	kapelan	pisarzy	tabor.	innych	
liniowe	strzelców	Zakspijskie (1 i 2)	1	1	1	—	—	5	—	—	
		Turkestańska ¹⁾	1	1	1	—	—	1	6	2	3
liniowe	strzelców	Wsch.-syberyjskie (1, 2 i 3)	1	1	1	—	—	1	5	2	1
		Turkestańska ¹⁾	1	1	1	—	—	1	6	2	3
		Zachodnio-Syberyjska . . .	1	—	—	1	—	—	2	—	—
		1 wschodnio-syberyjska ²⁾	1	1	—	1	—	—	4	—	—
		2 wschodnio-syberyjska ³⁾	1	1	1	—	—	—	4	2	—
1 i 2 kawalerii ⁴⁾		1	—	2	—	—	—	4	—	—	
Ussuryjska		1	—	—	1	—	—	2	—	—	
Zakspijska		1	—	—	1	—	—	2	—	—	
Turkiestańska ¹⁾		1	1	1	—	—	—	5	2	—	
Zachod.-syberyjska		1	—	—	1	—	—	2	—	—	

Przy zarządach brygad turkestańskich (czterech) ⁵⁾, 1-szej wschodnio-syberyjskiej strzelców i finlandzkiej strzelców ⁶⁾ istnieje kapela, złożona w dwu ostatnio wymienionych brygadach z kapelmistrza i 35 muzykantów, w 1-szej turkiestańskiej liniowej z kapelmistrza, 25 muzykantów i 10 uczniów, w trzech pozostałych z kapelmistrza i 25 muzykantów.

III. Brygada artylerii pieszej liczy w zarządzie: 3 oficerów: dowódca (general-major), adjutant i kasyer-kwaternistrz; 4 urzędników (dwóch lekarzy, weterynarz i berajter) i od 36 do 39 żołnierzy, mianowicie 1 trębacz sztabowego, 6 pisarzy, 13, 14, 15 lub 16 felczerów, zależnie od liczby baterii (6—9), 1 dozorcę chorych, 1 rusznikarza, 14 taborowych; 3 konie wierzchowe (dla dwóch oficerów i trębacza), 20 pociągowych, 2 zapasowe; 6 wózków dwukołowych jednokonnych, 1 furgon parokenny i 3 wozy

¹⁾ R. W. 223/96. ²⁾ R. W. 369/99. ³⁾ R. W. 231/95.

⁴⁾ R. W. 244/95. ⁵⁾ R. W. 235/97 i 83/99.

⁶⁾ R. W. 3/94.

ambulansowe czterokonne, ogółem 3 oficerów, 4 urzędników, 36—39 żołnierzy, 25 koni, 10 wozów.

W 1-szej brygadzie artylerii gwardyi istnieje kapela, złożona z kapelmistrza, 42 muzykantów i 12 uczni. W taborze jest o 1 wózek mniej, natomiast o 1 furgon, 1 konia pociągowego i 1 konia zapasowego więcej.

W brygadach turkiestańskich jest po 30 żołnierzy.

Skład zarządu brygady artylerii konnej gwardyi jest następujący: 3 oficerów, 5 urzędników (jak wyżej i nauczyciel trębaczów), 24 żołnierzy (1 trębacz, 6 pisarzy, 11 felczerów, 1 dozorca chorych, 1 rusznikarz, 4 taborowych), 17 koni (12 wierzchowych dla trębacza, 2 pisarzy, 2 felczerów i 7 ordynansów i 5 pociągowych) i 4 wozy (3 dwukolowe i 1 furgon).

Brygada artylerii zapasowej: 3 oficerów (dowódca, adjutant i kasyer), 7 urzędników (czterech lekarzy, dwu weterynarzy i ujeżdźacz), 1 trębacz, 27 niefrontowych (pisarzy, felczerów i rzemieślników) i 3 konie wierzchowe.

IV. Zarząd brygady saperów ¹⁾ składa się z 4 oficerów (dowódca, naczelnik sztabu i dwóch starszych adjutantów), 1 lekarz, 6 pisarzy, 6 taborowych (1 podoficer), 5 wozów (1 furgon i 4 wózki) i 7 koni (1 wierzchowy).

Zarząd brygady kolejowej składa się z 4 oficerów (jak wyżej), 1 lekarza, 1 kapelana, 6 pisarzy, 1 taborowego, 1 służącego cerkiewnego, 1 furgonu i 2 koni pociągowych.

Pułk piechoty czynnej.

Nr. 9.

1) oficerowie:

Dowódca pułku pułkownik	1
Dowódców batalionów podpułkowników	4
Oficerów sztabowych podpułkowników	2

¹⁾ R. W. 200/94.

Dowódców kompanii	{ kapitanów	8
	{ podkapitanów ¹⁾	9
Oficerów administracyi: adjutant pułkowy, kasyer-kwatermistrz, oficer broni, sekretarz sądu pułkowego i czterech adjutantów batalionowych . .		8
Oficerów podkomendnych w kompaniach ²⁾ *		<u>47</u>
	razem . .	79

2) urzędnicy:

Lekarzy: jeden starszy, czterech młodszych	5	
Buchalter	1	
Kapelan	<u>1</u>	
	razem . .	7

3) żołnierze walczący ³⁾:

sierżantów starszych	16	
sierżantów	64	
kaprali ⁴⁾	225	
trębacz i dobosz pułkowy	2	
doboszów	32	
szeregowców zbrojnych	<u>3200</u>	
	razem . .	3539

4) żołnierze nie walczący:

sierżant starszy kompanii niefrontowej	1
furyerów ⁵⁾	19
sierżantów taborowych	5

1) Jeden dla kompanii niefrontowej.

dla czego? 2) Dla jednej kompanii brakuje trzeciego oficera podkomendnego.

3) W każdej kompanii jest 1 sierżant starszy, 4 sierżantów, 14 kaprali, 2 doboszów i 200 szeregowców.

4) Jeden dla komendy myśliwskiej, złożonej z 64 szeregowców (po czterech z kompanii) i przeznaczony do przedsięwzięć trudniejszych.

5) Po jednym w kompaniach, jeden przy oficerze broni i dwóch przy kasyerze-kwatermistrzu.

szeregowców niezbrojnych ¹⁾	240
pisarzy	10
felczerów ²⁾	23
sanitariuszów ³⁾	7
służący cerkiewny	1
rzemieślników	21
szeregowców taborowych	88
muzykantów	35
	<hr/>
razem	450

Ogółem ludzi w pułku 4.075 (żołnierzy 3.989) ⁴⁾.

Uwagi.

1. Pułkiem gwardyi dowodzi generał-major, dowódcy batalionów i oficerowie sztabowi są w stopniu pułkownika.

2. W liczbie oficerów administracyi i oficerów podkomendnych w kompaniach jest jeden podkapitan, inni posiadają niższe stopnie, przyczem liczba oficerów każdego stopnia nie jest ograniczona. Uwaga ta stosuje się i do etatów Nr. 10—16.

¹⁾ Po 15 na kompanię. Etaty rozróżniają dwie kategorie żołnierzy: frontowych (strojewyje) i niefrontowych (niestrojewyje). Do pierwszej należą wszyscy podoficerowie, muzycanci i szeregowcy zbrojni i niezbrojni. Ci ostatni w piechocie pełnią obowiązki ordynansów i posługi gospodarcze.

²⁾ W tej liczbie 16 w kompaniach.

³⁾ Dozorca chorych i posługacz lazaretu.

⁴⁾ Pewna przewyżka znajduje się w pułkach doborowych oraz w pierwszych pułkach dywizyi zwyczajnych z wyjątkiem 17-tej i w czwartym tej ostatniej; wynosi ona w pułkach gwardyi 84 ludzi: kapelmistrz, 32 trębaczy po dwóch na kompanię, 4 trębaczy i 4 doboszów batalionowych, 7 muzykantów i 12 uczni (w pułku Preobrażeńskim 2 kapelmistrzów, 49 muzykantów i 18 uczni, w pułku Pawłowskim 12 śpiewaków, 7 muzykantów i 12 uczni, reszta jak wyżej) i 23 niefrontowych; w pułkach grenadyerów i wymienionych wyżej liniowych jest o 5 muzykantów więcej, niż w innych pułkach liniowych.

3. W 10 korpusach (Grenadyerskim, I, II, III, VI, VII, XI, XII, XIV i XV), 6 brygadach strzelców (Gwardyi i nr. 1—5) i w 3-ej dywizyi piechoty gwardyi wydzielono w 1895 r. ¹⁾ z komend myśliwskich tytułem próby oddziały posłańców konnych (*konnyje ordinarcy*), liczące po 12 ludzi w pulkach piechoty i w brygadzie strzelców gwardyi i po 5 ludzi w pulkach strzelców. Posłańcy konni są rozdzieleni pomiędzy dowódców korpusów, dywizyi, brygad, pulków i batalionów w następujący sposób:

Z 12 posłańców każdego pulku 1 jest przy dowódcy korpusu, 2 przy dowódcy dywizyi, 1 przy dowódcy brygady, 4 przy dowódcy pulku i 4 przy dowódcach batalionowych. Tym sposobem dowódca korpusu dwudywizyjnego posiada 8 posłańców, dowódca dywizyi również 8, dowódca brygady 2, dowódca pulku 4, dowódca batalionu 1.

Z 5 posłańców pulku strzelców, 1 jest przy dowódcy brygady, 2 przy dowódcy pulku i 2 przy dowódcach batalionowych; dowódca zatem brygady liniowej strzelców rozporządza 4 posłańcami.

Z 12 posłańców brygady strzelców gwardyi, 8 jest przy dowódcy brygady.

W 3 dywizyi gwardyi czterej zbywający posłańcy przeznaczeni są dla dowódcy korpusu.

Liczba koni w wymienionych wyżej pulkach i batalionach jest większa: w pulkach piechoty o 12, w pulkach strzelców o 5, w batalionach strzelców gwardyi o 3.

Tabor ²⁾:

wózków dwukółowych jednokonnych (16 amunicyjnych, 4 apteczne, 6 oficerskich) 26

¹⁾ R. W. 166/95.

²⁾ Organizacya zasadnicza: R. W. 180/85; ostatnie zmiany: R. W. 126/95.

wózków dwukolowych parokonnych (z amunicją)	8
furgonów parokonnych wzoru (W.) 1884 (po dwa na kompanię, sześć pulkowych i jeden sanitarny)	39
wozów ambulansowych czterokonnych	<u>4</u>
ogółem	77

koni skarbowych:

pociągowych	136
zapasowych	14
wierzchowych (dla trębacza, dowódcy i sierżanta starszego kompanii niefrontowej i dla sierżantów taborowych)	<u>8</u>
ogółem	158

Pułki kaukaskie posiadają jeszcze lżejszy tabor, a mianowicie:

wózków dwukolowych jednokonnych (16 amunicyjnych, 4 apteczne, 6 oficerskich, 2 sanitarne i 38 gospodarskich, w tej liczbie sześć pulkowych)	66
wózków dwukolowych parokonnych (z amunicją)	8
furgonów parokonnych W. 1884 (po jednym na kompanię i cztery pulkowe)	20
wozów ambulansowych czterokonnych	<u>4</u>
ogółem	98

koni skarbowych	{	pociągowych	138
		zapasowych	14
		wierzchowych	<u>8</u>
		ogółem	160

Pułk strzelców.

Nr. 10.

1) Oficerowie:

dowódca pułku, pułkownik	1
dowódców batalionów, podpułkowników	2

oficer sztabowy, podpułkownik	1
dowódców kompanii { kapitanów	4
{ podkapitanów	4
oficerów administracyi: adjutant, kasyer-kwatermistrz, oficer broni i adjutanci batalionowi	5
oficerów podkomendnych w kompaniach ¹⁾	18
ogółem	35

2) urzędnicy:

lekarzy: jeden starszy i dwu młodszych	3
buchalter	1
kapelan	1
ogółem	5

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	8
sierżantów	32
kaprali ²⁾	113
trębacz sztabowy	1
trębaczy w kompaniach	16
szeregowców zbrojnych	1600
ogółem	1770

4) żołnierze nie walczący:

furyerów ³⁾	10
sierżantów taborowych	4
szeregowców niezbrojnych	120
pisarzy	6

¹⁾ Tylko dwie kompanie posiadają trzeciego oficera podkomendnego.

²⁾ W tej liczbie jeden dla komendy myśliwskiej, złożonej z 32 szeregowców.

³⁾ W tej liczbie dwóch przy kasyerze-kwatermistrzu.

felczerów	12
sanitariuszów	3
rzemieślników	12
szeregowców taborowych	47
	<u>ogółem . . . . .</u>
	214

Ogółem ludzi w pułku 2.024 (żołnierzy 1.984)¹⁾.

Tabor.

wózków dwukolowych jednokonnych (8 amunicyj- nych, 2 apteczne, 4 oficerskie)	14
wózków dwukolowych parokonnych (z amunicją)	4
furgonów parokonnych W. 1884 (po dwa na kompa- nię, 4 pułkowe i 1 sanitarny)	21
wozów ambulansowych czterokonnych	2
	<u>ogółem . . . . .</u>
	41
koni skarbowych {	
pociągowych	72
zapasowych	7
wierzchowych	5
	<u>ogółem . . . . .</u>
	84

Uwaga. Skład taboru pułku wschodnio-syberyjskiego jest niewiadomy. Etat informuje tylko, że tabor ten składa się ze 100 koni i że szeregowców taborowych jest 100. Należy przypuszczać, że składa się wyłącznie z wózków dwukolowych.

¹⁾ W pułkach wschodnio-syberyjskich jest więcej o 4 oficerów (sekretarz sądu pułkowego, dowódca kompanii niefrontowej i 2 oficerów podkomendnych w kompaniach), 8 uczni felczerskich i 53 szeregowców taborowych, natomiast o 1 podoficera w taborze mniej (jest ich trzech: sierżant i dwu kaprali), ogółem więc ludzi w pułku wschodnio-syberyjskim jest 2.088 (R. W. 30/98). Pułki liniowe wschodnio-syberyjskie posiadają taki sam etat (R. W. 303/99).

Batalion samoistny.

Nr. 11.

1) Oficerowie:

dowódca batalionu, pułkownik	1
oficer sztabowy, podpułkownik	1
Dowódców kompanii	{ kapitanów . . . . . 2 { podkapitanów 2
oficerów administracji ¹⁾	
oficerów podkomendnych w kompaniach	11
	ogółem . . . 21

2) urzędnicy ²⁾:

lekarzy (starszy i młodszy)	2
buchalter	1
	ogółem . . . 3

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	4
sierżantów	16
kaprali ³⁾	57
trębacz batalionowy	1
trębaczów lub doboszów	8
szeregowców zbrojnych	800
	ogółem . . . 886

4) żołnierze nie walczący:

furyerów	6
sierżant taborowy i kapral taborowy	2
szeregowców niezbrojnych	60
pisarzy	5

¹⁾ Patrz pułk piechoty.

²⁾ W batalionach strzelców gwardyi ponadto kapelan i kapelmistrz.

³⁾ Jeden dla komendy myśliwskiej.

felczerów	7
sanitariuszów	3
rzemieślników	10
szeregowców taborowych ¹⁾	<u>26</u>
ogółem	119

Ogółem ludzi w batalionie 1.029 (żołnierzy 1.005) ²⁾.

Uwaga. Bataliony fińskie (w tej liczbie gwardyjski) są silniejsze od normalnych, kozackie zaś słabsze. Batalion fiński (fiński gwardyi) liczy 20 (22) oficerów, 5 (6) urzędników i 1.101 (1.146) żołnierzy, kozacki — 22 oficerów, 4 urzędników i 830 żołnierzy.

Tabor.

1. Tabor batalionu strzelców gwardyi:

wózków dwukolowych jednokonnych (4 amunicyjne, 1 apteczny, 1 sanitarny, 2 oficerskie, 1 gospo- darski)	9
wózków dwukolowych parokonnych (z amunicyją)	2
furgonów parokonnych W. 1884 (3 batalionowe)	11
wóz ambulansowy czterokonny	<u>1</u>
ogółem	23

koni skarbowych	{	pociągowych	39
		zapasowych	4
		wierzchowych (dla trębacza i sier- żanta taborowego)	<u>2</u>
		ogółem	45

¹⁾ Liczba ich w batalionach liniowych zależy od składu taboru; w batalionach turkiestanskich (strzeleckich i liniowych) jest ich 53.

²⁾ W batalionach turkiestańskich 1.056, gwardyjskich 1.103, te ostatnie bowiem posiadają nadetatowo po 2 trębaczy w kompaniach, kapelę (34 muzykantów i 12 uczni), 18 niefrontowych i, jak rzekliśmy, kapelmistrza i kapelana. Bataliony zakaspijskie posiadają również po jednym kapelanie i służącym cerkiewnym.

2. W batalionach kaukaskich furgonów W. 1884 jest o 5 mniej, natomiast wózków dwukółowych gospodarskich o 11 więcej, skutkiem czego ogółem wozów jest 29, koni pociągowych 40.

3. Skład taboru batalionów azyatyckich jest nam nieznanym. Z etatów ogłoszonych wiadomo tylko, że tabor batalionów turkiestańskich (liniowych i strzeleckich) składa się z 60 koni, w tej liczbie 3 wierzchowych. Nadto w R. W. 223/96 jest wzmianka o istnieniu projektu taboru wojska turkiestańskiego.

4. O taborze batalionów fińskich i kozackich nie ma żadnej wzmianki w etatach. Liczba szeregowców taborowych wynosi 30.

Pułk rezerwowy pięciobatalionowy.

Nr. 12.

1) Oficerowie:

dowódca pułku, pułkownik	1
dowódców batalionów, podpułkowników	5
oficerów sztabowych, podpułkowników	2
dowódców kompanii { kapitanów	10
{ podkapitanów	11
Oficerów administracyi	9
oficerów podkomendnych w kompaniach	<u>40</u>
ogółem	78

2) urzędnicy:

lekarze, buchalter i kapelan	7
--	---

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	20
sierżantów	80
kaprali	280
trębacz i doboż pułkowy	2

doboszów	40
szeregowców zbrojnych	4000
	<hr/>
ogółem	4422

4) żołnierze nie walczący:

sierżant starszy kompanii niefrontowej	1
furyerów	22
szeregowców niezbrojnych	300
pisarzy	12
felczerów (27) i sanitaryuszów (9)	36
służący cerkiewny i rzemieślników (23)	24
	<hr/>
ogółem	395

Ogółem ludzi w pułku 4.902 (żołnierzy 4.817).

Koni skarbowych 21: 1 wierzchowy dla trębacza i 20 roboczych.

Uwaga 1. Pułk Władystocki posiada o 1 lekarza, 35 muzykantów, 1 felczera, 20 uczni felczerskich i 20 stajennych więcej, czyli ogółem 4.979 ludzi i 21 koni (R. W. 153/96), 2-gi zaś (o trzech batalionach) liczy 50 oficerów (13 w sztabach), 6 urzędników (lekarze, buchalter i kapelan), 2.655 żołnierzy walczących (12 sierżantów starszych, 48 sierżantów, 169 kaprali, z których jeden dla komendy myśliwskiej, 1 dobosz i 1 trębacz pułkowy, 24 doboszów i 2.400 szeregowców zbrojnych) i 338 żołnierzy niewalczących (1 sierżant starszy, 14 furyerów, 35 muzykantów, 180 szeregowców niezbrojnych, 8 pisarzy, 18 felczerów, 12 uczni felczerskich, 6 sanitaryuszów, 1 służący cerkiewny i 63 rzemieślników i stajennych), oraz 33 konie (jeden wierzchowy dla trębacza, reszta — robocze), ogółem ludzi 3.049 (żołnierzy 2.993).

Uwaga 2. Przy batalionie piechoty fortecznej w Ker-czu, przekształconym przy mobilizacji w pułk, istnieje kapela według etatu pułku piechoty czynnej, a zatem złożona z 35 muzykantów (R. W. 28/900).

Pułk rezerwowy czterobatalionowy.

Nr. 13.

1) Oficerowie:

dowódca pułku, pułkownik	1
dowódców batalionów, podpułkowników	4
oficerów sztabowych, podpułkowników	2
dowódców kompanii	{ kapitanów . . . . . 8 podkapitanów 9
oficerów administracyi	
oficerów podkomendnych w kompaniach	31
ogółem	<u>63</u>

2) urzędnicy:

lekarze, buchalter i kapelan	7
--	---

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	16
sierżantów	64
kaprali	225
trębacz i dobosz pułkowy	2
doboszów	32
szeregowców zbrojnych	3200
ogółem	<u>3539</u>

4) żołnierze nie walczący:

sierżant starszy, sierżant i kapral taborowy	3
furyerów	19
szeregowców niezbrojnych	240
pisarzy, felezerów, sanitaryuszów, rzemieślników i słu- żący cerkiewny (według etatu Nr. 9)	62
szeregowców taborowych	48
ogółem	<u>372</u>

Ogółem ludzi w pułku 3.981 (żołnierzy 3.911).

Nadto 1 koń skarbowy (dla trębacza). Tabor — nie-
wiadomy (a tem samem liczba taborowych niepewna) ¹⁾.

Uwaga 1. Pułk rezerwowy gwardyi posiada nadeta-
towo kapelmistrza i kapełę, złożoną z 42 muzykantów
i 12 uczni.

Uwaga 2. Przy finlandzkich pułkach strzelców (dwu-
batalionowych podczas pokoju) 2-im i 3-im, istnieje kapela
normalna, złożona z 35 muzykantów (R. W. 28/1900).

Pułk rezerwowy dwubatalionowy.

Nr. 14.

1) Oficerowie:

Arch. G.-Теп.

dowódca pułku, pułkownik	1	1
dowódców batalionów, podpułkowników . . .	2	2
oficer sztabowy, podpułkownik	1	1
dowódców kompanii	9	9
oficerów administracyi	4	6
oficerów podkomendnych w kompaniach . . .	17	17
ogółem	34	36

2) urzędnicy:

lekarzy	3	2
buchalter i kapelan	2	2
ogółem	5	4

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	8	8
sierżantów	32	32
kaprali	112	112
trębacz i dobosz pułkowy	2	2

¹⁾ W »Zbiorze Etatów« powiedziane jest tylko, że pulki zaopatrzony w tabor liczyć będą po 185 koni zaprzęgowych (podjomnych), tj. pociągowych i zapasowych.

doboszów	16	16
szeregowców zbrojnych	1600	1600
	<u> </u>	
ogółem	1770	1770

4) żołnierze nie walczący:

sierżant starszy kompanii niefrontowej	1	1
sierżant i kapral taborowy	2	—
szeregowców niezbrojnych	120	120
furyerów	11	10
pisarzy	8	6
felczerów	13	12
sanitariuszów	5	6
służący cerkiewny	1	1
rzemieślników	15	11
szeregowców taborowych	28	8
	<u> </u>	
ogółem	204	175

koni skarbowych	{	wierzchowych	1	1
		pociągowych	107	—
		roboczych	—	8

Ogółem ludzi w pułku:

Archangielogorodzkim 2.013 (żołnierzy 1.974).

Geok-Tepińskim 1.985 (żołnierzy 1.945).

Batalion rezerwy samoistny.

Nr. 15.

1) Oficerowie:

dowódca batalionu, pułkownik	1
dowódców kompanii	4
oficerów administracyi	4
oficerów podkomendnych w kompaniach	7
	<u> </u>
ogółem	16

2) urzędnicy:

lekarz i buchalter	2
------------------------------	---

3) żołnierze walczący:

sierżantów starszych	4
sierżantów	16
kaprali	56
trębacz batalionowy	1
doboszów	8
szeregowców zbrojnych	800
ogółem	885

4) żołnierze nie walczący:

furyerów	4
szeregowców niezbrojnych	60
pisarzy	5
felczerów (6) i sanitaryuszów (3)	9
rzemieślników	8
ogółem	86

Ogółem ludzi w batalionie 989 (żołnierzy 971).

koni skarbowych {	wierzchowy	1
	roboczych	8

Uwaga. Według tego etatu mobilizowane są bataliony, formowane z piątych kompanii batalionów kadrowych, tudzież rezerwowe turkiestańskie (formowane również z piątych kompanii). Bataliony turkiestańskie nr. 21—30 i rezerwowe kozackie posiadają etaty odnośnych batalionów czynnych.

Batalion zapasowy.

Nr. 16.

Kadr instrukcyjny: 13 oficerów, 2 urzędników, 136 żołnierzy (4 sierżantów starszych, 6 furyerów, 16 sierżantów, 16 kaprali, 4 doboszów lub trębaczy, 64 szeregowców frontowych i 26 niefrontowych) i 5 koni.

Personel uzupełniający: 6 oficerów, 1000 żołnierzy.

W batalionie zapasowym brygady strzelców gwardyi, jako złożonym z trzech kompanii, kadr instrukcyjny liczy 11 oficerów, 2 urzędników, 108 żołnierzy i 5 koni, personel zaś uzupełniający — 4 oficerów i 750 żołnierzy.

Kompania zapasowa.

Nr. 17.

Etat fińskiej niewiadomy.

Setnia kubańska: 3 oficerów, 9 podoficerów, 2 trębaczy, 208 szeregowców frontowych i 4 niefrontowych.

Pułk kawalerii o sześciu szwadronach lub setniach. Nr. 18.

	drago- nów	koz. dońsk.	koz. kauk.	ural. i orenb.	koz. syber.	koz. zabajk.	koz. Amur.
Oficerów ¹⁾ . . .	36	25	22	21	21	22	25
urzędników ²⁾ . .	5	3	4	4	3	4	3
żołnierzy	973	952	944	955	985	1.083	1.083
mianowicie:							
podoficerów ³⁾ . .	87	87	87	93	93	88	94
trębaczy ⁴⁾ . . .	19	19	13	19	19	19	13
szer. zbrojnych ⁵⁾	768	768	768	768	768	768	768
ordynansów . . .	46 ⁶⁾	28	26	24	34	16	19
pisarzy	4	4	4	4	4	4	4
felczerów ⁷⁾ . . .	9	8	8	9	15 ⁸⁾	7	7
konowalów ⁷⁾ . . .	7	7	7	7	13 ⁸⁾	7	7
rzemieślników . .	2	2	2	2	16	12	9
taborowych . . .	30	29	29	29	23	162	162
służący cerkiewny	1	—	—	—	—	—	—
ogółem ludzi . .	1.014	980	970	980	1.009	1.109	1.111
koni skarbowych:							
oficerskich . . .	72 ⁹⁾	50 ⁹⁾	44 ⁹⁾	21	21	22	25
urzędniczych . .	4	3	4	3	3	4	3
żołnierskich ¹⁰⁾ .	932	923	913	924	959	920	936
taborowych . . .	44	41	41	41	75	176	176
ogółem koni . .	1.052	1.017	1.002	989	1.058	1.122	1.140

ODSYŁACZE.

¹⁾ W pułku dragonów w sztabie jest 7 oficerów, w szwadronach 29. Sztab składa się z dowódcy pułku (pułkownika), dwu jego pomocników, jednego w zakresie służby frontowej, drugiego w zakresie gospodarstwa (podpułkowników), oficera sztabowego (podpułkownika), adjutanta, kasyera-kwaternistrza i oficera broni. W pułkach kozackich sztab jest mniej liczny, (składa się z dowódcy, jego pomocnika i jednego, dwóch lub wszystkich trzech oficerów administracyi, nadto w okręgu wojskowym Amurskim z dowódcy taboru); w setniach również jest mniej oficerów, mianowicie: w pułkach dońskich 20, w innych 18 (reszta w sztabie).

²⁾ Dwóch lekarzy, weterynarz, buchalter i kapelan. W pułkach kozackich brakuje albo kapelana, albo młodszego lekarza i kapelana.

³⁾ W pułkach regularnych: 6 wachmistrzów, 24 podwachmistrzów, 49 brygadyerów i 8 furerów, w tej liczbie w sztabie 1 brygadyer taborowy, 6 brygadyerów pieszych do zleceń i 2 furerów. W pułkach dońskich, kaukaskich i zabajkalskich jest 6 wachmistrzów, 40 podwachmistrzów i 41 (w zabajkalskich 42) brygadyerów, w tej liczbie jeden brygadyer taborowy (w zabajkalskich — dwóch). W pułkach nie wymienionych jest 6 wachmistrzów, 43 podwachmistrzów i 44 (w amurskim 45) brygadyerów, w tej liczbie w sztabie 1 podwachmistrz i 2 (w pułku amurskim trzech) brygadyerów, z których jeden taborowy (w pułku amurskim dwóch).

⁴⁾ W tej liczbie jeden sztabowy.

⁵⁾ Po 128 w szwadronach i setniach, łącznie zaś z trębaczami i podoficerami walczącymi po 143 lub 142 jeźdźców.

⁶⁾ Dwóch dla dowódcy pułku, po jednym dla innych oficerów i dla urzędników, z wyjątkiem kapelana i pięciu dla zarządów dywizyi i brygad.

⁷⁾ Właściwie felczerów lekarskich i weterynarskich, w tej liczbie po jednym w szwadronie i setni.

⁸⁾ W tej liczbie po jednym uczniu w setni.

⁹⁾ Pół na pół wierzchowych i jucznych.

¹⁰⁾ Nie posiadają koni wierzchowych szeregowcy taborowi, brygadyerowie do zleceń i niektórzy ordynansi.

Uwagi.

1. W pułkach regularnych gwardyi jest szósty urzędnik (nauczyciel trębaczów), nadto w każdym szwadronie

jeden szeregowiec jest zaopatrzony w trąbkę, skutkiem czego fanfara pułków gwardyi składa się nie z 19 ale z 25 ludzi. Oficerowie nie posiadają koni wierzchowych skarbowych, skutkiem czego w pułku jest tylko 1.015 koni skarbowych.

2. Pułki kozaków gwardyi posiadają etat pułków dragonów z tą różnicą, że liczą o 1 oficera, 6 brygadyerów, 5 ordynansów i 2 konie oficerskie mniej, nadto w jednym pułku (Atamańskim) nie ma kapelana i sługi cerkiewnego.

3. Pułk Nadmorski (R. W. 30/98) liczy o 1 oficera (dowódcę taboru), 1 lekarza, 1 weterynarza, 129 żołnierzy taborowych (1 podwachmistrza i 1 brygadiera) i 136 koni taborowych więcej, niż pułk normalny, składa się zatem z 37 oficerów, 7 urzędników, 1.111 żołnierzy i 1.188 koni.

4. Etat pułku Fińskiego nie obejmuje żołnierzy taboru, którego skład, zdaje się, nie został dotąd ogłoszony. Szwadrony liczą o jednego brygadiera mniej, ordynansów jest tylko 13, brygadyerów do zleceń 4. Bez taboru pułk liczy 36 oficerów, 5 urzędników, 928 żołnierzy i 908 koni.

5. W każdym szwadronie jest 16 ludzi, przeznaczonych do zwiadów i przedsięwzięć trudniejszych. Noszą oni miano zwiadowców (*razwiedczyk*). Patrz R. W. 216/96.

Tabor.

1. Tabor pułku dragonów (szczegóły w R. W. 280/91): wózków dwukołowych jednokonnych (12 szwadrono- wych, 3 amunicyjne, 1 apteczny, 1 weterynarski, 1 inżynierski, 2 ambulansowe, 1 pod kasę i kan- celaryę, 2 oficerskie: jeden dowódcy pułku, drugi sztabu pułkowego i 1 cerkiewny)	24
furgonów parokonnych W. 1884 (pułkowych)	5
ogółem	29

koni skarbowych	{	pociągowych	34
		jucznych szwadronowych . . .	6
		zapasowych	4

2. Tabor pułku kozackiego europejskiego i kaukaskiego składa się z 27 wozów i 43 koni, nie posiada bowiem piątego furgonu i wózka cerkiewnego (R. W. 280/91).

3. Tabor pułku kozaków syberyjskich składa się wyłącznie z koni jucznych, których jest 15 w sztabie i po 10 w setniach.

4. Tabor pułku Nadmorskiego składa się ze 158 wózków dwukołowych (6 amunicyjnych, 1 aptecznego i 151 gospodarskich W. 1890, mianowicie: 8 ambulansowych, 1 weterynarskiego i 142 pod inne rzeczy) i 180 koni taborowych (158 pociągowych, 6 jucznych z przyborami inżynierskimi i 16 zapasowych).

5. Tabor pułków Zabajkalskich i Amurskiego (R. W. 203/94) składa się ze 154 wózków dwukołowych (6 amunicyjnych W. 1883, 1 aptecznego W. 1884 i 147 gospodarskich W. 1890 (8 ambulansowych, 1 weterynarskiego i 138 pod inne rzeczy) i 176 koni taborowych (154 pociągowych, 6 jucznych z przyborami inżynierskimi i 16 zapasowych).

Pułk kawalerii o czterech szwadronach lub setniach.

	kirasyer.	konwój	k o z a k ó w				
			kauk.	astrach.	orenb. i ural.	siemir.	zabajk.
oficerów ¹⁾ . . .	30	25	16	15	15	15	18
urzędników . . .	6	4	4	3	3	4	3
żołnierzy	670	790	641	642	647	653	743

	kirasyer.	konwój	k o z a k ó w				
			kauk.	astrach.	orenb. i ural.	siemir.	zabajk.
mianowicie:							
podoficerów ²⁾ . . .	59	66	59	63	63	63	64
trębaczy	17	12 ³⁾	9	13	13	13	13
szereg. zbrojnych	512	640	512	508	512	512	512
ordynansów	41	33	21	18	18	13	14
pisarzy	3	6	4	4	4	4	4
felczerów	7	5	6	6	7	10 ⁴⁾	5
konowałów	4	5	5	5	2	9 ⁴⁾	5
rzemieślników . .	2	—	2	2	18	13	9
taborowych	24	23	23	23	23	16	118
śluz. cerkiewny	1	—	—	—	—	—	—
ogółem ludzi . .	706	819	661	660	665	672	743
koni skarbowych:							
oficerskich	30 ⁵⁾	82 ⁶⁾	32 ⁷⁾	15	15	15	18
urzędniczych . . .	5	8 ⁸⁾	4	3	3	4	3
żołnierskich ⁹⁾ . .	638	1.478 ¹⁰⁾	616	617	622	633	634
taborowych	34	33	31	31	33 ¹¹⁾	51 ¹²⁾	125
ogółem koni . . .	707	1.601	683	666	673	703	780

ODSYŁACZE.

¹⁾ W tej liczbie w szwadronach i w setniach konwoju po 20, w setniach pułków kozackich po 12, reszta w sztabie. Sztab składa się z dowódcy, jednego (w pułkach kozackich) lub dwu jego pomocników i jednego lub trzech oficerów administracyi, nadto w pułkach zabajkalskich — z dowódcy taboru.

²⁾ W pułkach kirasyerskich 4 wachmistrzów, 16 podwachmistrzów, 33 brygadyerów i 6 furyerów, w tej liczbie w sztabie 1 brygadyer taborowy, 4 do zleceń i 2 furyerów; w konwoju jest 41 brygadyerów i 5 furyerów, w tej liczbie w sztabie — 1 brygadyer taborowy i 1 furyer; w pułkach kaukaskich jest 4 wachmistrzów, 27 podwachmistrzów i 28 brygadyerów, w tej liczbie jeden taborowy; w pozostałych pułkach jest po 1 wachmistrzu, 7 podwachmistrzów i 7 brygadyerów w setniach i po 1 wachmistrzu i 2 brygadyerach (w zabajkalskich po trzech), w tej liczbie po jednym taborowym (w zabajkalskich po dwóch) w sztabie.

³⁾ Czterech w sztabie (trębacz Jego C. M.).

⁴⁾ W tej liczbie po jednym uczniu w setni.

⁵⁾ Jucznych.

⁶⁾ Po dwa wierzchowe dla dowódcy konwoju, jego pomocników i dowódców setni i po jednym dla innych oficerów, nadto po 2 juczne dla każdego oficera.

⁷⁾ 16 wierzchowych i 16 jucznych.

⁸⁾ 4 wierzchowe i 4 juczne

⁹⁾ Patrz odsyłacz 10 do etatu Nr. 18.

¹⁰⁾ Po dwa dla żołnierzy frontowych (jeden wierzchowy, drugi juczny), z wyjątkiem brygadiera taborowego i po jednym dla brygadiera taborowego, pisarzy, felczerów, konowałów i 27 ordynansów.

¹¹⁾ 25 pociągowych, 4 juczne i 4 zapasowe.

¹²⁾ Juczne w tej liczbie po 10 w setni.

¹³⁾ R. W. 286/93.

Tabor (szczegóły w R. W. 280/91).

1. Tabor pułku kirasyerskiego:

wózków dwukołowych jednokonnych (o cztery szwadronowe i jeden amunicyjny mniej, niż w taborze pułku sześćszwadronowego)	19
furgonów parokonnych W. 1884 (pułkowych)	<u>4</u>
ogółem	23
koni skarbowych {	
pociągowych	27
jucznych szwadronowych	4
zapasowych	<u>3</u>
ogółem	34

2. Tabor pułków kaukaskich i astrachańskiego jest o jeden furgon i o wózek cerkiewny mniej liczny, t. j. składa się z 21 wozów i 31 koni.

3. Tabor Konwoju składa się z 16 wózków dwukołowych (o 4 szwadronowe, 1 amunicyjny, 2 ambulansowe i 1 cerkiewny mniej, niż w pułku sześćszwadronowym) i 5 furgonów parokonnych (1 ambulansowy i 4 dla całego Konwoju), ogółem z 21 wozów i 33 koni.

4. Tabor pułku Zabajkalskiego (R. W. 203/94) składa się ze 110 wózków dwukołowych (4 amunicyjnych W. 1883, 1 aptecznego W. 1884 i 105 gospodarskich W. 1890, mianowicie 8 ambulansowych, 1 weterynarskiego i 96 pod inne rzeczy) i 125 koni taborowych (110 pociągowych, 4 jucznych z przyborami inżynierskimi i 11 zapasowych).

Dywizyony i setnie samoistne kawaleryi.

Nr. 20.

	d y w i z y o n y					s e t n i e		
	Kub.	Oset.	Turk.	Amur.	Uss. ¹⁶⁾	dońs.	ural.	Irkuc.
oficerów	11 ¹⁾	11 ¹⁾	8	11	12	2 ²⁾	8	6
urzędników ³⁾ . .	2	3	1	2	3	—	—	—
żołnierzy	322	319	286	465	665	149	200	137
mianowicie:								
podoficerów	18 ⁴⁾	21 ⁵⁾	20	45	46 ⁶⁾	14	17	12
trębaczy	7	7	— ⁷⁾	7	7	3	4	1
szereg. zbrojnych	266	254 ⁸⁾	250	384	483	128	160	120
ordynansów	13	16	10	7	9	2 ²⁾	8	—
pisarzy	2	3	3	2	3	—	2	4
felczerów	3	3	2	4	4	1	1	—
konowałów	2	2	1	4	4	1	1	—
rzemieślników . .	1	9	—	3	9	—	1	—
taborowych	10	4	—	9	100	— ⁹⁾	6	—
ogółem ludzi . .	335	333	295	478	680	151²⁾	208	143¹⁰⁾
koni skarbowych:								
oficerskich	33 ¹¹⁾	11	8	11	12	2	8	6
urzędniczych . . .	4 ¹²⁾	2	1	2	3	—	—	—
żołnierskich	312 ¹³⁾	274 ¹⁴⁾	270	462	497	149	187	137
taborowych	16	7	10 ¹⁰⁾	38	108	— ⁹⁾	12	—
ogółem koni . . .	365	294	289	513	620	151²⁾	207	143¹⁰⁾

ODSYŁACZE.

¹⁾ 5 w sztabie, 6 w setniach.

²⁾ W setniach nr. 1—6 jest o 1 oficera i 1 ordynansa i 2 konie wierzchowe więcej, w setniach zaś orenburskich — o 1 oficera, 1 brygadyera, 1 ordynansa i 3 konie więcej.

3) Lekarz, weterynarz i buchalter.

4) 2 wachmistrzów, 8 podwachmistrzów i 8 brygadyerów.

5) 2 wachmistrzów, 8 podwachmistrzów, 8 brygadyerów i 3 furyerów.

6) W tej liczbie 1 brygadyer taborowy.

7) 3 trębaczy, odkomenderowanych z Zakasp. brygady kozaków.

8) W tej liczbie 10 pieszych.

9) W 13 setniach z taborem jest 4 szeregowców i 6 koni taborowych.

10) W setni Krasnojarskiej jest o 4 podoficerów, 40 szeregowców i 44 konie mniej.

11) Po jednym wierzchowym i dwa juczne na oficera.

12) Po jednym wierzchowym i jednym jucznym na urzędnika.

13) Nie posiadają koni tylko szeregowcy taborowi.

14) Dla podoficerów, trębaczy, szeregowców zbrojnych i dwu niefrontowych.

15) Juczne.

16) R. W. 102/98.

Tabor (R. W. 280/91).

1. Tabor dywizyonu Kubańskiego składa się z 4 wózków dwukołowych (1 amunicyjnego, 2 gospodarskich i 1 oficerskiego) i 5 furgonów parokonnych, ogółem z 9 wozów i 16 koni (dwa zapasowe).

2. Tabor dywizyonu Ussuryjskiego (R. W. 203/94) składa się z 95 wózków dwukołowych jednokonnych (4 amunicyjnych W. 1883, 1 aptecznego W. 1884 i 90 gospodarskich W. 1890, mianowicie 4 ambulansowych, 1 weterynarskiego i 85 pod inne rzeczy) i 108 koni (95 pociagowych, 3 jucznych z przyborami inżynierskimi i 10 zapasowych). Skład taboru innych dywizyonów — niewiadomy.

3. Tabor setni dońskiej (z ogólnej liczby 36 setni tylko 13 posiada tabor), składa się z 2 wózków dwukołowych (amunicyjnego i gospodarskiego) i 1 furgonu parokonnego, ogółem z 3 wozów i 6 koni (4 pociagowych, 1 jucznego i 1 zapasowego).

4. Tabor setni uralskiej gwardyi składa się z 1 wózków dwukołowych (j. w.) i 3 furgonów parokonnych, ogółem z 5 wozów i 12 koni (8 pociągowych, 3 jucznych i 1 zapasowego).

Szwadron zapasowy.

Nr. 21.

	szwad. zwykły	oddział pieszy	szwad. fiński	setnia zapas.
oficerów	5	—	8	3
urzędników	—	—	5	—
podoficerów	12	12	14 ¹⁾	9
trębaczy	3	3	2	2
szeregowców zbrojnych . . .	160	120	160 ²⁾	208
ordynansów	5	—	8	3
pisarzy	2	—	2	—
felczerów	1	2	5 ³⁾	1
konowalów	1	3	2	1
rzemieślników	6	39	6	—
taborowych	1	1	2	—
ogółem ludzi . . .	196	180	214	227
koni skarbowych:				
oficerskich	16 ⁴⁾	—	—	3
żołnierskich	175	—	159	219
zapasowych	20	—	20	—
roboczych	2	3	2	—
ogółem koni . . .	213	3	181	222

ODSYŁACZE.

1) Jeden pieszy.

2) Dwóch pieszych.

3) W tej liczbie 1 nadzorca chorych i 2 posługaczy lazaretowych.

4) W tej liczbie 11 dla oficerów pułku.

Bateria piesza.

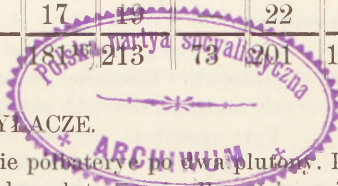
Nr 22.

	ciężka polowa	lekka polowa	lekka ¹⁸⁾ amur.	lekka do wy- cieczek	górska	moż- dzierz.
oficerów ¹⁾	6	6	6	6	6	5
podoficerów	21 ²⁾	21 ²⁾	21 ²⁾	14 ³⁾	18 ⁴⁾	15 ⁵⁾
trębaczy	3	3	3	3	3	3
sze- { walczących ⁶⁾	172	140	158	80	181	160
reg. { odwodowych ⁷⁾	40	40	40	25	30	35
pisarzy	2	2	2	2	2	—
felczerów	—	—	1	1	1	1
konowalów	1	1	1	1	1	1
posług. lazaretu . . .	2	2	2	—	2	—
rzemieślników	7	7	7	4	11	3
szereg. taborowych	10	10	40	—	50	7
ogółem ludzi	264	232 ⁸⁾	281	136	305	230
koni skarbowych:						
a) wierzchowych:						
oficerskich	5	5	5	5	5	5
żołnierskich	17 ¹¹⁾	17 ¹¹⁾	21 ¹¹⁾	8 ¹²⁾	4 ¹³⁾	17 ¹⁴⁾
b) pociągowych:						
artyleryjskich ¹⁵⁾ .	148	124	130	56	99	118
taborowych	18	18	38	4	71	12
c) zapasowych						
. . . . .	19	17	19	—	22	15
ogółem koni	207	181 ¹⁶⁾	213	73	201	167 ¹⁷⁾

ODSYŁACZE.

¹⁾ Bateria dzieli się na dwie półbaterie po dwa plutony. Każdy pluton ma swego oficera; dowódcy plutonów środkowych są jednocześnie dowódcami półbaterii. Piąty oficer prowadzi jaszczyki, szósty (w stopniu podpułkownika) dowodzi baterią.

²⁾ 1 wachmistrz, 3 furyerów, 4 podwachmistrzów i 13 brygadierów, w tej liczbie jeden taborowy.

3) 1 wachmistrz, 3 furyerów, 4 podwachmistrzów i 6 brygadyerów.

4) 1 wachmistrz, 3 furyerów, 4 podwachmistrzów i 10 brygadyerów, w tej liczbie dwu taborowych.

5) 1 wachmistrz, 1 furyer, 3 podwachmistrzów, 10 brygadyerów, w tej liczbie jeden taborowy.

6) Bateria *ciężka* składa się z 8 dział, 16 jaszczyków i 1 lawety zapasowej, bateria *lekka* z 8 dział, 12 jaszczyków i 1 lawety, bateria *lekka w okręgu wojskowym Amurskim* z 8 dział, 8 jaszczyków, 24 wózków dwukołowych z pociskami, 6 wózków gospodarskich (W. 1890) i 1 lawety, *bateria do wycieczek* z 8 dział i 2 jaszczyków, bateria *górska* z 8 dział, 64 juków z pociskami (128 skrzyń) i 1 lawety, bateria *moździerzowa* z 6 dział, 18 jaszczyków, 6 wózków dwukołowych do podwożenia pocisków i 1 lawety zapasowej. Obsługa *działa polowego* składa się z przodownika, trzech kanonierów jezdnych (powożących) i siedmiu (w bateriach ciężkich i moździerzowych) lub sześciu kanonierów pieszych. Obsługa *działa górskiego* składa się z przodownika, czterech kanonierów-przewodników (działo przewożone jest na czterech koniach juczych) i sześciu kanonierów pieszych. Obsługa *jaszczyka* składa się z przodownika, dwóch (w bateriach moździerzowych i do wycieczek) lub trzech kanonierów jezdnych i dwu pieszych; w bateriach górskich obsługa juków amunicyjnych składa się z 4 przodowników, 64 kanonierów-przewodników i 16 kanonierów pieszych. Obsługa *lawety zapasowej* składa się z przodownika (niema go w bateriach moździerzowych) i dwu kanonierów jezdnych, nadto w bateriach ciężkich i lekkich z jednego, a w moździerzowych z dwóch kanonierów pieszych; w bateriach górskich obsługa lawety składa się z 3 przewodników i 1 kanoniera pieszego, nadto z liczby kanonierów walczących 17-tu prowadzi konie juczne taboru technicznego baterii. Obsługa *wózków dwukołowych amunicyjnych baterii amurskiej* (24) składa się z 4 przodowników, 24 kanonierów-woźniców i 8 pieszych, obsługa zaś *wózków gospodarskich* (6) z 6 kanonierów jezdnych. Wreszcie obsługa *wózka do podwożenia pocisków* (w bateriach moździerzowych) składa się z 1 kanoniera-woźnicy i 1 pieszego. Tym sposobem *personel walczący* (szeregowcy i podoficerowie walczący, trębacze i oficerowie) baterii *ciężkiej* składa się ze 198 ludzi (6 oficerów, 1 wachmistrz, 3 trębaczy, 88 żołnierzy przy działach, 96 przy jaszczykach i 4 przy lawecie), baterii *lekkiej* ze 166 ludzi (6 oficerów, 1 wachmistrza, 3 trębaczy, 80 żołnierzy przy działach, 72 przy jaszczykach i 4 przy lawecie), baterii *amurskiej* ze 184

ludzi (48 przy jaszczykach, 36 przy wózkach amunicyjnych, 6 przy wózkach gospodarskich, reszta jak wyżej), baterii do *wycieczek* ze 100 ludzi (6 oficerów, 1 wachmistrz, 3 trębaczy, 80 żołnierzy przy działach, 10 przy jaszczykach), baterii *górskiej* z 203 ludzi (6 oficerów, 1 wachmistrz, 3 trębaczy, 88 żołnierzy przy działach, 84 przy jukach amunicyjnych, 4 przy lawecie, 17 przy taborze technicznym), baterii *moździerzowej* ze 181 ludzi (5 oficerów, 1 wachmistrz, 3 trębaczy, 66 żołnierzy przy działach, 90 przy jaszczykach, 12 przy wózkach, 4 przy lawecie).

7) Przeznaczeni są do posługiwania oficerom i do innych posług, jako to: strzeżenia kasy, doglądania koni zapasowych, do pomocy w piekarni i kuchni, do pozostawania przy taborze i do *zastępowania żołnierzy, którzy ubyli z szeregów*.

8) W bateriach finlandzkich niema posługaczy lazaretu i konna, furyerów jest o dwóch, rzemieślników o czterech, a szeregowców taboru o trzech mniej, skutkiem czego baterie te liczą po 218 ludzi.

9) Baterie moździerzowe wschodnio-syberyjskie liczą o 2 furyerów i 27 niefrontowych więcej, a zatem 259 ludzi.

10) Tylko w linii i tylko dla oficerów podkomendnych.

11) Dla wachmistrza, 8 przodowników działowych, 4 przodowników jaszczykowych, brygadiera taborowego i trębaczy; nadto w okręgu Amurskim dla 4 przodowników wózków amunicyjnych.

12) Dla przodowników działowych.

13) Dla wachmistrza, jednego trębacza i dwu przodowników przy 2 eszelonie juków amunicyjnych.

14) Dla wachmistrza, 6 przodowników działowych, 6 przodowników jaszczykowych, brygadiera taborowego i trębaczy.

15) Działa i jaszczyki są sześciokonne; wyjątek stanowią jaszczyki baterii do wycieczek i moździerzowych, które, podobnie jak lawety zapasowe, są czterokonne. Wszystkie wózki dwukołowe są jednokonne.

16) W baterii finlandzkiej jest o 6 taborowych i 1 konia zapasowego mniej i o 1 oficerskiego (dla dowódcy) więcej, ogółem przeto 175 koni.

17) W bateriach moździerzowych wschodnio-syberyjskich jest 186 koni: 4 oficerskie, 14 podoficerskich, 3 wierzchowe dla trębaczy, 118 pociągowych artyleryjskich, 30 taborowych i 17 zapasowych.

18) R. W. 159/98.

Tabor.

1. Bateria ciężka i lekka:

tabor techniczny: 1 furgon czterokonny specjalny,
4 furgony parokonne W. 1884

tabor intendentury 3 » « «

ogółem 8 wozów

koni skarbowych 21: 1 wierzchowy, 18 pociągowych, 2
zapasowe. Bateria kaukaska posiada w taborze in-
tendentury 2 furgony parokonne i 2 wózki dwuko-
lowe, ogółem przeto 9 wozów.

2. Bateria lekka w okręgu Amurskim:

tabor techniczny: 18 wózków dwukolowych W. 1890,

tabor intendentury: 20 » » »

ogółem 38 wózków

koni skarbowych 43: 1 wierzchowy, 38 pociągowych, 4
zapasowe.

3. Bateria górską:

tabor techniczny: 17 juków

tabor intendentury: 64 juki

ogółem 71 koni jucznych.

Nadto z ogólnej liczby 22 koni zapasowych — 8 koni
zapasowych.

4. Bateria moździerzowa:

tabor techniczny: 1 furgon czterokonny specjalny,
1 furgon parokonny W. 1884,

tabor intendentury: 3 furgony parokonne W. 1884,

ogółem 5 wozów,

koni skarbowych 14: 1 wierzchowy, 12 pociągowych i 1
zapasowy.

5. Bateria moździerzowa wschodnia-syberyjska:

tabor techniczny: 1 furgon czterokonny,
 4 furgony parokonne W. 1884,
 tabor intendentury: 18 wózków dwukolowych W. 1890,
 ogółem 23 wozy,
 koni skarbowych 34: 1 wierzchowy, 30 pociąg. i 3 zap.

Bateria konna.

Nr. 23.

	regularna		k o z a c k a			
	połowa	górska	dońsk.	kauk.	orenb.	zabajk.
oficerów	5	5	5	5	5	5
urzędników	—	—	—	—	1 ¹⁾	1 ¹⁾
podoficerów ²⁾	18	19	18	19	18	17
trębaczy	3	3	3	3	3	3
sze- { walczących ³⁾	123	124	123	139	123	123
reg. { odwodowych ⁴⁾	35	35	35	48	35	48
pisarzy	2	2	2	2	2	2
felczerów	—	1	1	1	1	2
konowalów	2	1	2	2	2	4
posługaczy lazaretu	2	2	2	2	2	2
rzemieślników	6	8	6	6	6	7
szereg. taborowych .	12	40	12	12	12	35
ogółem ludzi	208 ⁵⁾	240	209	239 ⁶⁾	210	249
koni skarbowych:						
a) wierzchowych:						
oficerskich	4	4	5	5	6	6
żołnierskich ⁷⁾	88	107	96	121	101	120
b) pociągowych:						
artyleryjskich ⁸⁾	122	50	112	112	112	94
taborowych	20	61	20	20	20	46
c. zapasowych	24	22	14	14	14	14
ogółem koni	248	244	247	272 ⁶⁾	253	280

ODSYŁACZE.

¹⁾ Tylko w 2 baterii orenburskiej i zabajkalskich, mianowicie lekarz, nadto w 1-ej zabajkalskiej weterynarz, dla którego powinien być koń wierzchowy skarbowy.

²⁾ Wachmistrz, 3 podwachmistrzów, 3 furerów, reszta brygadyerzy, z których jeden taborowy (w górskiej dwóch).

³⁾ Bateria składa się z 6 dział, 12 jaszczyków (w zabajkalskich 9) i 1 lawety zapasowej. Obsługa dział polowego składa się z przodownika, 3 kanonierów jezdnych i 9 kanonierów konnych, obsługa górskiego — z przodownika, 2 kanonierów jezdnych i 9 konnych. Obsługa jaszczyka w bateriach kaukaskich i zabajkalskich składa się z przodownika, 3 kanonierów jezdnych i 2 konnych; w innych bateriach taką obsługę posiada 6 jaszczyków; pozostałe liczą razem 1 przodownika i 18 kanonierów jezdnych; w baterii górskiej obsługa jaszczyka składa się z przodownika, 1 kanoniera jeźdnego i 2 konnych. Obsługa lawety zapasowej składa się z przodownika i 2 kanonierów jezdnych (jednego w baterii górskiej). W baterii górskiej 14 kanonierów walczących prowadzi konie juczne taboru technicznego. Tym sposobem personel walczący (szeregowcy i podoficerowie walczący, trębacze i oficerowie) baterii konnej składa się ze 145 ludzi (5 oficerów, 1 wachmistrz, 3 trębacze, 78 żołnierzy przy działach, 55 przy jaszczykach i 3 przy lawecie) z wyjątkiem kaukaskich, w których jest po 162 ludzi walczących (o 17 żołnierzy przy jaszczykach więcej) i zabajkalskich, których personel walczący składa się ze 144 ludzi (przy jaszczykach o jednego żołnierza mniej). W baterii górskiej podział personelu walczącego jest nieco inny (przy działach 72, przy jaszczykach 48, przy lawecie 2, przy taborze technicznym 14 żołnierzy).

⁴⁾ Patrz odsyłacz 7 do etatu Nr. 22.

⁵⁾ Baterie gwardyjskie liczą po 6 trębaczy, w 1-ej jest ich nawet 11, ogółem przeto w 1-ej baterii gwardyjskiej jest 216 ludzi i 256 koni, w innych po 211 ludzi i 251 koni.

⁶⁾ W bateriach 1, 4 i 5 kubańskiej i 1 tereckiej jest nadto lekarz, weterynarz, 2 felczerów, 1 dozorca chorych, 2 ordynansów i 6 koni wierzchowych.

⁷⁾ Posiadają konie wszyscy podoficerowie, trębacze i szeregowcy walczący, z wyjątkiem jezdnych i obsługujących konie juczne taboru technicznego; nadto w bateriach kozackich posiada konie część żołnierzy niefrontowych.

⁸⁾ W bateriach polowych działa i jaszczyki są sześciokonne, lawety — czterokonne, w bateriach górskich działa są czterokonne, jaszczyki i lawety — parokonne.

Tabor.

1. Bateria polowa:

tabor techniczny: 1 furgon czterokonny specjalny,
4 furgony parokonne W. 1884,
tabor intendentury: 1 furgon parokonny W. 1884,
4 wózki dwukolowe: 1 apteczny, 1
ambulansowy i 2 bateryjne.

ogółem 10 wozów

koni skarbowych 22: 18 pociągowych, 2 juczne intendentury i 2 zapasowe.

W bateriach: 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 i od 15 do 21 włącznie jest po 3 konie juczne, a zatem ogółem 23 konie.

2. Bateria górska konna:

tabor techniczny: 14 juków,
tabor intendentury: 47 «

ogółem 61 juków,

koni skarbowych 68: 61 jucznych i 7 zapasowych (z ogólnej liczby 22, wskazanej w etacie).

3. Bateria zabajkalska (R. W. 203/94):

tabor techniczny: 12 wózków jednokonnych,
tabor intendentury: 1 wózek apteczny W. 1884,
33 gospodarcze W. 1890, w tej liczbie
2 ambulansowe.

ogółem 46 wózków dwukolowych.

koni skarbowych 49, w tej liczbie 3 zapasowe.

Bateria zapasowa ¹⁾.

Nr. 24.

	bateria piesza					bateria konna	
	polowa	górska	skombinowana plutony:			gwar.	lin.
			piesze	mozd.	kompy		
A) kadr instrukcyjny:							
oficerów	6	6	6	2	2	2	5 ⁵⁾
podoficerów	20	20	20	6	7	5	8
trębaczy	3	3	3	2	2	1	1
szere- / walczących	72	48	72	24	29	29	58
gowców \ odwodowych	22	26	22	13	17	11	22
niefrontowych	13	13	13	4	5	—	17
ogółem ludzi	136	116	136	51	62	48	111
koni skarbowych:							
a. wierzchowych:							
oficerskich	5	5	5	2	2	—	3
żołnierskich	10	2	10	3	25	25	47
b. pociągowych:							
artyleryjskich ³⁾	48	—	48	14	18	18	36
roboczych	2	2	3	—	—	—	6
c. jucznych	—	20 ⁴⁾	—	—	—	—	—
d. zapasowych	6	3	6	2	4	4	8
ogółem koni	71	32	72	21	49	47	100
B) personel uzupełniający:							
oficerów	4	4	4	2	2	2	4
podoficerów	50	50	50	20	20	20	40
trębaczy	10	10	10	5	5	5	10
szeregowców walczących	385	395	385	160	160	160	320
niefrontowych	35	45	35	15	15	—	45
ogółem ludzi	484	504	484	202	202	187	419
koni skarbowych:							
a. wierzchowych:							
oficerskich	4	4	4	2	2	—	4
żołnierskich	3	—	3	2	26	—	78
b. pociągowych:							
artyleryjskich	84	—	84	28	28	—	13
taborowych	19	18	18	—	—	—	—
c. jucznych	—	111	—	—	—	—	—
ogółem koni	110	133	109	32	56	—	95.

ODSYŁACZE.

¹⁾ R. W. 112/98.

²⁾ W tej liczbie lekarz i weterynarz.

³⁾ Bateria piesza posiada 8 dział zaprzężonych i 2 jaszczyki bez zaprzęgu, pluton moździerzowy — 2 działa i 2 wózki do podwożenia pocisków zaprzężone i 2 jaszczyki bez zaprzęgu, pluton konny — 2 działa i 1 jaszczyk zaprzężony, bateria konna ogółem 6 dział i 3 jaszczyki zaprzężone.

⁴⁾ 16 pod 4 działa i 4 pod juki z pociskami.

Bateria zapasowa dońska (w nawiasie orenburska) liczy 6 (3) oficerów, 15 (24) podoficerów, 2 (4) trębaczy, 54 (16) szeregowców walczących, 17 (5) odwodowych i 12 (3) niefrontowych, ogółem 106 (54) ludzi; dalej: 6 (3) konie oficerskie i 46 (44) żołnierskie wierzchowe, 30 (24) artyleryjskich i 2 (2) zapasowe, ogółem 84 (73) konie. Bateria dońska posiada 4 działa i 1 jaszczyk, orenburska — 4 działa zaprzężone. Personel uzupełniający nie jest wskazany.

Pluton zapasowy baterii.

Nr. 25.

Baterie piesze azyatyckie (z wyjątkiem moździerzowych), tudzież konne: kaukaskie i zabajkalskie, posiadają piąte plutony w charakterze zapasowych. Towarzyszą one swym bateriom.

Pluton zapasowy baterii lekkiej składa się z 4 podoficerów i 34 szeregowców walczących, górskiej — z 4 podoficerów i 42 szeregowców, kaukaskiej konnej — z 4 podoficerów, 46 szeregowców, 32 koni wierzchowych, 18 artyleryjskich i 2 zapasowych, wreszcie zabajkalskiej konnej z 4 podoficerów, 46 szeregowców, 29 koni wierzchowych, 15 artyleryjskich i 1 zapasowego.

Sztaby pułków i dywizyonów artyleryjskich.

Nr. 26.

1. Pułk Finlandzki: 5 oficerów, 4 urzędników (dwóch lekarzy, weterynarz i buchalter), 86 żołnierzy (5 podofi-

cerów, 1 trębacz, 8 pisarzy, 7 felczerów, 5 konowałów, 1 dozorca chorych, 4 posługaczy lazaretu, 17 rzemieślników, 38 taborowych), 84 konie (6 wierzchowych, mianowicie cztery oficerskie, jeden dla trębacza i jeden dla podoficera taborowego, 71 pociągowych i 7 zapasowych) i 32 wozy (2 ambulansowe, 15 parokonnych, 9 trzykonnych i 6 wózków dwukołowych).

2. Pułk moździerzowy o czterech bateriach: 5 oficerów, 4 urzędników (j. w.), 78 żołnierzy (5 podoficerów, 1 trębacz, 8 pisarzy, 3 felczerów, 1 konował, 5 sanitaryuszów, 17 rzemieślników i 38 taborowych), 84 konie i 32 wozy (j. w.).

3. Pułk moździerzowy o dwu bateriach (R. W. 287/93): 5 oficerów, 4 urzędników, 56 żołnierzy (5 podoficerów, 1 trębacz, 6 pisarzy, 2 felczerów, 1 konował, 3 sanitaryuszów, 11 rzemieślników, 23 taborowych), 52 konie (6 wierzchowych, 42 pociągowe i 4 zapasowe) i 20 wozów (1 ambulansowy, 9 parokonnych, 5 trzykonnych i 5 wózków dwukołowych).

4. Dywizyon brygady artylerii pieszej (R. W. 41/95): 2 oficerów (dowódca w stopniu pułkownika i adjutant), 1 trębacz sztabowy, 1 pisarz i 2 konie wierzchowe (dla adjutanta i trębacza).

5. Dywizyon strzelecki artylerii liniowej (R. W. 216/95): 3 oficerów (j. w. i kasyer), 2 urzędników (lekarz i weterynarz), 1 trębacz, 2 pisarzy, 2 felczerów i 5 koni wierzchowych (dla adjutanta, kasyera, urzędników i trębacza).

6. Dywizyon strzelecki artylerii gwardyi (R. W. 17/97): 3 oficerów, 2 urzędników i 5 żołnierzy, jak wyżej i 3 konie wierzchowe (dla urzędników i trębacza).

7. Dywizyony: zach.-syberyjski, zabajkalski i strzelecki wschodnio-syberyjski (R. W. 96/95 i 82/98) i rezerwowo syberyjski (R. W. 249/99): 3 oficerów i 2 urzędni-

ków, jak wyżej, 1 trębacz, 20 niefrontowych (3 pisarzy, 2 felczerów i 15 taborowych), 6 koni wierzchowych (dla adjutanta, kasyera, urzędników, trębacza i podoficera taborowego), 13 pociągowych i 1 zapasowego i 13 wózków dwukolowych (1 apteczny W. 1884, inne gospodarskie W. 1890, w tej liczbie 4 ambulansowe).

8. Dywizyon artylerii konnej polowej (R. W. 28/96): 2 oficerów (dowódca w stopniu pułkownika i adjutant), 2 urzędników (lekarz i weterynarz), 1 trębacz, 1 felczer i 1 pisarz i 2 konie wierzchowe (dla adjutanta i trębacza). Właściwie, t. j. ściśle według etatu, lekarz, weterynarz i felczer należą do jednej z baterii dywizyonu (mianowicie do tych, które posiadają po trzy konie juczne: patrz etat Nr. 23, tabor ad. 1).

9. Dywizyon artylerii konnej górskiej (R. W. 217/97): 3 oficerów (dowódca, adjutant i kasyer), 2 urzędników (j. w.) 1 trębacz sztabowy, 12 niefrontowych (2 pisarzy, felczer i 9 taborowych), 5 koni wierzchowych (dla adjutanta, kasyera, urzędników i trębacza), 9 jucznych i 1 zapasowy.

Artyleria forteczna i oblężnicza.

Nr. 27.

	batalion	kompanie samoistne					
		Peters.	Władw.	Kuszk.	Dubień.	Nikol.	Turk.
oficerów	21	6	5	5	6	6 ¹⁾	3
podoficerów	100	45	30	15	37	27	11
trębaczy ²⁾	8	2	2	1	2	2	1
kanonierów	1.200	400	300	150	358	363	100
niefrontowych . .	10	2	2	2	2	29	5
ogółem ludzi . .	1.339 ³⁾	455	339	173	405 ⁴⁾	427 ⁵⁾	120 ⁶⁾

ODSYŁACZE.

1) W tej liczbie 1 buchalter.

2) W kompaniach petersburskiej i władwostockich dobosze.

3) Kompania składa się z 5 oficerów, 25 podoficerów (sierżant starszy, 8 sierżantów i 16 kaprali), 2 trębaczy, 300 kanonierów, 1 pisarza i 1 felczera. Batalion składa się z dowódcy (pułkownika lub podpułkownika), 2 do 5 kompanii według wskazanego wyżej etatu i z 1, 2 lub 3 uczniów felczerskich. Tym sposobem w batalionie o dwu kompaniach jest 670 ludzi, w batalionie o trzech kompaniach 1.005, w batalionie o pięciu kompaniach 1.674 ludzi.

4) R. W. 187/97.

5) R. W. 274/98.

6) Etat taki posiadają cztery kompanie artylerji turkiestańskiej (R. W. 28/99) oraz Benderska podczas pokoju.

Batalion saperów gwardyi.

Nr. 28.

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem
		1 i 2	3 i 4	telegr.	
oficerów	7 ¹⁾	4	4	7 ²⁾	30
urzędników ³⁾	4	—	—	—	4
sierżantów starszych	—	1	1	1	5
furyerów	3 ⁴⁾	1	1	1	8
sierżantów	1 ⁵⁾	4	4	22	39
kaprali ⁶⁾	—	16	15	33	95
żołnierzy kapeli ⁷⁾	54	—	—	—	54
doboszów	1	2	2	—	9
trębaczy	1	2	2	—	9
szere- } zbrojnych	—	200	200	148	948
gow. { niezbrojnych	17 ⁸⁾	15	15	7	84
pisarzy	6	—	—	—	6
felczarów	2	1	1	3	9
konowałów	1	—	—	3	4
sanitariuszów ⁹⁾	3	—	—	—	3
rzemieślników	17	—	—	—	17
taborowych	16	16	9	82	148
ogółem ludzi	133	262	254	307	1472

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem	
		1 i 2	3 i 4	telegr.		
Tabor intendenty:						
wóz ambul. czterokony	1	—	—	—	1	
wózków dwukolowych	8 ¹⁰⁾	1	1	3 ¹¹⁾	15	
furgonów parok. W. 1884	6	4	4	19	41	
tabor techniczny:						
wozów czterokon. spec.	—	1	1	—	4	
wozów trzy- konných	W. 1876	—	2	2	—	8
	spec. p. parki most.	—	6	—	—	12
	stacyjnych ¹²⁾ . .	—	—	—	4	4
	pod mater. tel. ¹²⁾	—	—	—	20	20
pod rzeczy zap. ¹²⁾	—	—	—	4	4	
wózków dwuk. jednok. ¹³⁾	—	—	—	24	24	
ogółem wozów	15	14	8	74	133 ¹⁴⁾	
koni skarbowych:						
pociągowych	24	37	19	149	285	
zapasowych	2	4	2	17	31	
wierzchowych ¹⁵⁾	1	2	1	23	30	
ogółem koni	27	43	22	189	346 ¹⁴⁾	

ODSYŁACZE.

¹⁾ Dowódca (gen.-major), oficer sztabowy (pulkownik), zarządzający gospodarstwem (kapitan lub podkapitan) i czterech oficerów administracyi: adjutant, kasyer-kwaternistrz, oficer broni i sekretarz sądu batalionowego.

²⁾ W tej liczbie po 2 w sekcyi.

³⁾ Dwóch lekarzy, buchalter i kapelmistrz.

⁴⁾ Dwóch przy kasyerze-kwaternistrzu, jeden przy oficerze broni.

⁵⁾ Taborowy.

⁶⁾ W tej liczbie: w 1 i 2 kompanii po dwóch, w 3 i 4 po jednym i w telegraficznej trzech taborowych (po jednym na sekcye).

⁷⁾ W tej liczbie 12 uczni.

- 8) Do posług gospodarczych.
 9) Jeden dozorca chorych i dwóch posługaczy lazaretu.
 10) Cztery amunicyjne dla kompanii saperów, apteczny, sanitarny i dwa pod rzeczy oficerskie.
 11) Pod rzeczy oficerskie.
 12) Dla dwu sekcji żerdziowych w równych częściach.
 13) Dla sekcji kablowej: 6 stacyjnych, 16 pod materiały zapasowe i 2 pod rzeczy zapasowe.
 14) Tabor techniczny sekcji żerdziowych może się składać z wozów czterokonných. W tym wypadku wozów pod materiał telegraficzny jest tylko 16, a zatem ogółem w batalionie: wozów 129, koni 360 (w tej liczbie 33 zapasowe) i 145 żołnierzy taborowych.
 15) Dla 10 podoficerów taborowych, 16 dozorców telegraficznych i 4 telegrafistów stacyi telegrafu optycznego.

Liniowy batalion saperów.

Nr. 29.

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem
		1 i 2	3	telegr.	
oficerów	7 ¹⁾	4	4	7	26
urzędników	3	—	—	—	3
sierżantów starszych	—	1	1	1	4
furyerów	3	1	1	1	7
sierżantów	1	4	4	22	35
kaprali	—	16	15	33	80
doboszków	1	2	2	—	7
trębaczy	1	—	—	—	1
szere- } zbrojnych	—	200	200	148	748
gow. } niezbrojnych	—	15	15	7	52
pisarzy	5	—	—	—	5
felczerów	2	1	1	3	8
konowalów	1	—	—	3	4
sanitariuszów	3	—	—	—	3
rzemieślników	17	—	—	—	17
taborowych	14	16	9	82	137 ²⁾
ogółem ludzi	58	260	252	307	1.137 ³⁾

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem	
		1 i 2	3	telegr.		
tabor intendenty:						
wóz ambul. czterok. . .	1	—	—	—	1	
wózków dwukolowych	7	1	1	3	13	
furgonów parok. W. 84	5	4	4	19	36	
tabor techniczny:						
wozów czterok. spec.	—	1	1	—	3	
wozów trzykon. {	W. 1876	—	2	2	—	6
	spec. p. parki most.	—	6	—	—	12
	stacyjnych	—	—	—	4	4
	pod mat. tel.	—	—	—	20	20
	pod rzeczy zapas.	—	—	—	4	4
wózków dwuk. jednok.	—	—	—	24	24	
ogółem wozów	13	14	8	74	123 ²⁾	
koni skarbowych:						
pociągowych	21	37	19	149	263	
zapasowych	2	4	2	17	29	
wierzchowych	1	2	1	23	29	
ogółem koni	24	43	22	189	321 ²⁾	

ODSYŁACZE.

¹⁾ Batalionem dowodzi pułkownik.

²⁾ W batalionach, których sekeye żerdziowe posiadają tabor techniczny, złożony z wozów czterokonnych, wszystkich wozów jest 119, (o cztery wozy pod materiał telegraficzny mniej), koni 335 (w tej liczbie 31 zapasowych) i szeregowców taborowych 134 (liczy się bowiem po jednym taborowym na każdy wóz i na każdą parę koni zapasowych).

³⁾ W pierwszym batalionie każdej brygady saperów, a zatem w batalionach: 1, 2, 5, 8, 11, Grenadyerskim i 1 kaukaskim istnieje kapela, złożona z 44 muzykantów.

Batalion Zakaspijski saperów.

Nr. 30.

	Sztab	w każd. komp. saper.	w kom. telegra- ficznej	ogółem	
oficerów	7	4	3	18	
urzędników ¹⁾	2	—	—	2	
sierżantów starszych	—	1	1	3	
furyerów	3	1	1	6	
sierżantów	1 ²⁾	4	20	29	
kaprali	—	15 ²⁾	21 ²⁾	51	
doboszów	1	2	—	5	
trębaczy	1	—	—	1	
szere- { zbrojnych	—	200	35	435	
gowców { niezbrojnych	—	15	3	33	
pisarzy	5	—	—	5	
felczerów i konowałów	3 ³⁾	1	1	6	
sanitariuszów	3	—	—	3	
rzemieślników	8	—	—	8	
taborowych	13	16	4	49	
ogółem ludzi	47	259	89	654	
tabor intendenty:					
wóz ambul. czterok.	1	—	—	1	
furg. parok. W. 1884	5	4	2	15	
wózków dwukolowych	6 ⁵⁾	1	1	9	
tabor techniczny:					
wozów czterok. specjalnych	—	1	—	2	
wozów trzykon.	{	W. 1876	—	2	4
		specjalnych pod par-			
		ki mostowe	—	6	—
ogółem wozów	12	14	3	43 ⁴⁾	

	Sztab	w kaźd. komp. saper.	w kom. telegra- ficznej	ogółem
koni skarbowych:				
pociągowych	20	37	5	99
zapasowych	2	4	2	12
wierzchowych ⁶⁾	—	1	25	27
ogółem koni	22	42	32	138 ⁴⁾

ODSYŁACZE.

1) Lekarz i buchalter

2) W taborze jest 1 sierżant i 3 kaprali; ci ostatni są konni.

3) W tej liczbie 1 konował.

4) Kompania telegraficzna nie posiada taboru technicznego skarbowego; jej materiał inżynierski jest przewożony za pomocą środków miejscowych.

5) Dwa amunicyjne, apteczny, sanitarny i dwa pod rzeczy oficerów.

6) Dla kaprali taborowych, 16 telegrafistów i 8 dozorców.

Bataliony saperów:
Turkiestański i Wschodnio-Syberyjski.

Nr. 31.

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem
		1 i 2	3	telegr.	
oficerów	7	4	4	3	22
urzędników	3	—	—	—	3
sierżantów starszych .	—	1	1	1	4
furyerów	3	1	1	1	7
sierżantów	1 ¹⁾	4	4	20	33
kaprali ²⁾	—	15	15	21	66
doboszów	1	2	2	—	7
trębaczy	1	—	—	—	1
szere- (zbrojnych .	—	200	200	35	635
gowców (niezbrojnych	—	15	15	3	48

	Sztab	k o m p a n i e			ogółem
		1 i 2	2	telegr.	
pisarzy	5	—	—	—	5
felczerów i konowalów	3 ³⁾	1	1	1	7
sanitariuszów	3	—	—	—	3
rzemieślników	10	—	—	—	10
taborowych	14	16	9	5	60
ogółem ludzi	51	259	252	90	911
tabor intendenty:					
wozów czterok. ambul.	1	—	—	—	1
furg. parok. W. 1884 .	5	4	4	2	19
wózków dwukołowych	7 ⁴⁾	1	1	1	11
tabor techniczny:					
wóz czterokonny spec.	—	1	1	—	3
woz. trzyk. { W. 1876	—	2	2	—	6
{ specjalnych	—	6	—	—	12
ogółem wozów	13	14	8	3	52 ⁵⁾
koni skarbowych:					
pociągowych	21	37	19	5	119
zapasowych	2	4	2	3	15
wierzchowych ⁶⁾	—	1	1	25	28
ogółem koni	23	42	22	33	162

ODSYŁACZE.

- 1) Taborowy.
- 2) W tej liczbie po jednym taborowym na kompanię.
- 3) W tej liczbie jeden konwał.
- 4) Trzy amunicyjne, apteczny, sanitarny i dwa oficerskie.
- 5) Kompania telegraficzna nie posiada skarbowego taboru technicznego.
- 6) Dla kaprali taborowych, 16 telegrafistów i 8 dozorców.

Batalion rezerwowy i zapasowy saperów, batalion pontonierów
i batalion kolejowy. Nr. 32.

	rezerw. saperów	zapasowy saperów	pontonie- rów	kole- jowy ¹⁸⁾
oficerów	31 ¹⁾	17	12 ³⁾	25 ⁴⁾
urzędników ⁵⁾ . . .	3	2	3	5
sierżantów starszych	6	6	6 ⁶⁾	4
furyerów ⁷⁾	8	8	4	6
sierżantów ⁸⁾	25	24	13	17
kaprali	90 ⁹⁾	24	37 ¹⁰⁾	58 ¹¹⁾
doboszów	13	6	4	—
trębaczy	1	—	1	4
sze- { zbrojnych	1.200 ¹²⁾	180	304 ¹²⁾	916 ¹²⁾
reg. { niezbrojnych	90 ¹³⁾		160 ¹³⁾	40 ¹³⁾
pisarzy	5	6	5	5
felczer. i konowalów ¹⁴⁾	9	8	6	7
sanitariuszów	3	3	2	3
rzemieślników	8	7	22	6
taborowych	72	5	22	46
ogółem ludzi	1.564	296 ¹⁵⁾	601	1.142 ¹⁶⁾
wozów	64	—	122	42 ¹⁵⁾
koni	160	12 ¹⁷⁾	495	85 ¹⁶⁾

ODSYŁACZE.

¹⁾ W sztabie 7 (patrz batalion czynny) i po 4 w kompaniach.

²⁾ W tej liczbie dowódca (pułkownik), zarządzający gospodarstwem (kapitan), 6 dowódców kompanii i 3 oficerów administracyi (adjutant, kasyer-kwaternistrz i oficer broni).

³⁾ Ośmiu w kompaniach i czterech w sztabie: dowódca (pułkownik), zarządzający gospodarstwem, adjutant i kasyer, pełniący jednocześnie obowiązki kwaternistrza i oficera broni.

⁴⁾ W tej liczbie 5 w sztabie: dowódca (pułkownik), oficer szta-

bowy (podpułkownik), adjutant, kasyer-kwatermistrz i zarządzający mieniem kolejowym.

5) Jeden lub dwu lekarzy i buchalter, nadto, w batalionie kolejowym: inżynier-budowniczy i inżynier-mechanik.

6) W tej liczbie 4 wachmistrzów kawaleryi do służby pociągowej.

7) W tej liczbie dwóch w sztabie, przy kasyerze i oficerze broni.

8) W tej liczbie jeden taborowy, nadto w batalionie pontonierów 4 podwachmistrzów kawaleryi do służby pociągowej; batalion zapasowy saperów nie posiada taboru.

9) W tej liczbie 6 taborowych, po jednym na kompanię.

10) W tej liczbie jeden taborowy.

11) W tej liczbie dwóch taborowych i czterech brygadyerów kawaleryi do służby pociągowej.

12) Po 200, względnie 152, względnie 229 na kompanię.

13) Po 15, względnie 14, względnie 10 na kompanię, nadto w batalionie pontonierów 132 rezerwistów kawaleryi do służby pociągowej.

14) Po jednym konowale w batalionie rezerwowym saperów i kolejowym i dwóch w batalionie pontonierów. W każdej kompanii jest jeden felczer.

15) Personel uzupełniający składa się z 17 oficerów i 1.650 żołnierzy.

16) W batalionach rezerwowych jest 19 taborowych, 17 wozów i 34 konie. Bataliony zakaspijskie i usuryjski są silniejsze: pierwsze o jedną kompanię (5 oficerów, 268 żołnierzy, 7 wozów i 14 koni), drugi o dwie kompanie (10 oficerów, 522 żoł., 16 wozów i 26 koni).

17) Są to konie robocze.

18) Patrz, oprócz Zbioru Etatów, R. W. 282/96.

Tabor.

	w szta- bie	w każđ. komp.	ogółem
1. Batalion rezerwowym saperów:			
Tabor intendenty:			
wóz czterokonnym ambulansowym . .	1	—	1
furgonów parokonnym W. 1884 . .	5	4	29
wózek dwukolowym jednokonnym ¹⁾	10	1	16

	w szta- bie	w każ- komp.	ogółem	
tabor techniczny:				
wozów czterokonnych specjalnych .	—	1	6	
wozów trzykonnych W. 1876 . . .	—	2	12	
ogółem wozów . .	16	8	64	
koni skarbowych {	pociągowych .	24	19	138
	zapasowych .	3	2	15
	wierzchowych ²⁾	1	1	7
ogółem koni . .	28	22	160	
2. Batalion pontonierów:				
tabor intendenty:				
wóz czterokonny ambulansowy . .	1	—	1	
furgonów parokonnych W. 1884 . .	4	5	14	
wózków dwukolow. jednokonnych ³⁾	5	—	5	
tabor techniczny:				
wozów pontonowych	—	51	102	
ogółem wozów . .	10	56	122	
koni skarbowych {	pociągowych .	17	211	439 ⁴⁾
	zapasowych .	2	14	30 ⁵⁾
	wierzchowych ⁶⁾	4	11	26
ogółem koni . .	23	236	495	
3. Batalion kolejowy czynny:				
tabor intendenty:				
wóz czterokonny ambulansowy . .	1	—	1	
furgonów parokonnych W. 1884 . .	5	4	21	
wózków dwukolow. jednokonnych ⁷⁾	8	1	12	
tabor techniczny:				
furgonów parokonnych z narzędziami	—	2	8	
ogółem wozów . .	14	7	42	

		w szta- bie	w każ- komp.	ogółem
koni skarbowych	pociągowych .	22	13	74
	zapasowych .	3	1	7
	wierzchowych ⁸⁾	—	1	4
	ogółem koni . .	25	15	85

4. Batalion kolejowy rezerwowy nie posiada furgonów (W. 1884), liczba zaś wózków pod rzeczy oficerskie jest o 4 mniejsza, liczy zatem 17 wozów, 34 konie (2 zapasowe, 4 wierzchowe) i 19 szeregowców taborowych.

ODSYŁACZE.

- 1) 6 amunicyjnych, 1 apteczny, 1 sanitarny i 2 oficerskie.
- 2) Dla podoficerów taborowych.
- 3) 2 amunicyjne, 1 apteczny, 1 sanitarny i 1 oficerski.
- 4) W tej liczbie 402 dla wozów pontonowych.
- 5) W tej liczbie 26 dla wozów pontonowych.
- 6) 12 dla oficerów i 14 dla podoficerów (12 podoficerów kawalerji i 2 taborowych).
- 7) 4 amunicyjne, 1 sanitarny, 1 apteczny i 2 oficerskie.
- 8) Dla podoficerów taborowych.

Kompanie samoistne inżynierji.

Nr. 33.

	kompanie saperów			pół- komp. fort. saper.	kompanie minierów		
	Kwant.	Zach.- Syb.	fortecz.		forteczne		rzecz- na ³⁾
					silniej- sza ¹⁾	słab- sza ²⁾	
oficerów	8 ⁴⁾	7 ⁴⁾	5 ⁵⁾	2	11	6	6
buchalter	—	—	—	—	1	1	1
sierż. starszych .	1	1	1	1	1	1	1
furyerów	2 ⁶⁾	1	1	1	1	1	1
sierżantów	14 ⁶⁾	5 ⁶⁾	4	2	9	4	10
kaprali	25 ⁷⁾	15 ⁸⁾	14	8	20	10	20
doboszów	3	2	1	1	—	—	—

	kompanie saperów			pół: komp. fort. saper.	kompanie minierów		
	Kwant.	Zach.- Syb.	fortecz.		forteczne		rze- czna
					silniej- sza	slabsza	
sze- (zbrojnych	219 ⁹⁾	220 ⁹⁾	200	100	120	64	192
reg. (niezbrojn.	15	15	15	8	14	8	9
pisarzy	2	2	2	1	3	2	3
felczerów	2	1	1	1	1	1	1
rzemieślników . . .	5	5	5	1	9	7	11
taborowych	25	5	1	—	1	1	8
ogółem ludzi . . .	321	279	250	126	191	106	263
wozów	25 ¹⁴⁾	5 ¹⁰⁾	—	—	—	—	6 ¹¹⁾
koni skarbowych	42 ¹⁵⁾	15	2 ¹²⁾	—	2 ¹²⁾	2 ¹²⁾	16 ¹³⁾

ODSYŁACZE.

1) Według tego etatu mobilizowane są kompanie: Kronsztadzka, Sweaborska, Sewastopolska i Władywostocka.

2) Jest to etat wojenny pozostałych pięciu kompanii fortecznych oraz rzecznych: Amurskiej i Nowo-Kijowskiej.

3) Jest to etat kompanii Wiślańskich i Narwiańskich.

4) W tej liczbie adjutant, pełniący jednocześnie obowiązki kasyera, kwatermistrza i oficera broni oraz dowódca komendy telegrafistów i heliografistów.

5) W tej liczbie adjutant, pełniący jednocześnie obowiązki kasyera.

6) W tej liczbie dla komendy telegrafistów: 10 w kompanii kwantuńskiej i 1 w kompanii Zachodnio-Syberyjskiej.

7) W tej liczbie 10 dla komendy telegrafistów i 1 taborowy.

8) W tej liczbie jeden dla komendy telegrafistów i 1 taborowy.

9) W tej liczbie 200 saperów, reszta telegrafistów i heliografistów.

10) Zwyczajnych trzykonnych.

11) Dwa wózki dwukółowe oficerskie i cztery furgony parokonne W. 1884.

12) Robocze.

13) 10 pociągowych, 1 zapasowy i 5 wierzchowych.

14) Wózki dwukółowe: 13 taboru intendentury i 12 taboru technicznego.

15) 25 koni pociągowych, 13 wierzchowych (dla podoficerów taborowych i 12 telegrafistów) i 4 zapasowe.

Park balonowy forteczny.

Nr. 34.

5 oficerów (parkiem dowodzi kapitan lub podkapitan), 10 podoficerów (1 sierżant starszy, 2 furyerów, 3 sierżantów, 4 kaprali), 100 szeregowców zbrojnych i 5 niezbrojnych i 21 niefrontowych (2 pisarzy, 2 felczerów, 3 maszynistów, 7 rzemieślników i 8 taborowych), ogółem 141 ludzi, tudzież 12 koni roboczych.

Parki amunicyjne.

Nr. 35.

	p o l o w e			strzeleckie		górskie		moż- dzie- rzowe
	więk- sze	mniej- sze	wsch- syb.	wię- ksze	mniej- sze	czyn- ne	rezer- wowe	
oficerów 1)	4	4	4	4	4	3	4	4
urzędników artyler.	1	1	1	1	1	1	1	1
wachmistrzów . . .	1	1	1	1	1	1	1	1
furyerów	2	2	2	2	2	2	2	2
podwachmistrzów .	3	3	4	4	4	3	4	3
brygadyerów	8	6	8	8	8	6	8	6
trębaczy	2	2	2	2	2	2	2	2
sze- (zbrojnych . .	238 ²⁾	206 ²⁾	264 ³⁾	244 ²⁾	180 ²⁾	141 ²⁾	197 ⁴⁾	122 ⁵⁾
reg. (niezbrojnych	37	35	46	38	31	29	41	30
pisarzy	2	2	2	2	2	2	2	2
felczerów i konowal.	3	3	3	3	3	2	3	3
rzemieślników . . .	8	8	8	8	8	4	8	6
taborowych	7	6	34	7	6	40	46	6
ogółem ludzi . . .	316	279	379	324	252	236	319	188
wóz. 2-koł. (2-kon. .	24	24	—	32	32	—	32	—
amunicyj. (1-kon. .	—	—	168	—	—	—	—	—
jaszczy- (W. 1877 .	34	28	—	32	20	—	—	—
ków (możdzierz.	—	—	—	—	—	—	—	30
furg. 2kon. (techn. .	20	18	—	20	16	—	8	5
W. 1884 t. (inten. .	6	5	—	6	5	—	2	2
wóz. 2-koł. (techn.	—	—	54	—	—	—	—	—
g. W. 1890 t. (inten.	—	—	32	—	—	—	3	—
juków z pociskami	—	—	—	—	—	96	96	—
juk. taboru (techn.	—	—	—	—	—	21	21	—
(inten.	—	—	—	—	—	38	38	—
ogółem wozów . . .	84	75	254	90	73	—	45	37

		p o l o w e			strzeleckie		górskie		moż- dzie- rzowe
		więk- sze	mniej- sze	wsch- syb.	więk- sze	mniej- sze	czyn- ne	rezer- wowe	
koni skar- bow.	wierzchow.	12	12	13	13	13	11	13	12
	pociągow. .	304	262	254	308	226	—	87	134
	jecznych .	—	—	—	—	—	155	155	—
	zapasowych	16	14	27	17	13	23	29	8
ogółem koni		332	288	294	338	252	189	284	154

Uwaga. Co do parków wschodnio-syberyjskich patrz R. W. 182/97, co do górskich rezerwowych — R. W. 257/97, co do moździerzowych — R. W. 234/97, co do innych — R. W. 214/96.

ODSYŁACZE.

1) Parkiem dowodzi kapitan lub podkapitan.

2) Część obsługuje jaszczyki i juki amunicyjne (po jednym na wózek i na cztery juki, po dwu na jaszczyk), część powozi końmi wózków i jaszczyków, oraz furgonów taboru technicznego (po jednym na wózek i furgon, po trzech na jaszczyk), lub prowadzi konie z jukami amunicyjnymi i taboru technicznego (po jednym na konia).

3) 42 do obsługi wózków amunicyjnych (po jednym na cztery wózki) i 222 do powożenia (po jednym na każdy wózek dwukołowy).

4) 40 do obsługi wózków i juków amunicyjnych (po jednym na dwa wózki i na cztery juki), 40 do powożenia końmi (po jednym na wózek amunicyjny i furgon taboru technicznego) i 117 do prowadzenia koni z jukami amunicyjnymi i taboru technicznego.

5) Po 4 na każdy jaszczyk (dwóch do obsługi i dwóch do powożenia) i po 1 na furgon taboru technicznego.

Zakaspijski jeczny transport artylerii (R. W. 258/95) składa się z 2 oficerów, 1 urzędnika artylerii, 9 podoficerów, 2 trębaczy, 91 szeregowców zbrojnych (po jednym na każde pięć wielbłądów), 13 szeregowców niezbrojnych, 1 pisarza, 2 felczerów i 2 rzemieślników, ogółem ze 123 ludzi; dalej: z 8 koni wierzchowych (3 dla oficerów i urzę-

dnika) i 454 wielbłądów (390 pod juki amunicyjne, 39 zapasowych i 25 pod rzeczy).

Etat zarządu brygady parków lotnych (R. W. 60/94) obejmuje: 2 oficerów (pułkownik lub podpułkownik i adjutant), 4 urzędników (dwóch lekarzy, weterynarz i urzędnik artylerji) i 15 żołnierzy niewalczących (trzech pisarzy, trzech felczerów, trzech sanitaryuszów i sześciu taborowych), 5 koni wierzchowych, 11 pociągowych, 1 zapasowego oraz 6 wozów (trzech wózków dwukolowych: apteczny, sanitarny i dowódcy, dwa furgony W. 1884 i wóz ambulansowy).

Etat powyższy jest wspólny dla zarządów wszelkich brygad parkowych z wyjątkiem zarządów brygad wschodnio-syberyjskich, które posiadają o jednego lekarza, jednego weterynarza, ośmiu żołnierzy taborowych i cztery konie (dwa wierzchowe i dwa pociągowe) więcej. Tabor ich składa się z jednego wózka dwukolowego aptecznego W. 1884 i dwunastu wózków dwukolowych gospodarczych W. 1890, w tej liczbie jeden pod rzeczy dowódcy, cztery ambulansowe, jeden sanitarny i sześć pod inne rzeczy (R. W. 182/97).

Sekcyje parków inżynierskich.

Nr. 36.

Sekcyja składa się z 1 oficera, 1 sierżanta, 2 kaprali, 14 szeregowców, 2 pisarzy, 2 felczerów, 2 rzemieślników i 22 taborowych, ogółem z 46 ludzi; dalej z 2 koni wierzchowych, 54 pociągowych i 6 zapasowych; wreszcie, z 19 wozów, a mianowicie: z 1 furgonu parokonnego, 1 wózka dwukolowego (oficerskiego) i 17 furgonów trzykonnnych taboru inżynierskiego (W. 1876).

W sekcyjach parku 2 i 4 tabor inżynierski składa się z 8 wozów czterokonnnych starego wzoru i z 2 wozów wzoru 1876, w sekcyjach zaś parku kaukaskiego — wyłącznie z wozów czterokonnnych, których jest 10 w sekcyji,

skutkiem tego liczba koni w sekcjach pierwszych dwu parków wynosi 48 (w tej liczbie 2 wierzchowe i 5 zapasowych), w sekcjach zaś kaukaskich 50 (o dwa pociągowe więcej).

Park intendenty dywizyi piechoty. Nr. 37.

Sklada się z dwu oddziałów: ogólnego i prowiantowego, z których każdy jest podzielony na 6 plutonów.

Personel składa się:

1° z 7 oficerów: dowódcy parku (pułkownika lub podpułkownika), adjutanta, dwu dowódców oddziałowych i trzech dowódców plutonowych, z których jeden dowodzi pierwszym i drugim plutonem oddziału prowiantowego, drugi — trzecim i czwartym, trzeci — piątym i szóstym;

2° z 4 urzędników: dwu referentów, lekarza i weterynarza;

3° z 340 żołnierzy: 2 sierżantów starszych, 4 furyerów, 11 podoficerów plutonowych, 8 felczerów, 7 pisarzy, 27 rzemieślników, 12 szeregowców do posług gospodarczych i 269 szeregowców taborowych do powożenia i do prowadzenia koni zapasowych (po jednym na wóz i na parę koni zapasowych).

Wozów jest ogółem 194, w tej liczbie 3 dwukolowe: sanitarny, apteczny i dowódcy parku. Wszystkie pozostałe są trzykonne W. 1876. Pod cerkiew są przeznaczone dwa wozy; należą do 1-go plutonu oddziału ogólnego. Każdy pułk piechoty posiada 7 wozów w oddziale ogólnym i 31 w oddziale prowiantowym. Każda brygada artylerji posiada 2 wozy w pierwszym oddziale i dwa razy tyle wozów, ile ma baterji, w drugim (a zatem 12, 14, 16 lub 18). Szósty pluton składa się z 12 wozów (w tej liczbie 3 wózki dwukolowe) w oddziale ogólnym i z 14 wozów w oddziale prowiantowym.

Koni ogółem jest 750, mianowicie: 20 wierzchowych

(dla oficerów, sierżantów starszych i podoficerów plutonowych), 576 pociągowych i 154 zapasowe, z których 100 stanowi zapas dywizyi (po 10 na pułk i baterye, w kaukaskich po 5).

Skład oddziałów i plutonów unaoczniają następujące tablice:

1. oddział ogólny:	p l u t o n y					
	1	2	3	4	5	6
a) oficerów i urzędników	—	—	—	—	—	6
b) sierżant starszy i furyer	—	—	—	—	—	2
podoficerów plutonow. .	1	1	1	1	—	1
felczerów 5, pisarzy 4, rzemieślników 10 i do posług gospod. 2, ogółem	—	—	—	—	—	21
szeregow. taborowych .	10	8	8	8	2	63
c) furgonów trzykonnych	9	7	7	7	2	9
wózków dwukołowych	—	—	—	—	—	3
d) koni wierzchowych . .	1	1	1	1	—	5
» pociągowych . . .	27	21	21	21	6	30
» zapasowych	2	2	2	2	—	102

ogółem: 3 oficerów, 3 urzędników, 127 żołnierzy, 44 wozy, 245 koni.

2. oddział prowiantowy:	p l u t o n y					
	1	2	3	4	5	6
a) oficerów i urzędników	1	—	1	—	—	3
b) sierżant starszy i 3 fur.	1	—	1	—	—	2
podoficer. plutonowych	1	1	1	1	1	1
felczerów 3, pisarzy 3	—	—	—	—	—	6
szeregowców do posług gospodarczych	3	—	3	—	—	4

2. oddział prowiantowy:	p l u t o n y					
	1	2	3	4	5	6
rzemieślników	1	1	1	1	1	12
szeregow. taborowych .	35	35	35	35	14	16
c) furgonów trzykonnych	31	31	31	31	12	14
d) koni wierzchowych . .	2	1	2	1	1	4
» pociągowych . .	93	93	93	93	36	42
» zapasowych . . .	9	9	9	9	4	4

ogółem: 4 oficerów, 1 urzędnik, 213 żołnierzy, 150 wozów i 505 koni.

Parki intendenty dywizji piechoty, których brygady artylerji są ośmiobateryjne, liczą o 4 szeregowców taborowych, 4 furgony i 33 koni więcej, te zaś, które posiadają po 9 baterji, liczą o 7 szeregowców, 6 furgonów i 50 koni więcej.

W parkach dywizji kaukaskich wozy W. 1876 są całkowicie zastąpione wozami czterokonnymi W. 1866. W parkach takich na każdy wóz czterokonny przeznaczają się dwu szeregowców, liczba koni zapasowych wynosi 115, a liczba wozów (łącznie z trzema wózkami dwukołowymi) 168, skutkiem czego w parku takim jest o 121 żołnierzy i 47 koni więcej, natomiast o 26 wozów mniej, niż w parku normalnym ¹⁾.

Park intendenty dywizji kawalerji.

Nr. 38.

Składa się również z dwu oddziałów, lecz takowe podzielone są każdy na 5 plutonów (5-ty odpowiada 5 i 6 plutonowi parku dywizji piechoty).

Personel składa się:

1° z 4 oficerów: dowódcy parku (podpułkownika) ad-

¹⁾ Tabor 7-ej (górskiej) baterji nie jest tu uwzględniony.

jutanta i dwu dowódców oddziałowych (rotmistrzów lub podrotmistrzów).

2° z 4 urzędników: dwu referentów, lekarza i weterynarza.

3° ze 166 żołnierzy: 2 wachmistrzów, 2 furyerów, 10 podoficerów plutonowych, 7 felezerów, 5 pisarzy, 4 szeregowców do posług gospodarczych, 13 rzemieślników i 123 szeregowców taborowych.

Wozów jest ogółem 85, w tej liczbie 2 wózki dwukolowe: apteczny i dowódcy parku. Wszystkie inne są parokonne W. 1876. Każdy pułk kawaleryi posiada 7 wozów w oddziale ogólnym ¹⁾ i 10 w oddziale prowiantowym; wyjątek stanowią pułki kirasyerskie, liczące po 6 w pierwszym i po 7 w drugim oddziale, tudzież kozackie liniowe, posiadające po 6 w pierwszym i po 10 w drugim oddziale. Każda bateria konna posiada po 1 wozie w oddziale ogólnym i po 2 wozy w oddziale prowiantowym. Wreszcie tabor zarządu dywizyi i parku składa się z 6 wozów i 2 wózków w pierwszym i z 4 wozów w drugim oddziale.

Liczba koni zapasowych wynosi 10 na pułk i baterię konną, a zatem 60, nie licząc 16 koni zapasowych parku; koni wierzchowych jest 16, pociągowych 168, ogółem przeto 260.

Skład oddziałów i plutonów unaoczniają następujące tablice:

1. oddział ogólny:	p l u t o n y				
	1	2	3	4	5
a) oficerów i urzędników . . .	—	—	—	—	6
b) wachmistrz i furyer . . .	—	—	—	—	2
podoficerów plutonowych .	1	1	1	1	1

¹⁾ R. W. 280/91.

1. oddział ogólny:	p l u t o n y				
	1	2	3	4	5
felczerów 5, pisarzy 3, szereg. do posług gospodarczych 2, rzemieślników 8, ogółem .	—	—	—	—	18
szeregowców taborowych .	8	7	8	6	41
c) furgonów parokonnych . .	7	7	7	6	8
wózków dwukołowych . . .	—	—	—	—	2
d) koni wierzchowych	1	1	1	1	5
» pociągowych	14	14	14	12	18
» zapasowych	2	—	2	—	62

ogółem: 3 oficerów, 3 urzędników, 95 żołnierzy, 37 wozów, 147 koni.

2. oddział prowiantowy:	p l u t o n y				
	1	2	3	4	5
a) oficerów i urzędników . . .	—	—	—	—	2
b) wachmistrz i furyer	—	—	—	—	2
podoficerów plutonowych .	1	1	1	1	1
felczerów 2, pisarzy 2, szereg. do posług gospodarczych 2, rzemieślników 5, ogółem .	—	—	—	—	11
szeregowców taborowych .	11	11	11	11	9
c) furgonów parokonnych . .	10	10	10	10	8
d) koni wierzchowych	1	1	1	1	3
» pociągowych	20	20	20	20	16
» zapasowych	2	2	2	2	2

ogółem: 1 oficer, 1 urzędnik, 71 żoł., 48 wozów, 113 koni.

Taki skład posiada park intendenty dywizyi normalnej, złożonej z 3 pułków dragonów i 1 pułku kozaków.

Park indendentury 1-szej dywizyi kawaleryi gwardyi (cztery pulki kirasyerów, dwa kozaków, setnia uralska i trzy baterye konne) składa się z 4 oficerów, 4 urzędników, 208 żołnierzy (o 2 plutonowych i 40 szeregowców taborowych więcej), 108 wozów (w tej liczbie jeden dla setni uralskiej) i 343 koni, mianowicie: 18 wierzchowych, 111 zapasowych (90 dla dywizyi) i 214 pociągowych, park zaś 2-jej dywizyi kawaleryi gwardyi (sześć pulków i trzy baterye) — z 4 oficerów, 4 urzędników, 222 żołnierzy (o 4 plutonowych i 52 taborowych więcej), 123 wozów i 378 koni, mianowicie: 20 wierzchowych, 114 zapasowych i 244 pociągowych.

Park intendentury brygady strzelców.

Nr. 39.

W R. W. 188/85 wskazany jest tylko etat parku intendentury czterobatalionowej brygady strzelców bez artyleryi.

Oddział ogólny tego parku, podzielony na dwa plutony składa się z 1 oficera, 1 referenta, 28 żołnierzy (1 furyera, 1 podoficera taborowego, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 1 pisarza, 2 felczerów, 4 rzemieślników i 17 szeregowców taborowych), 11 wozów parokonnych W. 1876 (po dwa na batalion i trzy dla zarządu brygady i parku) i 39 koni (w tej liczbie 12 zapasowych dla brygady, 2 zapasowych dla parku i 3 wierzchowych).

Oddział prowiantowy, podzielony na cztery plutony, składa się z 1 oficera, 59 żołnierzy (4 plutonowych, 2 szeregowców do posług gospodarczych, 1 pisarza, 2 felczerów i 50 taborowych), 46 wozów parokonnych (w tej liczbie po jedenaście na batalion) i 105 koni (w tej liczbie ośm zapasowych i pięć wierzchowych).

Czyni to ogółem: 2 oficerów, 1 urzędnik, 87 żołnierzy, 57 wozów parokonnych i 144 konie (w tej liczbie 8 wierzchowych i 22 zapasowe).

Kierując się zasadami, wskazanemi w powołanem wyżej rozporządzeniu, można przypuścić:

1° że park intendenty brygady strzelców gwardyi będzie liczniejszy od wyżej omówionego o 1 referenta, 1 podoficera plutonowego, 17 szeregowców taborowych, 6 innych niefrontowych (liczba dowolna), 7 furgonów i 36 koni (mianowicie: 1 wierzchowego, 20 zapasowych dla dwu bateryi, 1 zapasowego dla parku i 14 pociągowych) i

2°, że park intendenty czteropulkowej brygady strzelców składać się będzie z 4 oficerów, 4 urzędników (patrz etat Nr. 38), 205 żołnierzy (2 sierżantów starszych, 2 furyerów, 10 plutonowych, 5 felczerów, 4 pisarzy, 13 rzemieślników, 6 szeregowców do posług gospodarczych i 163 taborowych), 126 wozów, w tej liczbie 4 wózków dwukółowych (R. W. 284/92) i 338 koni. Każdy pułk strzelców posiada 4 furgony parokonne W. 1876 w oddziale ogólnym i 22 w oddziale prowiantowym; pierwszy składa się nadto z 1 furgonu dywizyonu artyleryi, 4 furgonów i 4 wózków zarządu brygady i parku, drugi zaś z 9 furgonów dywizyonu artyleryi i 4 furgonów zarządu. W liczbie koni jest 16 wierzchowych, 248 pociągowych i 74 zapasowe (po 5 na pułk, po 10 na baterię i 24 dla parku).

Lazaret polowy dywizyi piechoty.

Nr. 40.

6 urzędników: lekarz dywizyjny, jego pomocnik, 3 młodszych lekarzy i pomocnik intendenta;

1 oficer: intendent i zarazem dowódca kompanii tragarzy;

5 felczerów: 3 lekarskich, 1 aptekarski i 1 weterynarski;

2 pisarzy;

22 sanitaryuszów;

39 taborowych, w tej liczbie 2 podoficerów;

1 kompania tragarzy, złożona z 1 sierżanta starszego, 4 sierżantów, 12 kaprali i 200 szeregowców.

Ogółem: 1 oficer, 6 urzędników i 285 żołnierzy.

Tabor:

wózków aptekarskich dwukołowych W. 1884	3
wozów ambulansowych czterokonnych W. 1877	8
wóz czterokonny W. 1866 pod namioty	1
furgonów parokonnych W. 1884	15
ogółem wozów	27

koni wierzchowych	{	dla intendenta i jego pomocnika	2
		dla podoficerów taborowych	2
» pociągowych			69
» zapasowych			5
ogółem koni			78

Lazaret polowy brygady strzelców ¹⁾. Nr. 41.

- 5 urzędników: 4 lekarzy i pomocnik intendenta,
 1 oficer: intendent i zarazem dowódca komp. tragarzy,
 5 felezerów,
 2 pisarzy,
 14 sanitaryuszów,
 32 taborowych, w tej liczbie 2 podoficerów,
 1 kompania tragarzy, złożona z 1 sierżanta starszego, 2
 sierżantów, 8 kaprali i 130 szeregowców.
 Ogółem: 1 oficer, 5 urzędników i 194 żołnierzy.

Tabor.

wózków dwukołowych aptekarskich W. 1884	2
wozów ambulansowych parokonnych W. 1892	8
furgonów parokonnych W. 1884	15
ogółem wozów	25
koni wierzchowych (p. etat nr. 40)	4
» pociągowych	48
» zapasowych	3
ogółem koni	55

¹⁾ R. W. 95/96

Szpital polowy.

Nr. 42.

9 urzędników: lekarz główny, 3 ordynatorów, aptekarz, intendent, jego pomocnik, buchalter, i kapelan,
 10 felczerów: 7 lekarskich, 2 aptekarskich i 1 weterynarski,
 3 pisarzy,
 1 służący cerkiewny,
 65 sanitaryuszów,
 28 taborowych, w tej liczbie 2 podoficerów.
 Ogółem 9 urzędników i 107 żołnierzy; nadto 4 siostry miłosierdzia.

Tabor:

wózków dwukołowych aptekarskich W. 1884	4
wóz czterokonny W. 1877 dla sióstr miłosierdzia	1
wóz czterokonny W. 1866 pod namioty	1
furgonów parokonnych W. 1884	19
ogółem wozów	25
koni wierzchowych (p. etat Nr. 40)	4
» pociągowych	50
» zapasowych	3
ogółem koni	57

Batalion taboru.

Nr. 43.

Składa się z zarządu i kilku transportów wojennych, w zasadzie pięciu.

Zarząd stanowi: dowódca batalionu (pułkownik lub podpułkownik), 2 referentów, 5 pisarzy, 3 szeregowców niezbrojnych i 2 taborowych, ogółem z 13 ludzi; nadto: 2 furgony, rekwirowane przy mobilizacji i 4 konie pociągowe.

Każdy transport dzieli się na dwa plutony, każdy zaś pluton w transportach kołowych na 4, w jucznych na 2 sekcye.

Skład transportów jest następujący:

	transporty kolowe, złożone z wozów			trans- port juczny	
	paro- kon.	trzy- kon.	cztero- kon.		
oficerów ¹⁾	3	3	3	3	
urzędników ²⁾	2	2	2	2	
sierżantów starszych	2	2	2	2	
furyerów	2	2	2	2	
sierżantów	8	8	8	2	
sygnałowych	1	1	1	1	
pisarzy	3	3	3	3	
felczerów ³⁾	4	4	4	4	
szeregowców niezbrojnych . .	6	6	6	6	
rzemieślników	14	14	14	10	
szeregowców taborowych . . .	191	139	242	174	
ogółem ludzi . .	236	184	287	209	
wozów {	z prowiantem i t d.	172	124	108	—
	pod rzeczy personelu	11	7	8	—
ogółem wozów . .	183	131	116	—	
zwierząt jucznych {	z prowiantem itd.	—	—	—	286
	pod rzeczy person.	—	—	—	42
	zapasowych . . .	—	—	—	24
koni {	wierzchowych ⁴⁾ . . .	16	16	16	10
	pociągowych	366	393	464	—
	zapasowych	24	26	31	—
ogółem zwierząt . .	406	435	511	362	

ODSYŁACZE.

¹⁾ Dowódca w stopniu kapitana (rotmistrza) lub podpułkownika i 2 dowódców plutonowych.

²⁾ Weterynarz i referent.

³⁾ 2 lekarskich i 3 weterynarskich.

4) Dla oficerów, urzędników, sierżantów starszych, sierżantów i sygnalowego .

Szwadron żandarmeryi polowej.

Nr. 44.

	Szwadron	
	gward.	liniowy
oficerów ¹⁾	8	10
wachmistrzów	1	1
podwachmistrzów	4	4
brygadyerów	96	144
trębaczy	4	4
szeregowców pieszych	10	10
pisarzy	4	4
felczerów lekarskich i weterynarskich .	2	2
szeregowców taborowych ²⁾	14	17
innych niefrontowych	4	4
ogółem ludzi ³⁾ . .	147	200
koni { oficerskich	8	10
wierzchowych { żołnierskich	105	153
koni { pociągowych	11	14
taborowych { zapasowych	1	1
ogółem koni . . .	125	178
furgonów paro- { plutonowych . . .	4	5
konnych. W. 1884 { szwadronowych . .	1	2
wózek dwukołowy pod kasę i kancelaryę	1	—
ogółem wozów ⁴⁾ . . .	6	7

ODSYŁACZE.

¹⁾ W tej liczbie dowódca (pułkownik), jego pomocnik, adjutant pełniący jednocześnie obowiązki kasyera i kwatremistrza.

²⁾ W szwadronie kaukaskim 23.

³⁾ W szwadronie kaukaskim 206.

⁴⁾ W szwadronie kaukaskim 12 wózków dwukółowych i 1 furgon W. 1884.

Pułk konny i setnia piesza straży pogranicznej ¹⁾.

	pułk konny			setnia piesza		
	w szta- bie	w setni	ogółem	silniej- sza ³⁾	slab- sza ²⁾	
oficerów	4 ⁴⁾	4	20	2	2	
urzędników ⁵⁾	2	—	2	—	—	
wachmistrzów	—	1	4	1	1	
furyerów	—	1	4	1	1	
podwachmistrzów	—	4	16	4	4	
brygadyerów	—	7	28	8	4	
trębaczy	1	2	9	3 ⁶⁾	3 ⁶⁾	
szeregowców zbrojnych .	—	96 ⁷⁾	384	119 ²⁾	118 ²⁾	
ordynansów	7	4	23	2	2	
szeregowców taborowych	4	3	16	5	4	
innych niefrontowych . .	8	3	20	1	1	
ogółem ludzi	26	125	526	146	140	
koni skarb. {	wierzchowych	—	—	471 ⁸⁾	—	—
	pociągowych	8	6	32	8	6
	jucznych	6	4	22	—	—
ogółem koni	21	126	525	8	6	
wozów parok. typu dowol.	4	2	12	3	2	
wóz. 2-kol. { amunicyj. . .	—	1	4	1	1	
jednokon. { gospodar.	—	1	4	1	1	
ogółem wozów	4	4	20	5	4	

ODSYŁACZE.

- ¹⁾ Zbiór Etatów, por. 253/97.
²⁾ To jest taka, w której jest do 118 szeregowców zbrojnych.
³⁾ To jest taka, w której jest więcej niż 118 szeregowców zbrojnych.

4) Dowódca, adjutant, kasyer i kwatermistrz.

5) Lekarz i weterynarz.

6) Trębacz i dwóch dobozów.

7) Czyli po 12 rot w plutonie. Cztery roty, brakujące do etatu szwadronu, przed zaopatrzeniem ich w konie przez ludność w drodze powinności końskiej, należeć będą do setni pieszych.

8) Dla podoficerów, z wyjątkiem furyerów, trębaczy, szeregowców zbrojnych i 30 ordynansów i felezerów.

ROZDZIAŁ IV.

Liczebność wojska rosyjskiego na stopie wojny i przypuszczalny jego „ordre de bataille“.

Opierając się na poprzednich rozdziałach, można dość dokładnie obliczyć siłę etatową wojska rosyjskiego na stopie wojny.

A) Zarządy polowe.

Europa.

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Sztab Wodza Naczelnego .	56	27	320	142	61
4 zarządy polowe Armii .	380	596	3.296	1.784	760
23 zarz. korpusów piechoty	483	506	3.611	1.955	989
2 zarz. korp. kawaleryi ¹⁾	16	12	84	—	—
78 zarz. dywizyi piechoty ²⁾	344	266	2.968	936	624
26 zarz. dyw. kawaleryi ³⁾	104	78	884	286	208
208 z. brygad, łącz. w dyw.	208	—	208	416	208
6 zarz. brygad strzelców	17	5	44	26	12
2 zarz. brygad inżynieryi	8	3	20	9	6
ogółem . .	1.616	1.493	11.435	5.554	2.868

¹⁾ Bez taboru i konwoju.

²⁾ 48 czynnych i 30 rezerwowych, 46 w składzie korpusów i 32 samoistne.

³⁾ W tej liczbie 3 rezerwowe.

Na zarządy piechoty i kawaleryi rezerwowej przypada 228 oficerów, 129 urzędników, 1.428 żołnierzy, 525 koni, 350 wozów.

Kaukaz.

	oficer.	urzęd.	żołn.	koni	wozów
1 zarząd połowy Armii	95	149	824	446	190
3 zarządy korpusów piechoty ¹⁾	63	66	471	255	129
1 zarząd korpusu kawaleryi ²⁾	8	6	42	—	—
10 zarządów dywizyi piechoty ³⁾	44	34	380	120	80
5 zarządów dywizyi kawaleryi ⁴⁾	20	15	170	55	40
30 zarz. br. połączonych w dyw.	30	—	30	60	30
3 zarządy brygad strzelców	6	—	21	9	6
ogółem	266	270	1.938	945	475

Na zarządy piechoty i kawaleryi rezerwowej przypada 52 oficerów, 28 urzędników, 260 żołnierzy, 126 koni, 80 wozów.

Azya.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
2 zarządy połowe Armii	190	298	1.648	892	380
4 zarządy korpusów piechoty	84	88	628	340	172
16 zarz. br. piech. i kawaleryi ⁵⁾	43	12	247	—	—
ogółem	317	298	2.523	1.232	552

Ogółem Zarządy Połowe: 2.199 oficerów, 2.061 urzędników, 15.896 żołnierzy, 7.731 koni i 3.895 wozów.

¹⁾ Jeden domniemany.

²⁾ Domniemany.

³⁾ 4 czynne, 6 rezerwowych, w tej liczbie 4 samoistne.

⁴⁾ Dwie rezerwowe domniemane.

⁵⁾ Według etatów pokojowych.

B) Piechota.

1. Piechota czynna.

Europa.

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
193 pułki piechoty . .	15.247	1.364	772.202	30.494	14.861
20 pułków strzelców .	700	100	39.680	1.680	820
9 fińsk. b. strzelców ¹⁾	102	46	9.954	405	207
3 bat. strzelców gw.	63	15	3.231	135	69
ogółem . .	16.112	1.525	825.067	32.714	15.957

Kaukaz.

16 pułków piechoty .	1.264	112	63.859	2.560	1.568
4 bataliony strzelców	84	12	4.020	160	116
6 batalion. kozackich	132	24	4.980	240	170
ogółem . .	1.480	148	72.859	2.960	1.854

Azja.

17 p. piech. i strzelców	663	85	34.748	1.700	—
19 bat. turkiestańskich	399	57	19.608	1.140	—
8 bat. zakaspijskich	168	32	8.048	480	—
4 kauk. bat. strzelców	84	12	4.020	160	116
11 batal. syberyjskich	231	33	11.055	660	—
ogółem . .	1.545	219	77.479	4.140	116
ogółem piechota czynna	19.137	1.892	975.405	39.814	—

2. Piechota rezerwowa.

Europa.

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni
28 pułków pięciobatalionowych	2.184	206	134.876	609
4 finlandzkie p. strzelców ²⁾	252	28	15.644	744
69 p. rezerwowych I kolei ²⁾	4.347	483	269.913	12.834

¹⁾ Tabor w przybliżeniu.

²⁾ Licząc po 186 koni na pułk.

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni
49 p. rezerwowych II kolei ¹⁾ .	3.087	343	191.639	9.114
1 p. rezer. dwubatalionowy .	34	5	1.974	108
1 samoistny bat. rezerwowy .	16	2	971	9
ogółem . .	9.920	1.067	615.017	23.418

Kaukaz.

2 pulki pięciobatalionowe . .	156	14	9.634	42
18 p. rezerwowych I kolei ¹⁾ .	1.134	126	70.398	3.348
10 p. rezerwowych II kolei ¹⁾ .	630	70	39.110	1.860
10 batalionów kozackich . . .	220	40	8.300	400
ogółem . .	2.140	250	127.442	5.650

Azja.

9 pulków pięciobatalionowych	702	64	43.429	189
2 p. rezer. czterobatalionowe ¹⁾	126	14	7.822	372
1 p. rezer. trzybatalionowy .	50	6	2.993	33
1 pulk rezer. dwubatalionowy	36	4	1.945	9
7 samoistnych bat. rezer. . .	112	14	6.797	63
10 batalion. turkiestańskich .	210	30	10.320	600
ogółem . .	1.236	132	73.306	1.266
ogółem piechota rezerwowa .	13.296	1.449	815.765	30.334

3. Piechota zapasowa.

Europa.

200 bat. { kadry instrukcyjne . .	2.598	400	27.172	1.000
zapas. { personel uzupełniający	1.198	—	199.750	—
ogółem . .	3.796	400	226.922	1.000

¹⁾ Licząc po 186 koni na pulk.

Kaukaz.

		oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni
17 bat.	{ kadry instrukcyjne . .	221	34	2.312	85
zapas.	{ personel uzupełniający	102	—	17.000	—
6 kozackich komp.	zapasowych .	18	—	1.338	—
ogółem . .		341	34	20.650	85

Azja.

7 batal.	{ kadry instrukcyjne . .	91	14	952	35
zapas.	{ personel uzupełniający	42	—	7.000	—
ogółem . .		133	14	7.952	35
ogółem piechota zapasowa . . .		4.270	448	255.524	1.120

Ogółem piechota:

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni
Europa . . .	29.828	2.992	1.667.006	57.132
Kaukaz . . .	3.961	432	220.951	8.695
Azja . . .	2.914	365	158.737	5.441
ogółem . . .	36.703	3.789	2.046.694	71.268

C. Kawalerya.

1. Kawalerya czynna.

Europa.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
10 regul. pułków gwardyi .	336	60	8.518	8.918	266
51 liniowych puł. dragonów	1.836	255	49.623	53.652	1.479
Fiński pułk dragonów ¹⁾ . .	36	5	928	908	—
26 pułków kozaków ²⁾ . . .	644	88	24.770	26.338	705
Konwój JCM. i drobne oddz. ³⁾	68	6	2.511	3.399	35
ogółem ⁴⁾ . .	2.920	414	86.351	93.215	2.485

1) Bez taboru.

2) 19 p. dońskich, 2 kaukaskie, 3 orenburskie i 2 uralskie.

3) Dywizyon kubański, setnia ural. gw., 6 setni doń. i 2 oren.

4) Bez taboru pułku fińskiego.

Kaukaz.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
4 pułki regularne ¹⁾	144	20	3.892	4.208	116
10 pułków kozaków	220	30	9.520	10.002	270
Dywizyon Osetyński	11	3	319	294	—
ogółem ²⁾	435	53	13.731	14.504	386

Azja.

1 pułk dragonów	37	7	1.111	1.188	158
7 europejskich p. koz. ³⁾	119	23	5.118	5.262	159
4 zach.-azyat. p. koz. ⁴⁾	78	13	3.608	3.877	—
5 wsch.-azyat. p. koz. ⁵⁾	113	19	5.415	5.628	770
drobne oddziały ⁶⁾	32	4	1.044	1.008	95
ogółem	379	66	16.296	16.963	1.182
ogółem kawalerya czynna	3.734	533	116.378	124.682	4.053

2. Kawalerya rezerwowa.

Europa.

Pułk krymski	36	5	973	1.052	29
35 p. kozaków dońskich	875	105	33.320	35.595	945
12 p. kozaków orenburskich	252	48	11.460	11.868	324
6 p. kozaków uralskich	114	22	5.114	5.282	150
2 p. koz. astrachańskich	30	6	1.284	1.332	42
30 samoistnych setni dońsk.	60	—	4.522	4.608	39
ogółem	1.367	186	56.673	59.737	1.529

¹⁾ 3 pułki dragonów i pułk Dagiestański.

²⁾ Bez wozów dywizyonu osetyńskiego.

³⁾ 2 pułki kubańskie, 3 orenburskie, 1 uralski i 1 astrachański.

⁴⁾ 3 pułki syberyjskie i 1 siemirieczeński.

⁵⁾ 4 pułki zabajkalskie i 1 amurski.

⁶⁾ Dywizyon Turkomański, dywizyon ussuryjski, setnia Irkucka i Krasnojarska.

Kaukaz.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
22 p. kozaków kubańskich	472	88	20.162	21.406	582
8 p. kozaków tereckich .	152	32	6.340	6.740	192
ogółem . .	624	120	26.502	28.146	774

Azja.

6 p. kozaków syberyjskich	126	18	5.910	6.348	—
2 p. koz. siemirieczęńskich	30	8	1.306	1.406	—
8 p. koz. zabajkalskich .	144	24	5.944	6.240	880
dywizyon amurski ¹⁾ . . .	11	2	465	513	—
ogółem . .	311	52	13.625	14.507	880
ogółem kawalerya rezerw.	2.302	358	96.800	102.390	3.183

3. Kawalerya zapasowa.

Europa.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
122 szwadronów	610	—	23.302	25.986
61 oddziałów pieszych	—	—	10.980	183
szwadron fiński	8	5	201	181
25 setni	75	—	5.600	5.550
ogółem . .	693	5	40.083	31.900

Kaukaz.

6 szwadronów	30	—	1.146	1.278
3 oddziały piesze	—	—	540	9
15 setni	45	—	3.360	3.330
ogółem . .	75	—	5.046	4.617

Azja.

2 szwadrony	10	—	382	426
9 setni	27	—	2.016	1.998
ogółem . .	37	—	2.398	2.424
ogółem kawalerya zapasowa . .	805	5	47.527	38.941

¹⁾ Bez taboru.

Ogółem kawalerya.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Europa . . .	4.980	605	183.107	184.852	4.014
Kaukaz . . .	1.134	173	45.279	47.267	1.160
Azya . . .	727	118	32.319	33.894	2.062
ogółem . . .	6.841	896	260.705	266.013	7.236

D. Artylerya.

I. Artylerya polowa i górska.

I. Artylerya czynna.

Europa.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów ¹⁾
Sztaby ²⁾	467	262	2.696	2.060	696
88 bateryi ciężkich . . .	528	—	22.704	18.216	2.904
267 bateryi lekkich . . .	1.602	—	60.310	48.303	7.743
2 baterye górskie . . .	12	—	598	402	—
40 bateryi konnych . . .	200	5	8.214	9.939	1.140
22 bateryi moździerz. . .	110	—	4.950	3.674	792
ogółem . . .	2.919	267	99.472	93.094	13.275

Kaukaz.

Sztaby ³⁾	35	20	222	170	60
8 bateryi ciężkich . . .	48	—	2.065	1.656	272
18 bateryi lekkich . . .	108	—	4.068	3.258	540
5 bateryi górskich . . .	30	—	1.495	1.005	—
6 bateryi konnych . . .	30	2	1.409	1.638	174
2 baterye moździerzowe	10	—	450	334	72
ogółem . . .	261	22	9.708	8.061	1.128

1) Łącznie z działami, jaszczykami i t. d.

2) 49 brygad, 7 pułków, 125 dywizyonów pieszych i 18 konnych.

3) 4 brygady, 9 dywizyonów pieszych, 1 pułk.

Azja.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Sztaby ¹⁾	21	22	195	160	79
22 bateryi lekkich . . .	138	—	5.835	4.579	1.395
4 baterye górskie . . .	24	—	1.196	804	—
5 bateryi konnych . . .	25	4	1.159	1.329	201
3 bat. moździerzowe ²⁾ .	15	—	762	558	162
ogółem	223	26	9.047	7.430	1.837
ogół. artylerya czynna .	3.403	315	118.327	108.585	16.240

2. Artylerya rezerwowa.

Europa.

Sztaby ³⁾	189	108	1.054	783	270
20 bateryi ciężkich . . .	120	—	5.160	4.140	660
116 bateryi lekkich . . .	696	—	26.216	20.996	3.464
17 bateryi konnych . . .	85	3	3.468	4.217	493
ogółem	1.090	111	35.898	30.136	4.787

Kaukaz.

Sztaby ⁴⁾	28	16	160	116	40
24 bateryi lekkich . . .	144	—	5.424	4.344	696
4 baterye górskie . . .	24	—	1.196	804	—
ogółem	196	16	6.780	5.264	746

Azja.

Sztaby 4 dywiz. pieszych	12	8	84	80	52
8 bateryi lekkich . . .	48	—	1.808	1.448	232
1 bateria konna . . .	5	1	243	280	62
ogółem	65	9	2.135	1.808	346
ogółem artyl. rezerwowa	1.351	136	44.813	37.208	5.879

¹⁾ 4 brygady, 3 dywizyony piesze.

²⁾ Przyпускаjemy, że bateria turkiestańska posiada etat wschodnio-syberyjskich.

³⁾ 27 brygad i 54 dywizyonów pieszych.

⁴⁾ 4 brygady, 8 dywizyonów pieszych.

3. Artylerya zapasowa.

Europa.

		oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
3 sztaby brygad	3	7	28	3	—	—
45 bateryi { kadry instrukc.	270	—	5.850	1.095	450	—
pieszych { personel uzupeł.	180	—	21.600	4.950	—	—
6 bateryi { kadry instrukc.	48	—	1.107	642	87	—
mięszan. { personel uzupeł.	36	—	4.080	858	—	—
1 bateria { kadry instrukc.	5	2	152	147	9	—
kon. reg. { personel uzupeł.	6	—	600	95	—	—
2 b. kon. koz. (kadry instrukcyjny)	9	—	151	157	9	—
ogółem	557	9	33.568	7.947	555	—

Kaukaz.

3 baterye { kadry instrukc.	18	—	390	213	30	—
piesze { personel uzupeł.	12	—	1.440	330	—	—
1 bateria { kadr instrukcyjny	6	—	110	32	—	—
górska { personel uzupeł.	4	—	500	133	—	—
7 plutonów konnych	—	—	350	364	—	—
ogółem	40	—	2.790	1.072	30	—

Azja.

27 plutonów zapas. pieszych	—	—	1.058	—	—	—
3 plutony zapasowe konne	—	—	150	135	—	—
ogółem	—	—	1.208	135	—	—
ogółem artylerya zapasowa	597	9	37.566	9.154	585	—

Ogółem artylerya polowa i górska.

Europa	4.566	387	168.938	131.177	18.617	—
Kaukaz	497	38	19.278	14.397	1.904	—
Azja	288	35	12.487	9.373	2.183	—
ogółem	5.351	460	200.706	154.947	22.704	—

II. Artylerya forteczna i oblężnicza.

I. Artylerya czynna.

Europa.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
51 batalionów	1.051	—	61.904	—	—
2 kompanie samoistne	12	—	848	—	—
16 bateryi do wycieczek	126	—	2.080	1.160	160
ogółem	1.189	—	64.832	1.168	160

Kaukaz.

7 batalionów	137	—	8.568	—	—
1 kompania samoistna	5	—	329	—	—
ogółem	142	—	8.897	—	—

Azja.

2 bataliony	32	—	1.978	—	—
12 kompanii samoistnych	52	1	3.055	—	—
ogółem	84	1	5.033	—	—
ogółem artylerya czynna	1.415	1	78.762	1.168	160

2. Artylerya rezerwowa.

Europa.

1 batalion (Benderski) czyli 16 oficerów i 989 żołnierzy.
 Ogółem artylerya forteczna i oblężnicza: 1.431 oficerów,
 1 urzędnik,
 79.751 żołnierzy
 1.168 koni,
 160 wozów.

Ogółem artylerya:

Europa	5.771	387	234.759	132.345	18.777
Kaukaz	639	38	28.175	14.397	1.904
Azja	372	36	17.523	9.373	2.183
ogółem	6.782	461	280.457	156.115	22.864

Z tego (z sumy ogólnej) wypada na artylerję:

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
czynną	4.818	316	197.089	109.753	16.400
rezerwową	1.367	136	45.802	37.208	5.879
zapasową	597	9	37.566	9.154	585

E. Inżynierya.

1. Inżynierya czynna.

Europa.

23 batalionów saperów . .	602	70	25.814	7.408	2.839
8 batalionów pontonierów	96	24	4.688	3.960	976
7 kompanii minierów . .	57	7	933	14	—
4 bataliony kolejowe . .	100	20	4.448	340	168
ogółem . . .	855	121	35.883	11.722	3.983

Kaukaz.

2 bataliony saperów . . .	52	6	2.216	642	246
1 kompania minierów . . .	6	1	99	2	—
ogółem . . .	58	7	2.315	644	246

Azja.

3 bataliony saperów . . .	62	8	2.406	462	147
2 kompanie saperów . . .	15	—	585	57	30
3 kompanie minierów . . .	23	3	377	6	—
3 bataliony kolejowe . . .	95	15	4.394	309	156
ogółem . . .	195	26	7.762	834	333
ogółem inżynierya czynna	1.108	154	45.960	13.200	4.562

2. Inżynierya rezerwowa.

Europa.

Sztab 6-ej brygady saperów	4	1	12	7	5
2 bataliony saperów . . .	62	6	3.060	320	128
18 komp. fort. saperów . .	90	—	4.410	36	—

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
4 półkomp. fort. saperów .	8	—	248	—	—
4 rzeczne komp. minierów	24	4	1.024	64	24
3 bataliony kolejowe . .	75	15	3.336	255	126
ogółem . . .	263	26	12.090	682	283

Kaukaz.

4 komp. fort. saperów . .	20	—	980	8	—
---------------------------	----	---	-----	---	---

Azja.

2 komp. fort. saperów . .	10	—	490	4	—
ogółem inżynieria rezer. .	293	26	13.560	694	283

3. Inżynieria zapasowa.

Europa.

4 batal. { saperów }	kadry instrukc.	68	8	1.108	48	—
	personel uzupeł.	68	—	6.600	—	—
ogółem . . .	136	8	7.708	48	—	

Ogółem inżynieria:

Europa	1.254	155	55.681	12.452	4.266
Kaukaz	78	7	3.295	652	246
Azja	205	26	8.252	838	333
ogółem . . .	1.537	188	67.228	13.942	4.845

F. Tabor.

I. Parki amunicyjne.

I. Parki czynne.

Europa.

Sztaby ¹⁾	108	216	810	918	324
132 parków pol. większych	528	132	41.052	43.824	1.056

¹⁾ 48 brygad parków lotnych i 6 brygad parków lotnych moździerzowych.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
12 parków pol. mniejszych .	48	12	3.288	3.456	900
5 park. strzelec. większych	20	5	1.595	1.690	450
1 park strzelecki mniejszy	4	1	247	252	73
22 parków moździerzowych	88	22	4.026	3.388	814
ogółem . . .	796	388	51.018	53.528	3.617

Kaukaz.

Sztaby ¹⁾	10	20	75	85	30
12 park. pol. mniejszych . .	48	12	3.288	3.456	900
1 park strzelecki mniejszy	4	1	247	252	73
5 park. górskich czynnych	15	5	1.160	945	—
2 parki moździerzowe . .	8	2	366	308	74
ogółem . . .	85	40	5.136	5.046	1.077

Azja.

Sztaby ²⁾	4	12	46	42	26
6 parków pol. wsch.-syb. . .	24	6	2.244	1.764	2.124
1 park górski czynny . . .	3	1	232	189	—
Zakasp. juczny transp. art.	2	1	120	8	—
ogółem . . .	33	20	2.642	2.003	2.150
ogółem parki czynne . . .	914	448	58.796	60.577	6.844

2. Parki rezerwowe.

Europa.

Sztaby ³⁾	28	56	210	238	84
28 park. pol. mniejszych . .	112	28	7.672	8.064	2.100
12 park. strzelec. większych	48	12	3.828	4.056	1.080
2 parki strzelec. mniejsze .	8	2	494	504	146
ogółem . . .	196	98	12.204	12.862	3.410

¹⁾ 5 brygad parków lotnych, w tej liczbie 1 moździerzowa.

²⁾ 2 brygady parków lotnych wschodnio-syberyjskich.

³⁾ 14 brygad rezerwowych parków lotnych.

Kaukaz.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Sztaby ¹⁾	8	16	60	68	24
8 parków pol. mniejszych	32	8	2.192	2.304	600
2 parki górskie rezerwowe	8	2	628	568	90
ogółem	48	26	2.880	2.940	714
ogółem parki rezerwowe	244	124	15.084	15.802	4.124
Ogółem parki amunicyjne:					
Europa	992	486	63.222	66.390	7.027
Kaukaz	133	66	8.016	7.986	1.791
Azja	33	20	2.642	2.003	2.150
ogółem	1.158	572	73.880	76.379	10.968

II. Parki inżynierskie.

Europa.

23 sekcyci korpusowych: 23 oficerów, 1.035 żołnierzy, 1.286 koni, 367 wozów.

Kaukaz.

2 sekcycie korpusowe: 2 oficerów, 90 żołnierzy, 100 koni, 24 wozów.

Ogółem parki inżynierskie: 25 oficerów,
1.125 żołnierzy,
1.386 koni,
391 wozów.

III. Parki intendentury.

I. Wojsko czynne.

Europa.

parki 48 dywizyi piechoty	336	192	16.418	36.793	9.408
parki 23 dywizyi kawaleryi	92	92	3.818	5.980	1.955
parki 6 brygad strzelców	22	22	1.136	1.870	694
ogółem	450	306	21.372	44.643	12.057

¹⁾ 4 brygady rezerwowe parków lotnych.

Kaukaz.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
parki 4 dywizyi piechoty ¹⁾ .	28	16	1.844	3.188	672
parki 3 dywizyi kawaleryi .	12	12	498	780	255
parki 3 brygad strzelców ²⁾ .	6	5	292	482	183
ogółem . . .	46	33	2.634	4.450	1.110
ogółem p. inten. w. czynn.	496	339	24.006	49.093	13.167

2. Wojsko rezerwowe.

Europa.

parki 30 dywizyi piechoty ³⁾	189	108	9.108	19.821	5.166
parki 3 dywizyi kawaleryi	12	12	498	780	255
ogółem	201	120	9.606	20.601	5.421

Kaukaz.

parki 6 dywizyi piechoty ⁴⁾	42	24	2.730	4.688	980
parki 2 dywizyi kawaleryi	8	8	332	520	170
ogółem	50	32	3.062	5.208	1.150
ogół. parki intend. w. rezer.	251	152	12.688	25.809	6.571

Ogółem parki intendury:

Europa	651	426	30.978	65.244	17.478
Kaukaz	96	65	5.696	9.658	2.260
ogółem	747	491	36.674	74.902	19.738

¹⁾ Bez taboru 7-myh bateryi,

²⁾ Park brygady czteropułkowej z artyleryi i park brygady czterobatalionowej bez artyleryi.

³⁾ W tej liczbie 3 dywizye bez artyleryi i 13 z brygadą czterobaterijną.

⁴⁾ W tej liczbie 2 parki bez piątych plutonów.

IV. Parki sanitarne.

I. Wojsko czynne.

Europa.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
48 lazaretów pol. dyw. piech.	48	288	13.680	3.744	1.296
5 lazaretów pol. bryg. strzel.	5	25	970	275	125
96 szpitali polowych	—	864	10.272	5.472	2.400
ogółem	53	1.177	24.922	9.491	3.821

Kaukaz.

4 lazarety polowe dyw. piech.	4	24	1.140	312	108
8 szpitali polowych	—	72	856	456	200
ogółem	4	96	1.996	768	308
ogól. parki san. wojska czyn.	57	1.273	26.918	10.259	4.129

2. Wojsko rezerwowe.

Europa.

30 lazaretów pol. dyw. rezer.	30	180	8.550	2.340	810
60 szpitali polowych	—	540	6.420	3.420	1.500
ogółem	30	720	14.970	5.760	2.310

Kaukaz.

6 lazaretów pol. dyw. rezer.	6	36	1.710	468	162
12 szpitali polowych	—	108	1.284	684	300
ogółem	6	144	2.994	1.152	462
ogól. parki sanit. wojska rez.	36	864	17.964	6.912	2.772

Ogółem parki sanitarne.

Europa	83	1.717	34.752	14.111	5.631
Kaukaz	10	240	4.990	1.920	770
ogółem	93	2.137	44.882	17.171	6.901

V. Bataliony taboru.

Europa.

20 batalionów po 5 transportów kołowych, złożonych z wozów parokonnych:

320 oficerów, 240 urzędników, 23.300 żołnierzy, 40.680 koni, 18.340 wozów.

Kaukaz.

2 bataliony po 5 transportów jucznych:

30 oficerów, 20 urzędników, 2.040 żołnierzy, 3.620 koni

Ogółem:

350 oficerów, 260 urzędników, 25.340 żołnierzy, 44.300 koni, 18.340 wozów.

Ogółem oddziały taboru:

2.373 oficerów, 3.460 urzędników, 181.900 żołnierzy, 214.148 koni, 55.838 wozów,

mianowicie:

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
oddziały tab. w. czyn.	1.842	2.320	136.184	165.615	42.371
oddz. tab. wojska rezer.	531	1.140	45.716	48.523	13.467
ogółem w Europie . .	2.069	3.050	158.426	188.861	48.843
» na Kaukazie . .	271	390	20.832	23.284	4.845
» w Azji ¹⁾ . . .	33	20	2.642	2.003	2.150

G. Żandarmerya polowa.

7 szwadronów: 68 ofic., 1.279 żoł., 1.193 koni, 54 wozów.

H. Straż pograniczna.

Według *Jahresbericht'u Loebell'a* (rocznik XXV, str. 396) liczebność jej wynosi około 1.000 oficerów, 36.000 żołnierzy i 13.000 koni.

¹⁾ Ze względu na to, że organizacya parków sanitarnych dla wojska azjatyckiego jest nam znana, nie uwzględniliśmy i ussuryjskiego batalionu taboru.

Zestawienie ¹⁾.

	oficerów	urzędni.	żołnierzy	koni
Zarządy polowe	2.200	2.060	15.900	7.700
Piechota	36.700	3.790	2.046.700	71.300
Kawalerya	6.840	900	260.700	266.000
Artylerya	6.780	460	280.500	156.100
Inżynierya	1.540	190	67.200	13.900
Tabor	2.370	3.460	181.900	214.100
Żandarmerya	70	—	1.300	1.200
ogółem	56.500	10.860	2.854.200	730.300

Zważywszy, że liczby powyższe nie uwzględniają: administracji miejscowej, zarządów twierdz, straży pogranicznej i więziennej, piechoty miejscowej, milicyi kaukaskiej, niektórych oddziałów taboru i t. d., tudzież koni prywatnych, należy przyjąć, że wojsko rosyjskie na stopie wojny składa się conajmniej z 3.000.000 ludzi, w tej liczbie 60.000 oficerów i 12.000 urzędników, oraz z 750.000 koni.

Podział sumy ogólnej.

Wojsko czynne.

Zarządy polowe	1.920	1.900	14.200	7.000
Piechota	19.140	1.890	975.400	39.800
Kawalerya	3.730	530	116.400	124.700
Artylerya	4.820	320	197.100	109.700
Inżynierya	1.100	150	46.000	13.200
Tabor	1.840	2.320	136.100	165.600
Żandarmerya	70	—	1.300	1.200
ogółem	32.620	7.110	1.486.500	461.200

Wojsko rezerwowe.

Zarządy polowe	280	160	1.700	700
Piechota	13.300	1.450	815.800	30.400

¹⁾ Liczby są nieznacznie zaokrąglone.

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni
Kawalerya	2.300	360	96 800	102.400
Artylerya	1.360	140	45.800	37.200
Inżynierya	290	30	13.600	700
Tabor	530	1.140	45.700	48.500
ogółem	18.060	3.280	1.019.400	219.900

Wojsko zapasowe.

Piechota	4.270	450	255.500	1.100
Kawalerya	810	—	47.500	38.900
Artylerya	600	10	37.600	9.200
Inżynierya	140	10	7.700	—
ogółem	5.820	470	348.300	49.200

Europa.

Zarządy polowe	1.620	1.490	11.400	5.600	
Piechota	29.830	2.990	1.667.000	57.100	
Kawalerya	4.980	610	183.100	184.900	
Artylerya	5.770	380	234.700	132.400	
Inżynierya	1.250	160	55.700	12.400	
Tabor	2.070	3.050	158.400	188.800	
Żandarmerya	60	—	1.100	1.000	
ogółem	45.580	8.680	2.311.400	582.200	
wojsko {	czynne	27.080	5.790	1.244.300	387.500
	rezerwowe	13.310	2.470	758.900	153.900
	zapasowe	5.190	420	308.200	40.800

Kaukaz.

Zarządy polowe	260	270	2.000	900
Piechota	3.960	430	221.000	8.700
Kawalerya	1.130	170	45.300	47.200
Artylerya	640	40	28.200	14.400
Inżynierya	80	10	3.300	700

	oficerów	urzęd.	żołnierzy	koni	
Tabor	270	390	20.800	23.300	
Żandarmerya	10	—	200	200	
ogółem	6.350	1.310	320.800	95.400	
wojsko {	czynne	2.750	660	121.400	41.100
	rezerwowe	3.140	620	170.900	48.500
	zapasowe	460	30	28.500	5.800

Azja.

Zarządy polowe	320	300	2.500	1.200	
Piechota	2.910	370	158.700	5.500	
Kawalerya	730	120	32.300	33.900	
Artylerya	370	40	17.600	9.300	
Inżynierya	210	20	8.200	800	
Parki amunicyjne	30	20	2.700	2.000	
ogółem	4.570	870	222.000	52.700	
wojsko {	czynne	2.790	660	120.800	32.600
	rezerwowe	1.610	190	89.600	17.500
	zapasowe	170	20	11.600	2.600

Zobaczmy teraz, jakim zasobem wyćwiczonych żołnierzy rozporządza obecnie Rosya, ażeby się przekonać, czy tenże wystarcza do zmobilizowania wszystkich projektowanych formacyi wojska.

Liczbę ludzi, należących do wojska i pobranych doń w charakterze rekrutów, wskazuje tablica poniższa, do której dołączamy następujące objaśnienie.

W pierwszej kolumnie wskazany jest kontyngens rekrutów, który na zasadzie ukazu wystawić miała ludność całego państwa z mocy ustawy z 13 stycznia 1874 r. i rozporządzeń, które ją z biegiem czasu uzupełniły lub zmieniły. W tym względzie zaznaczyć tutaj należy tylko nowelę z 9 czerwca 1896 r., która pociągnęła do powin-

ności orężnej ludność kraju Zakaukaskiego i ludność tu-
bylczą Kaukazu Północnego. Do r. 1899 ten kontyngens
dodatkowy był wskazywany w Ukazach oddzielnie i wy-
nosił w latach od 1887 do 1894 włącznie 2.400 ludzi,
w 1895 podwyższony został do 2.750 ludzi, w 1896 r. do
3.400, w 1897 do 4.500, w 1898 do 5.600. Kontyngens ten
jest objęty liczbami pierwszej kolumny, chcąc przeto otrzy-
mać liczbę kontyngensu głównego, należy uczynić odpo-
wiednią redukcję.

Druga kolumna wskazuje straty zwykle. Przypu-
szczamy za przykładem Glückmanna'a ¹⁾, że z każdego
rocznika ubywa co rok 4%. Procent, wskazany w tej
kolumnie, jest procentem strat dla danego kontyngensu
w odniesieniu do 1 stycznia 1900 r. Faktycznie, nigdy
liczba rekrutów, wskazana w ukazie, nie jest osiągnięta
przy poborze: zawsze o 1.000 do 2.500 rekrutów jest mniej-
sza. Tak naprzykład, w 1895 miano pobrać 274.650 rekru-
tów, pobrano zaś 272.992, w 1894 zamiast 270.000 pobrano
268.447, w 1893 zamiast 262.000 pobrano 257.160. Należa-
łoby zatem uwzględniać tylko faktycznie pobraną liczbę
rekrutów, gdy wszakże nie posiadamy w tym względzie
dostatecznego materiału, musieliśmy poprzestać na mniej
ścisłych danych; pominęliśmy za to kontyngens fiński,
który, co prawda, dotychczas był bardzo słaby ²⁾, liczbę
zaś ochotników-żołnierzy, co do której ścisłych danych

---

¹⁾ Carl Glückmann, *Das Heerwesen der Oesterreichisch-Unga-
rischen Monarchie*, wydanie 3-cie, stronica 65, (Wiedeń 1893). Jeżeli pro-
cent ten nie jest za wysoki dla Austro-Węgier, to nie może nim być
dla Rosyi, w której rekruci pod względem fizycznym są najgorsi
w całej Europie kontynentalnej. Przyznają to sami Rosyanie (Redi-
ger, prof. Akademii Wojennej w Petersburgu: *Komplektowanie
i ustrojstwo woorużonnoj sily*. Petersburg 1892. Część 1, str. 132).

²⁾ Pięć słabych roczników po 1.900 ludzi, czyli po potrąceniu
zwykłych strat, około 9.000.

nie posiadamy, określiliśmy cyfrą 50.000. Co się tycze kozaków, to podana przez nas liczba wzięta jest z przytoczonej wyżej (w odnośniku) pracy Redigera (str. 110), który mniema, że w kategorii frontowej i zapasowej (siedmnaście roczników, w tej liczbie pięć zapasowych) jest 250.000 kozaków.

rocznik	liczebność początkowa	straty zwykłe	liczebność w d. 1. 1. 1900	
1. 1899	291.000	—	291.000	1.086.621
2. 1898	292.400	4 %	280.704	
3. 1897	287.400	7·84 %	265.078	
4. 1896	282.400	11·53 %	249.839	862.809
5. 1895	277.400	15·06 %	235.624	
6. 1894	272.400	18·67 %	221.543	
7. 1893	264.400	21·72 %	206.972	
8. 1892	264.400	24·86 %	198.670	703.254
9. 1891	262.400	27·86 %	190.295	
10. 1890	262.400	30·75 %	181.712	
11. 1889	257.400	33·58 %	170.165	754.953
12. 1888	252.400	36·18 %	161.082	
13. 1887	237.400	38·73 %	145.475	
14. 1886	235.000	41·18 %	137.827	3.707.637
15. 1885	230.000	43·53 %	130.881	
16. 1884	224.000	45·80 %	121.408	
17. 1883	218.000	47·96 %	113.447	
18. 1882	212.000	50·04 %	105.915	
ogółem	4.622.800		3.407.637	
Ochotnicy-żołnierze i kozacy			300.000	

Olbrzymi ten zastęp wystarcza do zmobilizowania wojska i marynarki, gdyż po potrąceniu nawet 15% na mobilizację (norma przyjęta w Rosyi), pozostanie jeszcze do rozporządzenia 3.150.000 ludzi, wojsko zaś, w ramach

dzisiejszej swej organizacyi, nie liczy, jak widzieliśmy wyżej, całych 3.000.000 żołnierzy.

Inaczej rzecz się ma z korpusem oficerskim. Na pewno twierdzić można, że dla wielu formacyi rezerwowych zabraknie oficerów z profesyi, pomimo że według etatów pulki zaopatrzone są bardzo skąpo w oficerów. Nie możemy badać szczegółowo tej kwestyi, dotyczy ona bowiem jakości wojska rosyjskiego, nas zaś zajmuje obecnie tylko liczebność jego, ażeby wszakże nie być całkiem goloślownym, przytoczymy parę przykładów.

Pulk piechoty czynnej liczy podczas pokoju 70 oficerów, o 9 oficerów podkomendnych w kompaniach mniej, niż na stopie wojny. Przy mobilizacyi wydziela 1 oficera wyższego i 6 niższych dla swego batalionu zapasowego i conajmniej jednego oficera dla taboru swej dywizyi, która potrzebuje siedmiu oficerów czynnych, względnie rezerwowych, dla parku intendentury i jednego dla lazaretu polowego, w tej liczbie jednego wyższego i dwóch lub trzech kapitanów lub podkapitanów. Wypadnie zatem, pomijając zapotrzebowania zarządów polowych, powołać z rezerwy dla każdego pulku czynnego piechoty conajmniej 17 oficerów, w tej liczbie jednego wyższego.

Pulk piechoty rezerwowej liczy podczas pokoju 36 oficerów, o 27 mniej, niż na stopie wojny. Po wydzieleniu 2 oficerów dla taboru dywizyjnego, wypadnie powołać z rezerwy 29 oficerów. Lecz pulków rezerwowych dwubatalionowych jest podczas pokoju tylko 20; pozostałe pulki rezerwowe stopy wojennej powstają z batalionów rezerwowych. Te ostatnie liczą w pierwszych czterech kompaniach 30, w piątej 6 oficerów, przy mobilizacyi przeto pulki I kolei musiałyby otrzymać dodatkowo conajmniej po 35 oficerów, pulki zaś II kolei po 57 oficerów. Jaką wartość mogą przedstawiać takie pulki?

Bardzo małą. Naszem zadaniem dywizye rezerwowe

II kolei nie mogą zaważyć na szali wojny. Jest to właściwie wojsko zapasowe, które może być powołane także i do służby etapowej. Istotnym czynnikiem potęgi wojennej Rosyi mogą być tylko formacje, posiadające silne kadry oficerskie w właściwem tego słowa znaczeniu, i takie tylko formacje uwzględniamy poniżej.

Chcemy mianowicie, na zakończenie, wskazać sily, które Rosya, w razie wojny europejskiej, mogłaby przeciwstawić Niemcom, Austro-Węgrom i Rumunii, chcemy odgadnąć ordre de bataille wojska rosyjskiego na wypadek wojny Rosyi z temi trzema państwami.

Nie sądzimy, ażeby w razie wojny poważnej na którymkolwiek z terenów azyatyckich Rosya mogła poprześcić na wprowadzeniu do akcji tych tylko sil, któremi rozporządza obecnie na Kaukazie i w Azji; dlatego, chcąc określić *maximum* sil, z którymi Rosya mogłaby wystąpić na zachodnich swych kresach, należy przypuścić, że nie będzie ona zmuszona prowadzić wojny poważnej jednocześnie na kilku frontach.

Organizacya wojska rosyjskiego w czasie wojny jest tak przejrzystą, że dozwala postawione wyżej zagadnienie rozwiązać z wielkiem prawdopodobieństwem.

Zdaje się tedy nie ulegać wątpliwości, że wojsko fińskie, Finlandzka dywizya strzelców i dywizye rezerwowe 49 i 50, nie posiadające artyleryi, pozostaną wraz z pułkiem Finlandzkim artyleryi i czwartą kompanią batalionu saperów gwardyi w okręgach wojskowych Finlandzkim i Petersburskim.

To samo można powiedzieć o wojsku okręgu Kaukaskiego, którego tylko niektóre pułki kozaków mogłyby być powołane na europejski teatr wojny w charakterze kawalerii strażniczej.

Tym sposobem w okręgach wojskowych: wileńskim,

warszawskim, kijowskim i odeskim mogą być skupione pozostałe wojska europejskie, a mianowicie:

- 48 dywizyi piechoty czynnej,
- 6 brygad strzelców,
- 20 dywizyi piechoty rezerwowej,
- 27 dywizyi kawaleryi.

Przez dywizye piechoty rezerwowej należy rozumieć nie tylko dywizye nr. 46—48 i 51—62, ale i piechotę forticzną okręgu wileńskiego i warszawskiego, która wraz z bateriami do wycieczek, aczkolwiek nie połączona w dywizye, powinna być wzięta w rachubę, ponieważ państwa sąsiednie nie posiadają odpowiedniego równoważnika. Załogę twierdz okręgu wileńskiego i warszawskiego stanowi 20 pułków pięciobatalionowych i 16 baterii polowych. Piechota ta wraz z dywizją 48-mą (polowo-fortyczną) i pułkiem Kowelskim wyobraża 6 dywizyi po dwadzieścia batalionów ¹⁾ i trzy lub cztery baterie.

Co się tyczy liczby dywizyi kawaleryi, to przypuszczamy: po pierwsze, że dywizya skombinowana, po dokonaniu uplanowanego *raid'u*, będzie rozwiązana i jej brygada gwardyjska wraz z brygadą kozacką gwardyi utworzy trzecią dywizję kawaleryi gwardyi, i po drugie, że samoistne brygady kawaleryi przy pomocy sześciu pułków dońskich trzeciego powołania, którego pozostałe dwa nacie mają utworzyć trzy samoistne dywizye kozackie dońskie (3, 4 i 5) będą również przekształcone w dywizye kawaleryi (16, 17 i 18). W ten sposób liczba dywizyi kawaleryi wzrosłaby do 26. Z nich cztery weszłyby w skład korpusów kawaleryi, inne zaś byłyby dodane po jednej korpusom. Przy takiej organizacyi zabrakłoby jednemu korpusowi dywizyi kawaleryi, można więc przypuścić, że

---

¹⁾ Pięte bataliony można przyrównać do zapasowych.

jedna z rezerwowych dywizyi kozackich kaukaskich byłaby dodana temu korpusowi.

Zważywszy, że zarząd dywizyi skombinowanej, zarządy jej brygad i 1-sza dywizya kawaleryi gwardyi posiadają skład odrębny, że normalna organizacya korpusu, wskazana w organizacyi parków inżynierskich, przewiduje dodanie każdemu korpusowi jednej dywizyi kawaleryi i że w razie rozwiązania korpusów kawaleryi otrzymanoby się dostateczną liczbę dywizyi kawaleryi, tak iż istniejące brygady samoistne byłyby zbyteczne, trudno odmówić hipotezie powyższej pewnej dozy prawdopodobieństwa ¹⁾.

Każda dywizya kawaleryi liczyłaby po dwie baterye konne; tych ostatnich drugie i trzecie powołanie kozaków dońskich wystawia aż nadto dostateczną liczbę.

Starannie unikana w dziełach o wojsku rosyjskiem kwestyę organizacyi kawaleryi strażniczej możnaby rozwiązać w sposób następujący.

Do roli tej jest przeznaczona kawalerya rezerwowa. Liczba pułków rezerwowych kozackich pozwala na dodanie każdej dywizyi czynnej i rezerwowej I kolei po cztery setnie. Ponieważ samoistne dywizye piechoty potrzebują więcej kawaleryi, niż dywizye połączone w korpusy, i wygodniej jest przepołowić pułk, niż łączyć piąte i szóste setnie dwu pułków w jedną całość lub wcielać je po jednej do pułków piechoty, przypuszczać trzeba, że każdy korpus i każda dywizya samoistna otrzyma po jednym pułku kozaków.

W kawaleryę strażniczą wypada zaopatrzyć przedewszystkiem 23 korpusy, dywizye samoistne korpusu gwar-

---

¹⁾ Nie sądźmy wszakże, abyśmy odgadli istotne zamiary rosyjskiego ministerstwa wojny. Równie prawdopodobnemi są i inne kombinacye. Wybraliśmy jedną z nich, bo na jakąś przecieź musieliśmy się zdecydować.

dy i korpusu grenadyerów, wreszcie 46 i 47 dywizję rezerwową. Dla jednostek tych potrzeba 27 pułków. Byłyby to prawdopodobnie pułki II powołania, ponieważ je najłatwiej zmobilizować. Wiemy, że II powołanie kozaków dońskich wystawia 17 pułków (nr. 18—34), II powołanie kozaków orenburskich 6 pułków (nr. 7—12), a II powołanie kozaków uralskich 3 pułki (nr. 4—6). Czyni to łącznie z pułkiem dońskim nr. 7, samoistnym w czasie pokoju, 27 pułków, czyli akurat tyle, ile potrzeba. Dla pozostałych 12 dywizji rezerwowych (nr. 51—62) można byłoby przeznaczyć pułk krymski, III powołanie kozaków orenburskich (pułki nr. 13—18), jedyny pułk III powołania kozaków uralskich o sześciu setniach (nr. 4) i cztery pułki II powołania kozaków kubańskich. Trzecie powołanie kozaków dońskich byłoby użyte w całości w charakterze kawaleryi wywiadowczej (porównaj wyżej).

Korpusy trzydywizyjne są jednostką zbyt ciężką, aby organizacja taka miała być przyjęta w Rosyi, zwłaszcza gdy do tych trzech dywizji piechoty przychodzi czwarta kawaleryi. Z drugiej wszakże strony, gdybyśmy uczynili samoistnemi trzecie dywizye piechoty i czwarte kawaleryi, to Wódz Armii musiałby kierować ruchami zbyt wielkiej liczby jednostek samoistnych, co byłoby niepraktycznem. Z tych względów, jak również na zasadzie organizacyi parków inżynierskich, mniemamy, że korpus rosyjski będzie połączeniem dwu dywizji piechoty, jednej kawaleryi i, wyjątkowo, jednej brygady strzelców.

Każdy korpus otrzyma batalion saperów, złożony z 3 kompanii saperów i 1 telegraficznej. Trzecie kompanie saperów są przeznaczone dla dywizji samoistnych i brygad strzelców, w zasadzie wszakże nie stanowiłyby stałej ich części składowej.

Setnie samoistne kozaków dońskich przeznaczone są przeważnie do służby konwojowej przy zarządach korpu-

sów i brygad. Setni bez taboru jest 26, t. j. akurat tyle, ile potrzeba dla 23 zarządów korpusowych (po pół setni) i 69 zarządów dywizyjnych piechoty i kawaleryi (po jednej szóstej). Ponieważ etat setni obejmuje nieco więcej kozaków, niż ich etaty zarządów powyższych wymagają, nadwyżkę tę przeto można będzie spożytkować w charakterze kawaleryi sztabowej przy innych zarządach polowych. Samoistne dywizye piechoty, posiadając po całym pułku kozaków, specjalnej kawaleryi sztabowej nie potrzebują. Konwój Zarządów Polowych Armii mogą stanowić setnie dywizyonu Kubańskiego, setnia uralaska gwardyi i jedna z samoistnych setni dońskich z taborem, których reszta (dwanaście) jest prawdopodobnie przeznaczona dla dywizyi rezerwowych II kolei¹⁾. Wreszcie Konwój Sztabu Wodza Naczelnego stanowić ma część Konwoju Jego C. M.

Co się tyczy straży pogranicznej, to przypuszczamy, że pułki jej będą dodane po jednym brygadam strzelców i niektórym dywizyom jazdy.

Przypuszczenia wyżej przytoczone są zasadnicze; mniej ważną jest rzeczą wiedzieć, jaka mianowicie dywizya kawaleryi, brygada strzelców, batalion saperów i t. d. wejdzie w skład danego korpusu, jakie korpusy i dywizye samoistne wejdą w skład danej Armii i t. d. Chcąc wszakże unaocznić domniemany ordre de bataille, musimy uciec się do przypuszczeń tego rodzaju, a przedewszystkiem przyjąć pewną hipotezę co do kierunku pierwszych operacyi wojennych.

Owóż przypuszczamy, że Rosya, mając do czynienia z Niemcami (właściwie z częścią ich sił), Austro-Węgrami i Rumunią, formuje początkowo cztery Armie, po

---

¹⁾ W R. W. 280/91 powiedziane jest, że setnie z taborem nie są przeznaczone do służby konwojowej.

jednej w okręgach: wileńskim, warszawskim, kijowskim i odeskim ¹⁾.

Potrzebując dłuższego czasu dla skoncentrowania znaczniejszych sił w okręgu warszawskim, trzyma się ona w nim z początku odpornie, natomiast występuje zaczepnie na skrzydłach.

Postępując w ten sposób, Rosya mogłaby pokrzyżować zamiary sprzymierzonych, gdyby plan ich polegał na jak najprędzem opanowaniu Królestwa za pomocą połączenia środkowej armii niemieckiej i środkowej armii austriacko-węgierskiej na linii Brześć—Warszawa. Istotnie, Armia Wileńska, wkraczając do Prus Wschodnich, zagrażałaby tyłom armii niemieckiej, posuwającej się przez Ostrołękę lub Łomżę ku Białemustokowi i Brześciowi, Armia zaś Kijowska, odrzucając prawo-skrzydłową armię austriacko-węgierską ku południowym Karpatom, zmusiłaby środkową armię austriacko-węgierską do cofania się ku Przemyślowi.

Powziąwszy taki plan operacyjny, należałoby skoncentrować Armię Wileńską w gubernii Suwalskiej, Armię Kijowską na linii Równe—Płoskirów—Mohylów, korpusy wreszcie okręgu petersburskiego i moskiewskiego przeważnie na linii Białystok—Brześć, w części zaś na linii Równe—Zmerynka.

Zadanie Armii Warszawskiej polegałoby na początku wojny: na powstrzymaniu środkowej armii niemieckiej, która usiłowałaby sforsować Narew, opanować Białystok i podać rękę środkowej armii austriacko-węgierskiej; na powstrzymywaniu armii nieprzyjacielskich, które podąża-

---

¹⁾ Sądźmy, że po przybyciu posiłków z okręgu Petersburskiego i Moskiewskiego będą utworzone dwie Armie dodatkowe, po jednej w okręgu Warszawskim i Kijowskim.

lyby ku Warszawie i Dęblinowi od strony Poznania, Wrocławia i Krakowa: wreszcie, na wstrzymaniu środkowej armii austriacko-węgierskiej, która podążałaby przez Chełm i Lublin celem połączenia się ze środkową armią niemiecką.

Ażeby ułatwić Armii Warszawskiej wykonanie tak wielostronnego i ciężkiego zadania, wypadłoby zaraz na wstępie wzmocnić ją jednym z korpusów okręgu wileńskiego mianowicie IV.

Armia Wileńska otrzymałaby w zamian, dajmy na to, korpus I, który udałby się drogą żelazną nadbałtycką do Rygi, a stamtąd nad granicę pruską, i składałaby się z 5 korpusów (I może byłby Korpusem Samoistnym).

Dwa pozostałe korpusy okręgu petersburskiego wraz z korpusem grenadyerów wzmocniłyby Armię Warszawską, podczas gdy korpusy XIII i XVII weszłyby w skład Armii Kijowskiej.

Wojsko okręgu odeskiego, stanowiące już podczas pokoju jedną wyodrębnioną całość, wystarczającą samej sobie, obserwowałoby granicę Rumuńską lub walczyłoby z armią rumuńską.

Skład korpusów i armii według domniemanego ordre de bataille byłby taki:

Armia	Korpusy	dywizye		pułk kozaków	batalion saperów	inne części składowe Armii
		pie- choty	kawa- leryi			
Wileńska	I.	22, 37.	1 gw.	O.	1.	} 2 i 3 batalion pontonier. 1 pułk moździerzy. 5 brygada strzelców. 58, 59, 60 i 62 dyw. rezer. 1, 5, 6, 7 i 8 batal. taboru.
	II.	26, 43.	2.	D.	20.	
	III.	27, 28.	3.	D.	3.	
	XVI.	25, 41.	16.	D.	16.	
	XX.	29, 45.	4 doń.	D.	2.	

Armia	Korpusy	dywizye		pulk kozaków	batalion saperów	inne części składowe Armii
		pie- choty	kawa- leryi			
Warszawska	Gw.	1i2gw.	3 gw.	O.	Gw.	1, 6 i 7 batalion ponton. 3 i 4 pulk moździerzowy. 1 i 2 brygada strzelców i bryg. strz. gw. 3 gward., 3 gren., 46, 47 i 61 dyw. rezerwowa. 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12 i 13 batalion taboru.
	Gr.	1i2gr.	1.	U.	Gr.	
	IV.	30, 40	2 gw.	D.	4.	
	V.	7, 10.	5.	D.	3.	
	VI.	4, 16.	4.	D.	9.	
	XIV.	17, 18.	1 doń.	D.	15.	
	XV.	6, 8.	6.	D.	10.	
	XVIII.	23, 24.	5 doń.	O.	18.	
	XIX.	2, 38.	7.	D.	19.	
	1. K.	—	13, 14.	—	—	
2. K.	—	15, 18.	—	—		
Kijowska	IX.	5, 44.	9.	D.	5.	4 i 5 batalion pontonier. 2 i 5 pulk moździerzowy. 3 brygada strzelców. 51, 54, 55, 56 i 57 d. rez. 14, 15, 16, 17, 18, 19 i 20 batalion taboru.
	X.	9, 31.	10.	O.	6.	
	XI.	11, 32.	11.	D.	7.	
	XII.	12, 19.	12.	D.	14.	
	XIII.	1, 36.	17.	O.	17.	
	XVII.	3, 35.	3 doń.	O.	13.	
	XXI.	33, 42.	2sk. k.	D.	21.	
Odes.	VII.	13, 34.	3 k. k.	D.	11.	8 batal. pont. i 6 p. moż. 4 bryg. strz., 52 i 53 d. rez.
	VIII.	14, 15.	8.	U.	12.	

Liczba jednostek taktycznych w poszczególnych Armjach.

Armie	batal. piech.	szwad. i setni	pulków straży pogr.	baterie			dział
				ogółem	moźdz.	konn.	
Wileńska . .	240	174	4	111	4	10	860
Warszawska .	388	396	9	200	8	26	1.532
Kijowska . .	312	240	3	153	8	14	1.180
Odeska . . .	104	72	2	49	2	4	380
ogółem . . .	1.044	882	18	513	22	54	3.952

Do tego przybywa 6 dywizyi fortecznych i forteczno-polowych, czyli 120 batalionów i 20 baterie ze 160 dzia-

lami, mianowicie: w okręgu wileńskim 20 batalionów i 3 baterie, w kijowskim 4 bataliony, reszta w Warszawskim.

Pozostaje wskazać liczebność sił, które Rosya może przeciwstawić swym zachodnim sąsiadom, w ludziach, koniach i wozach.

Posiłkując się rachunkiem przybliżonym, otrzymamy następujące liczby ¹⁾:

Brygada strzelców gwardyi.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Zarząd	2	—	9	3	2
4 bataliony	85	21	4.377	180	92
dywizyon artyleryi	15	2	457	365	58
park amunicyjny	4	1	247	252	73
park intendenty	2	2	111	180	64
ogółem	108	26	5.201	980	289

W liczbach okrągłych: 5.300 ludzi, 1.000 koni (3.488 karabinów, 16 dział).

Brygada czteropułkowa strzelców.

Zarząd	3	1	7	2	4
4 pułki	140	20	7.936	336	164
dywizyon artyleryi	21	2	743	548	97
pułk straży pogranicznej	20	2	504	525	20
park amunicyjny	4	1	319	338	90
park intendenty	4	4	205	338	126
lazaret polowy	1	5	194	55	25
ogółem	193	35	9.908	2.142	526

¹⁾ Siła ogniowa kompanii wynosi 218 karabinów, a zatem batalionu 872, pułku 3.488. W szwadronie (setni) jest 148 jeźdźców (szabel) i tylko w setni straży pogranicznej na początek 128 szabel; do tego przybywają oficerowie i żołnierze walczący sztabu pułkowego. Do wozów włączamy działa, jaszczyki, lawety zapasowe i wózki do podwożenia bomb.

W liczbach okrągłych: 10.200 ludzi, 2.200 koni (6.976 karabinów, 450 szabel, 24 działa).

Dywizya piechoty, wchodząca w skład korpusu.

a) z brygadą artylerji o 6 baterjach.

	oficer. urzęd. żołnierzy			koni	wozów
zarząd	5	3	58	34	8
4 pułki piechoty	316	28	15.961	632	308
brygada artylerji	43	4	1.460	1.167	192
park intendenty	7	4	340	750	194
park sanitarny	1	24	499	182	77
ogółem	372	63	18.318	2.765	779

w liczbach okrągłych 18.800 ludzi, 2.900 koni (13.952 karabinów, 48 dział).

b) z brygadą artylerji o 8 baterjach.

Ściślej rachując 390 63 18.782 3.166 841

W liczbach okrągłych: 19.300 ludzi, 3.300 koni (13.952 karabinów, 64 dział).

Dywizya kawalerji.

(3 pułki dragonów, 1 pułk kozaków dońskich, 2 baterje regularne).

Zarząd	5	3	56	33	8
3 pułki dragonów	108	15	2.919	3.156	87
pułk kozaków dońskich	25	3	952	1.017	27
dywizyon artylerji konnej	12	2	409	499	48
park intendenty	4	4	166	260	85
ogółem	154	27	4.502	4.965	255

W liczbach okrągłych: 4.700 ludzi, 5.100 koni (3.550 szabel, 12 dział).

Korpus piechoty.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni	wozów
Zarząd	22	22	225	153	43
2 dywizye piechoty . . .	762	126	37.100	5.931	1.620
dywizya kawaleryi . . .	154	27	4.502	4.965	255
pulk kozaków dońskich ¹⁾ .	25	3	952	1.017	27
batalion saperów ²⁾	29	3	1.151	383	142
2 brygady parków lotnych	28	14	1.896	2.026	516
ogółem	1.020	195	45.826	14.475	2.603

W liczbach okrągłych: 47.100 ludzi, 15.000 koni (27.904 karabinów, 4.430 szabel, 124 dział).

Korpus kawaleryi.

Ścisłej rachując ³⁾	316	60	9.080	9.990	520
--	-----	----	-------	-------	-----

W liczbach okrągłych: 9.500 ludzi, 10.200 koni (7.100 szabel, 24 działa).

Dywizya rezerwowa piechoty.

Zarząd	5	3	58	34	—
4 pulki piechoty	252	28	15.644	744	—
pulk kozak. ural. lub orenb.	21	4	955	989	—
brygada artyleryi	43	4	1.460	1.167	—
brygada parków lotnych .	10	6	563	593	—
park intendenty	7	4	340	750	—
park sanitarny	1	24	499	182	—
ogółem	339	73	19.519	4.459	—

W liczbach okrągłych: 20.000 ludzi, 4.500 koni (13.952 karabinów, 880 szabel, 48 dział).

¹⁾ W charakterze kawaleryi korpusowej do służby bezpieczeństwa przy piechocie.

²⁾ Wraz z sekcją parku inżynierskiego.

³⁾ Przypuszczamy, że zarząd korpusu wraz z taborem liczyć będzie 80 żołnierzy, 60 koni i 10 wozów.

Pułk moździerzowy.

a) o czterech bateriach.

	oficer.	urzęd.	żołnierz.	koni	woz.
Sztab	5	4	78	84	32
4 baterie	20	—	900	668	144
brygada parków lotnych	18	8	747	633	154
ogółem	43	12	1.725	1.385	230

W liczbach okrągłych: 1.800 ludzi, 1.400 koni (24 dział).

b) o dwu bateriach.

Sztab	5	4	56	52	20
2 baterie	10	—	450	334	72
brygada parków lotnych	10	6	381	325	80
ogółem	25	10	887	711	172

W liczbach okrągłych: 900 ludzi, 700 koni (12 dział).

Armia Wileńska.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
Zarząd polowy	95	149	824	446
5 korpusów piechoty	5.100	975	229.130	72.375
4 dywizye rezerwowe	1.356	292	78.076	17.836
1 brygada strzelców	193	35	9.908	2.142
1 pułk moździerzowy	43	12	1.725	1.385
2 bataliony pontonierów	24	6	1.172	990
5 batalionów taboru ¹⁾	80	60	5.825	10.150
3 pulki straży pogranicznej ²⁾	60	6	1.512	1.575
ogółem	6.951	1.535	328.172	106.899

W liczbach okrągłych, uwzględniając konwój Zarządu Polowego Armii i jeden szwadron żandarmerji polowej: 337.000 ludzi i 107.000 koni.

¹⁾ Tu i wszędzie poniżej przyjmujemy, że batalion taboru składa się z wozów parokonných, ponieważ batalion taki można uważać za przeciętny.

²⁾ Czwarty w składzie brygady strzelców.

	liczba karabinów	szabel	dział
5 korpusów piechoty	139.520	22.150	620
4 dywizye rezerwowe	55.808	3.520	192
1 brygada strzelców	6.976	450	24
1 pułk moździerzowy	—	—	24
3 pułki straży pogranicznej	—	1.350	—
ogółem	202.304	27.470	860

W liczbach okrągłych: 202.300 karabinów, 27.500 szabel, 860 dział.

Armia Warszawska.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
Zarząd polowy	95	149	824	446
9 korpusów piechoty	9.180	1.455	412.434	130.275
2 korpusy kawalerii	632	120	18.160	19.980
5 dywizji samoistnych ¹⁾	1.527	282	79.490	18.001
3 brygady strzelców	494	96	25.017	5.264
2 pułki moździerzowe	86	24	3.450	2.770
3 bataliony pontonierów	36	18	1.758	1.485
8 batalionów taboru	118	96	9.320	16.256
7 pułk. straży pogranicznej ²⁾	140	14	3.528	3.675
ogółem	12.308	2.254	553.981	198.152

W liczbach okrągłych, uwzględniając Konwój zarządu Polowego i dwa szwadrony żandarmeryi, 570.000 ludzi i 199.000 koni ³⁾.

	liczba karabinów	szabel	dział
9 korpusów piechoty	251.136	39.870	1.116
2 korpusy kawalerii	—	14.200	48

¹⁾ W tem 2 czynne, 2 baterye nadliczbowe korpusów gwardyi i grenadyerów i 2 pułki dońskie dla trzecich dywizyi tych korpusów.

²⁾ Oprócz 2 pułków, znajdujących się w składzie brygad strzelców liniowych.

³⁾ Trudno przypuścić, ażeby ta masa stanowić mogła jedną Armię (porównaj wyżej).

	liczba karabinów	szabel	dział
5 dywizyi samoistnych piechoty	69.760	4.400	256
3 brygady strzelców	17.440	900	64
2 pułki moździerzowe	—	—	48
7 pułków straży pogranicznej	—	3.150	—
ogółem	338.336	62.520	1.532

W liczbach okrągłych: 338.300 karabinów, 62.500 szabel, 1.532 dział.

Armia Kijowska.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
Zarząd Polowy Armii	95	149	824	446
7 korpusów piechoty	7.140	1.365	320.782	101.325
5 dywizyi rezerwowych	1.695	365	97.595	22.295
1 brygada strzelców	193	35	9.908	2.142
2 pułki moździerzowe	86	24	3.450	2.770
2 bataliony pontonierów	24	6	1.172	990
7 batalionów taboru	102	84	8.155	14.244
2 pułki straży pogranicznej ¹⁾	40	4	1.008	1.050
ogółem	9.375	2.032	442.894	145.342

W liczbach okrągłych, uwzględniając konwój Zarządu Polowego i jeden szwadron żandarmeryi polowej, 455.000 ludzi, 146.000 koni.

	liczba karabinów	szabel	dział
7 korpusów piechoty	195.328	31.000	868
5 dywizyi rezerwowych	69.760	4.400	240
1 brygada strzelców	6.976	450	24
2 pułki moździerzowe	—	—	48
2 pułki straży pogranicznej	—	900	—
ogółem	272.064	36.760	1.180

W liczbach okrągłych: 272.000 karabinów, 36.800 szabel, 1.180 dział.

¹⁾ Trzeci w składzie brygady strzelców.

Armia Odeska.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
Zarząd połowy Armii	95	149	824	446
2 korpusy piechoty	2.040	390	91.652	28.950
2 dywizyje rezerwowe	678	146	39.038	8.918
1 brygada strzelców	193	35	9.908	2.142
1 pułk moździerzowy	25	10	887	711
1 batalion pontonierów	12	3	586	495
1 pułk straży pogranicznej ¹⁾	20	2	504	525
ogółem	3.063	735	143.399	42.187

W liczbach okrągłych, uwzględniając Konwój Zarządu Armii i szwadron żandarmeryi: 148.000 ludzi i 43.000 koni.

	liczba karabinów	szabel	dział
2 korpusy piechoty	55.808	8.860	248
2 dywizyje rezerwowe	27.904	1.760	96
1 brygada strzelców	6.976	450	24
1 pułk moździerzowy	—	—	12
1 pułk straży pogranicznej	—	450	—
ogółem	90.688	11.520	380

W liczbach okrągłych: 90.700 karabinów, 11.500 szabel, 380 dział.

Załogi twierdz zachodnich.

Kowno.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
4 pułki piechoty ²⁾	312	28	19.268	84
3 bataliony artyleryi	63	—	3.954	—
3 baterye do wycieczek	18	—	390	219
2 kompanie saperów	10	—	490	4
1 park balonowy	5	—	136	12
ogółem	408	28	24.238	319

¹⁾ Drugi w składzie brygady strzelców.

²⁾ Łącznie z pułkiem fortiecznym Grodzieńskim.

Osowiec.

	oficer. urzęd. żołnierzy koni			
1 pułk piechoty	78	7	4.817	21
2 bataliony artylerji	42	—	2.636	—
2 kompanie saperów	10	—	490	4
1 park balonowy	5	—	136	12
ogółem	125	7	8.079	37

Zegrze.

2 pułki piechoty	156	14	9.634	42
1 batalion artylerji	21	—	1.318	—
1 kompania rzeczna minierów	6	1	256	16
ogółem	183	15	11.208	58

Modlin.

4 pułki piechoty	312	28	19.268	84
6 batalionów artylerji	126	—	7.908	—
4 baterje do wycieczek	24	—	520	292
2 kompanie saperów	10	—	490	4
1 kompania rzeczna minierów	6	1	256	16
1 park balonowy	5	—	136	12
ogółem	483	29	28.578	408

Warszawa.

4 pułki piechoty	312	28	19.268	84
6 batalionów artylerji	126	—	7.908	—
4 baterje do wycieczek	24	—	520	292
2 kompanie saperów	10	—	490	4
1 kompania rzeczna minierów	6	1	256	16
2 parki balonowe	10	—	272	24
ogółem	488	29	28.714	420

Dęblin.

	oficer.	urzęd.	żołnierzy	koni
2 pułki piechoty	156	14	9.634	42
4 bataliony artylerji	84	—	5.272	—
2 baterje do wycieczek	12	—	260	146
2 kompanie saperów	10	—	490	4
1 kompania minierów	6	1	256	16
1 park balonowy	5	—	136	12
ogółem	273	15	16.048	220

Brześć Litewski.

3 pułki piechoty	234	21	14.451	63
5 batalionów artylerji	94	—	5.932	—
3 baterje do wycieczek	18	—	390	219
2 kompanie saperów	10	—	490	4
ogółem	356	21	21.263	286

Dubno.

pułk 165 Kowelski	79	7	3.989	17
1 kompania artylerji	6	—	399	—
1/2 kompanii saperów	2	—	124	—
ogółem	87	7	4.512	17

Dywizya forteczno-polowa (nr. 48).

Zarząd dywizyi	5	3	58	34
4 pułki piechoty	252	28	15.644	744
brygada artylerji	27	4	526	749
ogółem	284	35	16.228	1.527

Zestawienie.

	ludzi	koni	karabinów	dział
Kowno	24.700	320	17.440	24
Osowiec	8.200	40	4.360	—

	ludzi	koni	karabinów	dział
Zegrze	11.400	60	8.720	—
Modlin	29.100	410	17.440	32
Warszawa	29.300	420	17.440	32
Dęblin	16.300	220	4.360	16
Brześć Litewski	21.600	290	13.080	24
Dubno	4.600	20	3.488	—
Dywizya 48-ma	16.500	1.500	13.952	32
ogółem	161.700	3.280	100.280	160

Ogółem w armiach i twierdzach zachodnich.

	ludzi	koni	karabinów	szabel	dział
Armia Wileńska	337.000	107.000	202.300	27.500	860
Ar. Warszawska	570.000	199.000	338.300	62.500	1.532
Armia Kijowska	455.000	146.000	272.000	36.800	1.180
Armia Odeska .	148.000	43.000	90.700	11.500	380
Wojsko forteczne	162.000	3.000	100.300	—	160
ogółem	1.672.000	498.000	1.003.600	138.300	4.112

W liczbach okrągłych ¹⁾: 1.675.000 ludzi,
 500.000 koni,
 1.004.000 karabinów,
 138.000 szabel,
 4.100 dział,

a według teatrów wojny:

na teatrze	ludzi	koni	karabinów	szabel	dział
północnym	362.000	107.000	220.000	27.500	884
środkowym	702.000	202.000	418.000	62.500	1.668
wolyńsko-podols.	460.000	146.000	275.000	36.800	1.180
bessarabskim	148.000	43.000	90.700	11.500	380
ogółem	1.672.000	498.000	1.003.700	138.300	4.112

¹⁾ Po dodaniu po jednym Zarządzie Polowym Armii w okręgach Warszawskim i Kijowskim.

Z tego do działań w polu: 1.500.000 ludzi,
500.000 koni,
900.000 karabinów,
138.000 szabel,
4.000 dział.

DODATEK DO MAPY.

**Skład korpusów niemieckich i austriacko-węgierskich, których
określi granicą z Rosją ¹⁾.**

I korpus niemiecki.

Królewiec.

1 dywizya — Królewiec.

1 brygada piechoty — Królewiec.

p. grenadyerów Nr. 1 — Królewiec.

p. piechoty Nr. 41 — Tylża (3-ci bat. — Klajpeda).

4 brygada piechoty — Królewiec.

p. grenadyerów Nr. 3 — Królewiec (bat. fiz. —
Brunsberga).

p. piechoty Nr. 43 — Królewiec (2-gi bat. — Pilawa).

1 brygada kawaleryi — Królewiec.

p. kirasyerów Nr. 3 — Królewiec.

p. dragonów Nr. 1 — Tylża.

---

¹⁾ Patrz »Eintheilung und Standorte des deutschen Heeres und der kaiserlichen Marine. Berichtigt bis zum 2 Oktober 1899 von C. Alandt«. Berlin 1899. — Seidel's kleines Armee-Schema. Dislocation und Eintheilung des k. u. k. Heeres etc. Nr. 46. November 1899. Wien. 1899.

- 1 brygada artyleryi — Królewiec.
p. artyleryi Nr. 16 (sześć bat.) — Królewiec.
p. artyleryi Nr. 52 (sześć bat.) — Królewiec.

2 dywizya — Wystruć.

- 2 brygada piechoty — Gumbin.
p. fizylierów Nr. 33 — Gumbin.
p. piechoty Nr. 147 (dwa bat.) — Wystruć.
73 brygada piechoty — Rastenburg.
p. grenadyerów Nr. 4 — Rastenburg.
p. piechoty Nr. 59 — Goldap (2-gi bat. — Darkiemy).
2 brygada kawaleryi — Wystruć.
p. dragonów Nr. 11 — Gumbin (1 i 5 szw. — Stolupiany).
p. ułanów Nr. 12 — Wystruć (5 szw. — Goldap).
2 brygada artyleryi — Wystruć.
p. artyleryi Nr. 1 (ośm bat., w tej liczbie 2 konne) — Gumbin (1-szy dywizyon — Wystruć).
p. artyleryi Nr. 37 (pięć bat.) — Wystruć.

37 dywizya — Olsztyn.

- 3 brygada piechoty — Elk.
p. piechoty Nr. 45 — Elk (1-szy bat. — Lec).
p. piechoty Nr. 146 (dwa bat.) — Sensburg (2-gi bat. — Bischofsburg).
75 brygada piechoty — Olsztyn.
p. piechoty Nr. 150 (dwa bat.) — Olsztyn.
p. piechoty Nr. 151 (dwa bat.) — Olsztyn.
37 brygada kawaleryi — Olsztyn.
p. dragonów Nr. 10 — Olsztyn.
p. ułanów Nr. 8 — Elk.
pułk artyleryi Nr. 73 (pięć bateryi) — Olsztyn.
1-szy batalion strzelców — Szczytno.

XVII korpus niemiecki.

Gdańsk.

35 dywizya — Grudziądz.

- 69 brygada piechoty — Grudziądz.
p. piechoty Nr. 14 — Grudziądz.
p. piechoty Nr. 141 — Grudziądz (3-ci bat. — Brodnica).
- 70 brygada piechoty — Toruń.
p. piechoty Nr. 21 — Toruń.
p. piechoty Nr. 61 — Toruń.
- 87 brygada piechoty — Toruń.
p. piechoty Nr. 175 (dwa bat.) — Grudziądz.
p. piechoty Nr. 176 (dwa bat.) — Toruń.
- 35 brygada kawaleryi — Grudziądz.
p. kirasyerów Nr. 5 — Riesenburg (3-ci szw. — N. Ilów).
p. ulanów Nr. 4 — Toruń.
- 35 brygada artyleryi — Grudziądz.
p. artyleryi Nr. 35 (ośm bat., z tych 2 konne) — N. Ilów (1-szy dywizyon — Grudziądz).
p. artyleryi Nr. 71 (sześć bat.) — Grudziądz (1-szy dywizyon — Kwidzyń).

36 dywizya — Gdańsk.

- 71 brygada piechoty — Gdańsk.
p. grenadyerów Nr. 5 — Gdańsk (bat. fiz. — Neufahrwasser).
p. piechoty Nr. 128 — Gdańsk.
- 72 brygada piechoty — Niem. Ilów.
p. piechoty Nr. 18 — Ostruda.
p. piechoty Nr. 44 — N. Ilów (3-ci bat. — Działdów).
p. piechoty Nr. 152 (dwa bat.) — N. Ilów.
- 36 brygada kawaleryi — Gdańsk.
p. huzarów Nr. 1 — Gdańsk.
p. huzarów Nr. 5 — Slupsk.

- 36 brygada artylerii — Gdańsk.
p. artylerii Nr. 36 (sześć bat.) — Gdańsk.
p. artylerii Nr. 72 (pięć bat.) — Gdańsk (1-szy dywizyon — Starogród Pruski).
2-gi batalion strzelców — Chelmno.

II korpus niemiecki.

Szczecin.

- 3 dywizya (12 batalionów, 10 szwadronów, 12 baterii, z których trzy konne) — na Pomorzu.
4 dywizya — Bydgoszcza.
7 brygada piechoty — Bydgoszcza.
p. fizylierów Nr. 34 — Bydgoszcza.
p. piechoty Nr. 129 — Bydgoszcza.
8 brygada piechoty — Gniezno.
p. piechoty Nr. 49 — Gniezno.
p. piechoty Nr. 140 — Inowrocław.
74 brygada piechoty — Szczecin.
p. piechoty Nr. 148 (dwa bat.) — Szczecin.
p. piechoty Nr. 149 (dwa bat.) — Pila.
4 brygada kawaleryi — Bydgoszcza.
p. grenadyerów konnych Nr. 3 — Bydgoszcza.
p. dragonów Nr. 12 — Gniezno.
4 brygada artylerii — Bydgoszcza.
pułk artylerii Nr. 17 (sześć bat.) — Bydgoszcza.
pułk artylerii Nr. 53 (sześć bat.) — Bydgoszcza (1-szy dywizyon — Inowrocław).

V korpus niemiecki.

Poznań.

- 9 dywizya — Głogów.
17 brygada piechoty — Głogów.
p. piechoty Nr. 50 — Rawicz (3-ci bat. — Leszno).
p. piechoty Nr. 58 — Głogów (3-ci bat. — Wschowa).

- 18 brygada piechoty — Lignica.
p. grenadyerów Nr. 7 — Lignica.
p. piechoty Nr. 19 — Zgorzelec (2-gi bat. — Lauban).
- 9 brygada kawaleryi — Głogów.
p. dragonów Nr. 4 — Lubno.
p. ulanów Nr. 10 — Żelechów (Züllichau).
- 9 brygada artyleryi — Głogów.
p. artyleryi Nr. 5 (ośm bat., z tych 2 konne) —
Sprottau (dywizyon konny — Sagan).
p. artyleryi Nr. 41 (pięć bat.) — Głogów.
10 dywizya — Poznań.
- 19 brygada piechoty — Poznań.
p. grenadyerów Nr. 6 — Poznań.
p. piechoty Nr. 46 — Poznań.
- 20 brygada piechoty — Poznań.
p. fizylierów Nr. 37 — Krotoszyn.
p. piechoty Nr. 47 — Poznań.
- 77 brygada piechoty — Ostrowo.
p. piechoty Nr. 154 (dwa bat.) — Jaworze.
p. piechoty Nr. 155 (dwa bat.) — Ostrowo.
- 10 brygada kawaleryi — Poznań.
p. huzarów Nr. 2 — Poznań.
p. ulanów Nr. 1 — Milicz (1-szy szw. — Ostrowo).
- 10 brygada artyleryi — Poznań.
p. artyleryi Nr. 20 (sześć bat.) — Poznań.
p. artyleryi Nr. 56 (sześć bat.) — Leszno.
- 5-ty batalion strzelców — Jelenia Góra.

VI korpus niemiecki.

Wrocław.

11 dywizya — Wrocław.

- 21 brygada piechoty — Świdnica.
p. grenadyerów Nr. 10 — Świdnica.
p. piechoty Nr. 38 Kłodzk.

- 22 brygada piechoty — Wrocław.
p. grenadyerów Nr. 11 — Wrocław.
p. piechoty Nr. 51 — Wrocław.
- 78 brygada piechoty — Brzeg.
p. piechoty Nr. 156 (dwa bat.) — Brzeg.
p. piechoty Nr. 157 (dwa bat.) — Brzeg.
- 11 brygada kawaleryi — Wrocław.
— p. kirasyerów Nr. 1 — Wrocław.
p. dragonów Nr. 8 — Oleśnica (2 szw. — Kreuzburg,
3 — Bernstadt, 4 i 5 — Namysłów).
p. huzarów Nr. 4 — Olawa.
- 11 brygada artyleryi — Wrocław.
p. artyleryi Nr. 6 (sześć bat.) — Wrocław.
p. artyleryi Nr. 42 (sześć bat., z tych 3 konne) —
Świdnica.
- 12 dywizya — Nissa.
- 23 brygada piechoty — Gliwice.
p. piechoty Nr. 22 — Gliwice (3-ci bat. — Bytom).
p. piechoty Nr. 62 — Koziol (3-ci bat. — Raciborz).
- 24 brygada piechoty — Nissa.
p. piechoty Nr. 23 — Nissa.
p. piechoty Nr. 63 — Opole.
- 12 brygada kawaleryi — Nissa.
p. huzarów Nr. 6 — Głupeczyce (3-ci szw. — Ra-
ciborz).
p. ulanów Nr. 2 — Gliwice (2-gi szw. — Pszczyna).
- 12 brygada artyleryi — Nissa.
p. artyleryi Nr. 21 (sześć bat.) — Nissa (2-gi dywi-
zyon — Grotków).
p. artyleryi Nr. 37 (sześć bat.) — Nissa (1-szy dy-
wizyon — Neustadt).
- 6-ty batalion strzelców — Oleśnica.

I korpus austriacko-węgierski.

Kraków.

5 dywizya piechoty — Olomuniec.

9 brygada piechoty — Olomuniec.

54 morawski p. piechoty — Cieszyn (bat. 2 i 4 — Olomuniec).

93 morawski p. piechoty — Olomuniec (bat. 3 — Schönberg).

10 brygada piechoty — Opawa.

1 szlązki p. piechoty — Opawa.

18 czeski p. piechoty (trzy bat.) — Olomuniec.

5 morawsko-szlązki bat. strzelców — Karniów.

12 dywizya piechoty — Kraków.

23 brygada piechoty — Kraków.

13 galicyjski p. piechoty — Kraków (bat. 4 — Biała).

56 galic. p. piechoty — Kraków (bat. 3 — Wadowice).

100 szląsko-morawski p. piechoty — Kraków (bat. 1 — Cieszyn).

24 brygada piechoty — Kraków.

20 galicyjski p. piechoty — Kraków (bat. 3 — N. Sącz).

57 galicyjski p. piechoty — Tarnów.

Krakowska dywizya kawaleryi — Kraków.

11 brygada kawaleryi — Tarnów.

12 morawsko-szlązki p. dragonów — Kraków (szw. 2 — Wadowice).

2 galicyjski p. ulanów — Tarnów (szw. 6 — Niepolomice, inne — Bochnia).

20 brygada kawaleryi — Kraków.

3 niższo-austriacki p. dragonów — Kraków (szw. 5 — Kenty, szw. 6 — Chrzanów).

10 czeski p. dragonów — Olomuniec (szw. 1 i 3 — Bisenz, szw. 2 i 5 — Przylów).

- 13 galicyjski bat. strzelców — Bochnia.
- 16 szlązki bat. strzelców — Niepolomice.
  - 1-sza brygada artyleryi — Kraków.
- 1 morawsko-szlązki p. artyleryi korpusowej wraz z dywizyoniem artyleryi konnej Nr. 1 — Kraków.
- p. artyleryi dywizyjnej Nr. 1 — Kraków.
- p. artyleryi dywizyjnej Nr. 2 — Olomuniec.
- p. artyleryi dywizyjnej Nr. 3 — Kraków.

X korpus austriacko-węgierski.

Przemyśl.

- 2 dywizya piechoty — Jarosław.
- 3 brygada piechoty — Rzeszów.
  - 40 galicyjski p. piechoty — Jarosław (bat. 3 — Rzeszów).
  - 90 galicyjski p. piechoty — Rzeszów (bat. 1 — Debica, bat. 3 — Jarosław).
- 4 brygada piechoty — Jarosław.
  - 10 galicyjski p. piechoty — Jarosław (bat. 1 — Radymno, bat. 3 — Przemyśl).
  - 89 galicyjski p. piechoty — Jarosław (bat. 3 — Gródek, bat. 1 — Lubaczów).
- 24 dywizya piechoty — Przemyśl.
- 47 brygada piechoty — Przemyśl.
  - 9 galic. p. piechoty — Przemyśl (bat. 2 — Stryj).
  - 45 galic. p. piechoty — Przemyśl (bat. 3 — Sanok).
- 48 brygada piechoty — Przemyśl.
  - 58 galicyjski p. piechoty (trzy bat.) — Przemyśl.
  - 77 galic. p. piechoty — Przemyśl (bat. 1 — Sambor).
- Jarosławska dywizya kawaleryi — Jarosław.
- 5 brygada kawaleryi — Jarosław.
  - 8 węgierski p. huzarów — Jarosław (szw. 1 — Przeworsk, szw. 2 i 3 — Żuków).

- 3 galicyjski p. ulanów — Gródek (szw. 3 — Sądowa Wisznia, szw. 4 i 5 — Hruszów, szw. 6 — Jaworów).
11 czeski p. ulanów — Przemyśl (szw. 1 i 2 — Radymno, szw. 3 — Krakowiec).
14 brygada kawaleryi — Rzeszów.
13 czeski p. dragonów — Łańcut (szw. 5 — Żołynia, szw. 6 — Głogów).
6 galicyjski p. ulanów — Rzeszów (szw. 1 — Kolbuszowa, szw. 2 — Sędziszów, szw. 3 — Trzesówka).
4 galicyjski bat. strzelców — Nisko.
10 brygada artyleryi — Przemyśl.
10 galicyjski p. artyleryi korpusowej wraz z dywizyonem artyleryi konnej Nr. 10 — Przemyśl (dyw. kon. — Jarosław).
p. artyleryi dywizyjnej Nr. 28 — Przemyśl.
p. artyleryi dywizyjnej Nr. 29 — Jarosław.
p. artyleryi dywizyjnej Nr. 30 — Przemyśl.

XI korpus austriacko-węgierski.

Lwów.

- 11 dywizya piechoty — Lwów.
21 brygada piechoty — Lwów.
15 galicyjski p. piechoty — Lwów.
80 galicyjski p. piechoty — Lwów (bat. 2 — Złoczów).
22 brygada piechoty — Lwów.
30 galicyjski p. piechoty — Lwów.
30 dywizya piechoty — Lwów.
59 brygada piechoty — Czerniowce.
41 bukowiński p. piechoty — Czerniowce.
3-ci batalion 58 galic. p. piechoty — Stanisławów.
95 galicyjsko-bukowiński p. piechoty — Stanisławów (bat. 2 — Kolomyja, bat. 4 — Czortków).

60 brygada piechoty — Lwów.

24 galic. p. piechoty — Lwów (bat. 2 — Kolomyja).

55 galic. p. piechoty — Tarnopol (bat. 1 — Brzeżany).

Lwowska dywizya kawaleryi — Lwów.

18 brygada kawaleryi — Złoczów.

12 węgierski p. huzarów — Lwów.

13 galic. p. ulanów — Złoczów (szw. 4, 5 i 6 — Brody).

21 brygada kawaleryi — Lwów.

4 galicyjski p. ulanów — Żółkiew (szw. 6 — Krechów).

7 galicyjski p. ulanów — Wielkie Mosty (szw. 1, 2 i 3 — Kamionka Strumilowa).

12 czeski bat. strzelców — Rawa Ruska.

17 morawski bat. strzelców — Wielkie Mosty.

30 galicyjsko-bukowiński bat. strzelców — Brody.

Stanisławowska dywizya kawaleryi — Stanisławów.

13 brygada kawaleryi — Stanisławów.

1 czeski p. dragonów — Stanisławów (szw. 4, 5 i 6 — Tlumacz).

14 węgierski p. huzarów — Czerniowce (szw. 4, 5 i 6 — Neu Zuczka).

1 galicyjski p. ulanów — Czortków (szw. 4, 5 i 6 — Monasterzyska).

15 brygada kawaleryi — Tarnopol.

2 czeski p. dragonów — Tarnopol (szw. 1, 2 i 3 — Trembowla, szw. 5 — Strusów).

9 galicyjsko-bukowiński p. dragonów — Brzeżany (szw. 1 — Rohatyn, szw. 4, 5 i 6 — Zborów).

24 węgierski bat. strzelców — Trembowla.

32 węgierski bat. strzelców — Zaleszczyki.

11 brygada artyleryi — Lwów.

11 galicyjsko-bukowiński p. artyleryi korpusowej wraz z dywizyjonem artyleryi konnej Nr. 11 — Lwów.

p. artyleryi dywizyjnej Nr. 31 — Stanisławów (bat. 4 —
Lwów).

p. artyleryi dywizyjnej Nr. 32 — Lwów.

p. artyleryi dywizyjnej Nr. 33 — Stanisławów (bat. 3 —
Czerniowce).

Landwera.

Pułki piechoty: Nr. 13 — Olomuniec (b. 3 — Schönberg),
Nr. 15 — Opawa (b. 3 — Cieszyn, b. 4 — M. Weiss-
kirchen), Nr. 16 — Kraków (b. 3 — N. Sącz, b. 4 —
Tarnów), Nr. 17 — Rzeszów (b. 3 — Jarosław, b. 4 —
Sanok), Nr. 18 — Przemyśl (b. 3 — Sambor, b. 4 —
Stryj), Nr. 19 — Lwów, Nr. 20 — Stanisławów, Nr.
22 — Czerniowce (b. 3 — Radautz), Nr. 35 — Zło-
czów, Nr. 36 — Kolomyja.

Pułki ułanów: Nr. 1 — Kolomyja, Nr. 3 — Sambor (dyw.
2 — Dębica), Nr. 4 — Olomuniec (dyw. 1 — Prossnitz).

Uzupełnienie.

W ciągu drukowania książki zaszły następujące zmiany:

Rozdział I.

Z zeszytu marcowego miesięcznika »Kratkoje raspisanje« (z r. 1900) widać, że 22-gi pułk piechoty zwie się obecnie »Niżegorodzkim Jej C. Wys. W. ks. Wiary Konstantynówny« i że niektóre brygady piechoty rezerwowej weszły na czas pokoju w skład niektórych korpusów, mianowicie:

60 i 62	brygada	piech.	rez.	w skład	korpusu	grenad.
50	»	»	«	»	I	korpusu.
53	»	»	»	»	VII	»
52	»	»	»	»	VIII	»
51	»	»	»	»	X	»
55 i 56	»	»	»	»	XVII	»

W tymże zeszycie po raz pierwszy wskazano skład korpusów, przyczem 1 samoistna brygada kawaleryi należy do korpusu XVI, 2-ga zaś do korpusu XVII, obie zaś kaukaskie brygady strzelców wchodzą w skład II korpusu kaukaskiego (aczkolwiek 1-sza, jak wiadomo, została przetranslokowana do obwodu Zakaspijskiego).

XX. Wojsko forteczne.

1. R. W. 32/1900 wzmacnia etat pokojowy batalionu Dynamindzkiego artyleryi fortecznej. Z tego powodu za-

znaczyć wypada, że w R. W. 17/97 wskazane są etaty batalionu artylerji fortecznej: zwyczajny pokojowy (13 oficerów, 458 żołnierzy), wzmocniony pokojowy (17 oficerów, 858 żołn.) i wojenny. Na etacie wzmocnionym, w myśl rzeczzonego rozporządzenia, znajdowały się dotąd bataliony, zalogujące w Sweaborgu, Kownie, Osowcu, Zegrzu, Modlinie, Warszawie i Dęblinie. Owoż na skutek R. W. 32 z r. b. batalion Dynamindzki (Ust' Dźwiński) powiększył liczbę wymienionych wyżej 24 batalionów. Kompanie Władywostockie, ściągnięte świeżo w dwa bataliony (R. W. 61/1900), są na etacie wojennym, odrębnym (p. rozdział III, etat 27).

2. R. W. 102/1900 przekształciło batalion Sweaborski piechoty fortecznej w pulk, gdy wszakże inne pulki piechoty fortecznej liczą na stopie pokoju (R. W. 2/97) po 41 oficer., 4 urzęd., 1705 żołnierzy i 11 koni, etat pulku sweaborskiego obejmuje 160 żołnierzy mniej. Według ostatniego Jahresberichtu Loebell'a (za r. 1899, tom XXVI, str. 196) pulk Osowiecki piechoty fortecznej liczy podczas pokoju 4 bataliony; być może, że tak jest w istocie, lecz odnośne rozporządzenie nie było ogłoszone. Szkoda, że cenne to wydawnictwo nie wskazuje źródła swych informacyi, dlatego też, mając źródła urzędowe w ręku, musimy zaprzeczyć innej informacyi tegoż wydawnictwa, jakoby oba pulki Władywostockie liczyły tymczasowo po 3 batal.

Rozdział II.

Rozporządzenie wojskowe 61/1900 opiewa, że załogę Władywostoku stanowiąc mają, między innemi, 2 bataliony artylerji fortecznej po cztery kompanie. Ponieważ w twierdzy tej konsystowało dotąd 6 kompanii samoistnych artylerji fortecznej, więc bataliony rzeczzone liczyć mają tymczasowo po 3 kompanie.

II. Piechota rezerwowa.

R. W. 127/1900 opiewa, że trzecie powołanie kozaków kubańskich obowiązane jest wystawić w razie wojny o dwa bataliony więcej, niż dotąd. Nowe bataliony otrzymają numera 17 i 18.

Rozdział III.

Etat nr. 17. Fińskie kompanie zapasowe noszą nazwę rezerwowych; etat ich jest wskazany w »Zbiorze Etatów« i obejmuje 7 oficerów, 3 urzędników, 26 podoficerów, 320 żołnierzy frontowych i 33 niefrontowych.

POGRANICZE PRUSKO-AUSTRYACKO-ROSYJSKIE.

Styczeń 1900.

OBJAŚNIENIE ZNAKÓW.

- Pułk piechoty o 4-ch batalionach Nr.
- ▣ Pułk landwery austriackiej o 4-ch batalionach Nr.
- Pułk piechoty o 3-ch batalionach Nr.
- Pułk landwery austriackiej o 3-ch batalionach Nr.
- ▤ Pułk o 2-ch batalionach Nr. (w Rosyi: S. = strzelcy; pułki bez litery = rezerwowe).
- ▲ Batalion piechoty lub strzelców (S.) Nr. (pułku względnie batalionu strzelców).
- Pułk kawalerii (w Rosyi Nr. bez litery oznacza numer pułku dragonów; D. = dragonów, H. = huzarów, K. = kirasyerów, U. = ulanów).
- W Rosyi pułk kozaków Nr. (D. = dońskich, O. = orenburskich, U. = uralskich, K. = 1-szy Urupski kozaków kubańskich, T. = 1-szy Wołżański kozaków tereckich); w Austrii — pułk ulanów landwery Nr.
- ▲ Bateria konna Nr.
- ▤ Dywizyon o 2-ch bateriach pułku (w Rosyi brygady) Nr.
- Dywizyon o 3-ch bateriach pułku Nr. (w Rosyi — brygada Nr., S. = dywizyon strzelecki Nr.).
- Pułk artylerii o 4-ch bateriach (cyfra rzymska oznacza pułk korpusowy, arabska — pułk dywizyjny).
- Pułki (w Rosyi brygada) Nr. o 6-ciu bateriach.
- Pułk Nr. o 5-ciu bateriach.
- Brygada Nr. o 8-miu bateriach.
- Brygada (3-cia gwardyi) o 9-ciu bateriach.

LIT. K. KRANKOWSKI, KRAKÓW.

WYŻSZA SZKOŁA
PEDAGOGICZNA W KIELCACH
BIBLIOTEKA

86748

Biblioteka WSP Kielce

0169697